

T.C. SANAYİ VE
TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

2021

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ SON DURUM

www.gap.gov.tr

İÇİNDEKİLER

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ	1
1.1.Giriş.....	1
1.2. GAP'ın Tarihçesi	2
1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları	2
1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar.....	2
1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı	4
1.3.3. GAP Master Planı (1989)	4
1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme.....	4
1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)	6
1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)	6
1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)	6
1.3.8. GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)	8
2. DEMOGRAFİK BİLGİLER	9
2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus.....	9
2.2. Göç.....	13
3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI	18
3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı.....	18
4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU	19
4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri	19
5. GAP EYLEM PLANLARI	24
5.1. Eylem Planları Finansmanı.....	24
6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ	26
6.1. Tarım Sektörü	26
6.1.1. Sulama Yatırımları.....	31
6.1.2. Sulama Yönetimi	35
6.1.3. Traktör Sayısı	35
6.1.4. Hayvancılık.....	36
6.1.5. Su Ürünleri.....	37
6.2. Enerji Sektörü	38
6.3.Sanayi Sektörü	39
6.3.1. Yatırım Teşvikleri	39
6.3.2. İhracat ve İthalat	41
6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri	44
6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri.....	46
6.3.5. İstihdam.....	47
6.4. Ulaştırma Sektörü	51
6.5.Kültür-Turizm Sektörü	51
6.5.1.Turizm	51

6.5.2. <i>Kültür</i>	53
6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı	53
6.7. Eğitim Sektörü	53
6.8. Sağlık Sektörü.....	56
7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER	58
8. SONUÇ	62

TABLolar DİZİNİ

tablo 1: Gap Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 Ha)	3
Tablo 2: Gap Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2021)	9
Tablo 3: Gap Bölgesi'nde İl Ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı Ve Nüfus Yoğunluğu (2000, 2007, 2012, 2021)	11
Tablo 4: Gap Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde).....	12
Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2021) (Kişi)	12
Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) Ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı).....	13
Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl Ve Bu İller İçerisinde Gap İllerinin Sırası (2000, 2012, 2021)	14
Tablo 8: Gap Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç Ve Net Göç Hızı (2000-2012-2020).....	15
Tablo 9: Bölgelerin Aldığı Ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2021)	17
Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2021	18
Tablo 11: Gap'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2021) (Bin Tl)	20
Tablo 12: Gap Kapsamında Sağlanan Krediler	21
Tablo 13: Gap İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler	22
Tablo 14: Gap Eylem Planları Harcaması (Bin Tl)	25
Tablo 15: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (2005-2010-2021).....	28
Tablo 16: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Sebzelerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (1995-2005-2021).....	29
Tablo 17: Gap Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları Ve Üretim Miktarları (1995-2005-2021).....	30
Tablo 18: Dsi Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2021) (Metre).....	31
Tablo 19: Dsi Tarafında Gap Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2021)	32
Tablo 20: 2021 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (Ha)	34
Tablo 21: Yıllar İtibarıyla Sulamaya Açılan Alanlar (2021)	35
Tablo 22: Gap Bölgesi Ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2021).....	36
Tablo 23: Gap Bölgesi Ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük Ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet).....	37
Tablo 24: Gap Bölgesi Su Ürünleri (Ton)	37
Tablo 25: Gap Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu	38
Tablo 26: Enerji Üretiminde Gap - Türkiye Karşılaştırması (Milyar Kwh).....	39
Tablo 27: Gap Bölgesi Ve Türkiye Yerli Ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007-2012-2021).....	40
Tablo 28: Gap Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri (Bin Dolar)	41
Tablo 29: Gap Bölgesi İhracatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2021)	42
Tablo 30: Gap Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri (Bin Dolar)	42

Tablo 31: Gap Bölgesi İthalatının Ürün Gruplarına Göre Dağılımı (2021)	43
Tablo 32: Gap Bölgesi'nde Tamamlanan Osb'ler.....	45
Tablo 33: Gap Bölgesi'nde Devam Eden Osb'ler.....	45
Tablo 34: Gap Bölgesi'nde Tamamlanan Kss'ler	46
Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş).....	47
Tablo 36: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı	49
Tablo 37: Gap Bölgesi Ve Türkiye Yol Uzunlukları (Km)	51
Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş Ve Geceleme Sayıları (2002-2007- 2021).....	52
Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş Ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2021)	52
Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı	54
Tablo 41: İlkokul, Ortaokul Ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2015-2021)	54
Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	55
Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	55
Tablo 44: Gap Bölgesi Ve Türkiye'de Hastane Ve Yatak Sayısı (2007, 2020)	56
Tablo 45: Gap Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2020).....	57
Tablo 46: Bölge'deki Değişimler (2002-2007-2012-2020).....	61

GRAFİKLER

grafik 1:Gap Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2021	10
Grafik 2: Gap Bölgesi Nüfus Piramidi, 2021	10
Grafik 3: Gap İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2021	11
Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı Ve Doğurganlık Hızı	13
Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2021.....	17
Grafik 6: Gap Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı (2007-2021).....	19
Grafik 7: Gap Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%)	21
Grafik 8: Dsi Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2021)	34
Grafik 9: Gap Bölgesi'nin Ülkeler İle İhracatı (İlk 10 Ülke 2021) Bin Dolar	43
Grafik 10: Gap Bölgesi'nin Ülkeler İle İthalatı (İlk 10 Ülke 2021) Bin Dolar	44
Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2021)(Bin Kişi)	50

1. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ

1.1.Giriş

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu kaynakları değerlendirerek bu yörede yaşayan insanların gelir düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltmeyi, bölgelerarası farklılıkları gidermeyi ve ulusal düzeyde ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmayı amaçlayan, aynı zamanda ülkemizi uluslararası alanda markalaştıran son derece önemli ve kapsamlı bir projedir.

GAP, başlangıçta Bölge'nin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayanan bir program olarak ele alınmış; Fırat-Dicle Havzası'nda sulama ve hidroelektrik enerji üretimine yönelik 13 proje paketinin toplamı olarak planlanmıştır. Bu projelerle 22 baraj, 19 hidroelektrik santrali ve yaklaşık 1,7 milyon hektar alanda sulama şebekesi yapımı öngörülmüştür. 2002 yılında hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün (DSİ) GAP Programı'nda ise yaklaşık 1,8 milyon ha alanın sulanması hedeflenmiştir. GAP, 1989 yılında Master Plan'ın hazırlanması ile tarım, sanayi, ulaştırma, eğitim, sağlık, kırsal ve kentsel altyapı yatırımlarını da içine alan entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşmüştür.

1989 yılında, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuş ve bölgesel kalkınmanın planlanması, çeşitli sektörlerde farklı kuruluşlar tarafından yürütülmekte olan GAP yatırımlarının yönlendirilmesi, izlenmesi ve kuruluşlar arası koordinasyonun sağlanması ile görevlendirilmiştir.

1990'larda dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak Güneydoğu Anadolu Projesi uygulamalarında da sürdürülebilir kalkınma felsefesi benimsenmiş ve bu çerçevede insani gelişme, katılımcılık, eşitlik ve adalet ilkeleri temel alınmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana geldiği ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede GAP İdaresi, GAP Bölge Kalkınma Planı'nı hazırlamıştır.

GAP bugün, su kaynakları geliştirme programının yanısıra tüm sektörlerdeki yatırımları da içine alan, sürdürülebilir insani kalkınmaya dayalı entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır.

2008 yılında GAP Bölgesi'ndeki gelişmeler ve GAP kapsamındaki yatırımlar gözden geçirilerek GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. GAP Eylem Planı uygulamaları ile Bölge'de kamu yatırımları büyük ölçüde tamamlanmış, ekonomik ve sosyal alanda önemli merhaleler kat edilmiştir. Eylem Planı kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, GAP'ı sürdürülebilir kılmak ve bölgenin rekabet gücünü artıracak projeleri uygulamaya koymak üzere 2014-2018 dönemini kapsayan yeni GAP Eylem Planı da tamamlanmıştır. GAP İdaresi odaklanma ilkesini esas alan GAP Bölge Kalkınma Programı (2019-2023) hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

GAP'ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak; kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkânlarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmaktır.

1.2. GAP'ın Tarihçesi

Türkiye'nin sahip olduğu su kaynaklarından yararlanılması fikri Atatürk döneminde ortaya konulmuş ve ilk adımlar atılmıştır. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) kurulmuştur. EİEİ, ülkenin sahip olduğu su kaynaklarından elektrik enerjisi üretilmesi için "Keban Projesi" ile ilgili keşif etütlerine başlamış ve Fırat Nehri'nde incelemeler yapmak üzere Palu, Pertek, Keban Boğazı, Kömürhan, Karakaya ile Kemaliye'de birer rasat istasyonu kurmuştur. 1938 yılında Keban Boğazı'nda jeolojik ve topoğrafik etütler yapılmış; 1950-1960 yılları arasında Fırat ve Dicle üzerinde sondaj çalışmalarına ağırlık verilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı ve savaş sonrası ekonomik güçlükler çalışmaları uzun süre aksatmış, daha sonra yeni ihtiyaçların ortaya çıkması üzerine 1954 yılında Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu dönemde Türkiye'de havza çalışmaları yapılması fikri oluşmuş ve ülke 26 havzaya ayrılarak etüt ve planlama faaliyetlerine başlanmıştır. Çalışmaların verimli olabilmesi için yerel organizasyonlara gidilmesi benimsenmiştir. 1961 yılında Diyarbakır'da kurulan DSİ Fırat Planlama Amirliğince Fırat Havzası'nda su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesiyle ilgili ilk çalışmalar yürütülmüş, 1964 yılında Fırat Havzası'nın sulama ve enerji potansiyelini belirleyen "Fırat Havzası İstikşaf Raporu" geliştirilmiştir.

1968 yılında Aşağı Fırat Havzası'nda önerilen depolama tesisleri ve hidroelektrik santraller fizibilite aşamasında, sulama tesisleri de master plan aşamasında bir yerli-yabancı firmalar grubuna ihale edilmiş ve bu çalışmalar 1970 yılında tamamlanmıştır. Diğer yandan Dicle Havzası için de aynı paralelde çalışmalar DSİ Diyarbakır Bölge Müdürlüğüne sürdürülmüştür. Böylece, Aşağı Fırat Havzası ile Dicle Havzası'ndan ne şekilde faydalanılacağı açıklık kazanmış ve 1977 yılında bu iki havza için düşünülen projelerin birleştirilerek "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak adlandırılması benimsenmiştir.

Bölge'deki sosyo-ekonomik koşulların topyekûn iyileştirilmesi düşüncesi ve su kaynaklarının geliştirilmesi ile sulamaların sağlayacağı değişimin bu geniş çerçevede ele alınması rasyoneli, bir bölgesel kalkınma projesi olarak ve entegre bir yaklaşımla projeyi ele almak gereğini ortaya çıkarmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin entegre bölgesel planlama çerçevesinde ele alınması, yürütülmekte olan faaliyetlerin koordinasyonunun sağlanması ve yönlendirilmesi görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına verilmiştir.

DPT 1988 yılında, GAP'ı entegre ve çok sektörlü bir sosyo-ekonomik kalkınma projesi olarak ele almak amacı ile GAP Master Plan çalışmasını başlatmıştır. 1989 yılında tamamlanan bu çalışma kapsamında, proje için muhtemel yönetim sistemleri ve alternatifleri de ele alınmıştır.

Bölge'de yapılacak uygulamaların çok kapsamlı olması nedeniyle planlama, projelendirme, uygulama veizleme-değerlendirme fonksiyonlarının bütünlük içinde gerçekleştirilmesini ve bölgesel kalkınmanın hızlandırılmasını sağlamak amacıyla, 6 Kasım 1989 tarih ve 20334 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 388 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı kurulmuştur.

1.3 GAP'ın Gelişme Aşamaları

1.3.1. GAP Eylem Planı Sulamalar

GAP kapsamında yapımı öngörülen 13 adet proje çerçevesinde; 22 baraj inşa edilerek toplam 7.461 MW kurulu gücünde 19 hidroelektrik santral ile yılda 27,3 milyar kWh hidroelektrik enerjisi üretilecek ve GAP Eylem Planına göre, 1.058 milyon hektar tarım arazisi sulama imkânına kavuşacaktır. GAP kapsamındaki enerji projelerinde %91,2, GAP Eylem Planı sulama projelerinde ise %58 gerçekleştirme sağlanmıştır.

Tablo 1: GAP Eylem Planında Yer Alan Sulamalar (1.057.803 ha)

FIRAT HAVZASI			DİCLE HAVZASI		
Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması	Proje ve Üniteleri	Alan (ha)	Aşaması
Aşağı Fırat Projesi	461 217		Dicle-Kralkızı Projesi	107 011	
Şanlıurfa-Harran Ovası Sulaması	147 887	İşletme	Kralkızı-Dicle Cazibe Sulamaları	17 192	Proje
				23 180	İşletme
	44 761	İşletme		7 119	İnşaat
Mardin-Ceylanpınar Cazibe Sulaması	52 378	İnşaat	Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım (P2-P5)	18 585	İşletme
	12 046	Proje		4 500	Proje
	63 351	Proje	Kralkızı-Dicle Pompaj Sul. (P3-P4)	36 435	İnşaat
Mardin-Ceylanpınar Pom. Sul.	12 980	İşletme	Batman Projesi	31 717	
	17 012	İnşaat	Batman Sol Sahil Sulaması	13 836	İşletme
Mardin-Ceylanpınar YAS Sul.	57 253	İşletme	Batman Sağ Sahil Cazibe Sulaması	9 881	İnşaat
Siverek-Hilvan Pompaj Sul.	20 041	Proje		8 000	İşletme
Bozova Pompaj Sulaması	2 635	Proje	Batman-Silvan Projesi	202 638	
	30 873	İşletme	Silvan Projesi Cazibe Sulamaları	128 897	Proje
Suruç Yaylak Projesi	74 617		Ambar Barajı Sulaması	954	İnşaat
				1 600	İşletme
			Ambar Barajı Sulaması İkmalı	9 771	Proje
Yaylak Ovası Sulaması	18 322	İşletme	Pamukçay Barajı Sulaması	5 100	İşletme
Suruç Ovası Pompaj Sulaması	56 295	İşletme	Kuruçay Barajı Sulaması	200	İşletme
				4 830	İnşaat
			Başlar Barajı Sulaması	250	İşletme
				3 570	İnşaat
Adıyaman-Kahta Projesi	36 806		Bulaklıdere Barajı Sulaması	6 402	Proje
Çamgazi Barajı Sulaması	8 000	İşletme	Kıbrıs Barajı Sulaması	3 175	Proje
Gömikan Barajı ve Sulaması	7 293	Proje	Karacalar Barajı Sulaması	4 245	Proje
Koçali Barajı Sulaması	18 707	Proje	Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33 644	Proje
Samsat Pompaj Sulaması	2 806	İşletme	Toplam	341 366	
Gaziantep Projesi	46 444		Münferit Projeler	35 461	
Hancağz Barajı ve Sulaması	6 945	İşletme	Devegeçidi Projesi	10 600	İşletme
Kayacak Barajı Sulaması	12 000	İşletme	Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8 790	İşletme
	8 000	Proje	Nerdüş Sulaması	2 740	İşletme
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	10 164	İşletme	Çınar-Göksu Projesi	4 234	İşletme
Gaziantep P2 Pompaj Sul. 2. Kısım	9 335	Proje	Garzan Kozluk Sulaması	3 973	İşletme
Toplam	619 084		Ergani Projesi	546	İnşaat
				1 320	İşletme
Münferit Projeler	58 497		10. Bölge Küçük Su İşleri	3 258	İşletme
Nusaybin Sulaması	8 600	İşletme	Aşaması	Alan (ha)	Oran (%)
Akçakale YAS Sulaması	10 255	İşletme	İnşaatı Tamamlanan (TİGEM+DSİ)	571 591	%54
Ceylanpınar YAS Sulaması	9 000	İşletme	İnşaatı Devam Eden	130 597	%12
Hacıhıdır Projesi	2 080	İşletme	İnşaatına Başlanmayan	355 176	%34
Dumluca Projesi	1 860	İşletme	Toplam	1 057 803	% 100
Ardıl Barajı Sulaması	2 533	İşletme			
Bozova-Merkez Pompaj Sul.	1 098	İşletme			
Paşabağ Sulaması	520	İşletme			
Çermik-Kale Projesi	13 942	Proje			
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2 770	İşletme			
15. Bölge Küçük Su İşleri	900	İşletme			
20. Bölge Küçük Su İşleri	4 939	İşletme			

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü

1.3.2. Entegre Proje Yaklaşımı

Güneydoğu Anadolu'da çok geniş alanların sulamaya açılmasıyla başlayacak olan büyük değişim Bölge'nin sosyal ve ekonomik bütün sektörlerini etkileyecektir. İlk aşamada Bölge ekonomisinin sanayi, ticaret, ulaştırma gibi tarım dışı sektörlerinin tarımsal üretimdeki artıştan doğrudan etkilenmesiyle başlayacak olan değişim, ikinci aşamada tarım dışı sektörlerin birbirinden etkilenmeleriyle de birçok boyut kazanacaktır. Tarımda sulamayla başlayıp, sanayi ve giderek diğer hizmetlere yayılacak olan bu zincirleme reaksiyon bir yandan çok değişik konularda geniş yatırım ve gelişme olanakları yaratırken, diğer yandan da sosyal ve fiziki altyapıda önemli ihtiyaçlar doğuracaktır.

Yatırımlarda etkinliğin ve sosyoekonomik kalkınmanın sağlanması, birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki yatırımların zaman ve mekan itibarıyla koordineli bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu amaçla hazırlanan GAP Master Planı Nisan 1989'da tamamlanmıştır.

1.3.3. GAP Master Planı (1989)

Bölge kalkınmasının çerçevesini çizen GAP Master Planı, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamış; bu değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde uyacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırsal alanlarla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. GAP Master Planı, çeşitli kamu kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesi ve eş güdümlendirilmesini kolaylaştıran ve Bölge gelişmesinin alması gereken seyir ve alt ölçeklerde üretilecek plan, program ve projeler için de bir rehber niteliği taşımaktadır.

GAP Master Planı'nda plan dönemi başlangıcı olarak kabul edilen 1985 yılında, GAP'ta kişi başına düşen Gayrisafi Bölgesel Hasıla'nın (GSBH), Türkiye kişi başına düşen Gayrisafi Yurtiçi Hasılası'nın (GSYİH) %47'si düzeyinde olduğu tahmin edilmiştir. GAP Master Planı'nda maksimum gelişme senaryosuna göre, GSBH'nin yılda %7,7 oranında artması öngörülmektedir.

Master Plan Hedefleri

- 1,7 milyon hektar alanın sulanması (GAP Bölge Kalkınma Planı'nda sulanacak alan 1,8 milyon ha olarak hedeflenmiştir),
- Yılda 27 milyar kilovatsaat hidroelektrik enerji üretiminin sağlanması,
- Kişi başına gelirin %209 oranında artması,
- GSBH'da %445 artış sağlanması.

1.3.4. Sürdürülebilir İnsani Gelişme

GAP, insanı merkez alan bir bölgesel kalkınma projesidir. Tüm kamu kaynaklı yatırımlar eşit, adil, erişilebilir, sürdürülebilir bir kalkınmanın aracıdır. Asıl hedef insan mutluluğudur.

Sürdürülebilir insani gelişme; doğal ve beşeri kaynakların optimum kullanımı yoluyla, gelecek kuşakların olanakları tüketilmeden, halkın tercih ve potansiyelinin eksiksiz bir biçimde hayata geçirilebileceği bir ortamın yaratılmasını ifade etmektedir. Bu çerçevede toplum, ekonomi, kültür, kalkınmada adillik, kadın-erkek eşitliği, eğitim, sağlık, fiziksel planlama, tarım ve çevre ile ilgili konular dikkate alınmakta, bütün bu konuların merkezinde ise insan bulunmaktadır.

GAP, Bölge'nin doğal kaynaklarının akılcı kullanımı ve yönetimi, insan kaynaklarının geliştirilmesi ve ulusal kaynakların rasyonel tahsisi ile Bölge'de sürdürülebilir insani gelişmeyi gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Proje bölgesi ile Türkiye'nin daha gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı ortadan kaldırmayı ve eşitlikçi bir gelişmeye katkıda bulunmayı öngören GAP'ta; sosyal, çevresel, kültürel araştırmalar ve bunlara dayalı uygulamalar da bu anlamda en önemli bileşenlerdir.

Sürdürülebilirlik kavramının uluslararası kalkınma konularının gündemine girmesiyle birlikte her ülke, özel koşullarından hareketle, kendi sürdürülebilir kalkınma ölçütlerini belirlemek durumunda kalmıştır. Türkiye'nin bu alandaki gereksinimlerini belirlemek amacıyla 1995 yılı Mart ayında GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (BMKP) ile birlikte Şanlıurfa'da bir seminer gerçekleştirmiştir. GAP Bölgesi'nin kalkınma süreciyle ilgili kesimlerin ve temsilcilerin yer aldığı, etkin bir danışma ve katılım sürecinin sağlandığı bu seminerde gerek seminerin sonuçlarına gerekse GAP Master Planı'nın amaç ve öngörülerine dayanarak, kalkınma süreci için "sürdürülebilirlik" bağlamında aşağıdaki hedefler benimsenmiştir:

1. Bölge'deki ekonomik koşulları mümkün olan en ileri düzeyde geliştirecek şekilde yatırımların artırılması,
2. Sağlık ve eğitim hizmetlerinin ülke düzeyine ulaşacak biçimde geliştirilmesi,
3. Yeni istihdam olanaklarının yaratılması,
4. Kentlerde yaşam kalitesi ile kentsel ve toplumsal altyapının, daha sağlıklı kentsel çevreler yaratılmasına olanak tanıyacak biçimde iyileştirilmesi,
5. Kırsal altyapının sulamada optimal gelişmeye olanak tanıyacak biçimde tamamlanması,
6. Bölge içi ve bölgeler arası ulaşılabilirliğin artırılması,
7. Mevcut ve yeni kurulacak sanayilerin altyapı gereksinimlerinin karşılanması,
8. Suyun, toprağın, havanın ve bunlarla ilintili ekosistemlerin öncelikli olarak korunması,
9. Karar alma ve proje uygulanmasında halk katılımının geliştirilmesi.

GAP çerçevesinde sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri ise sosyal, tarımsal, fiziksel, mekansal, çevresel sürdürülebilirlik ile ekonomik geçerlilik olarak ifade edilmiştir. Çevresel ve kültürel sürdürülebilirlik doğal kaynakların sürdürülebilirliğine, çevre ve kültürel mirasın korunmasına bağlıdır. Ekonomik geçerliliği verimli ve etkin projelerin uygulanması, istihdam olanakları, ekonomik gelişme ve özel sektör katılımı ile çok yakından ilgilidir. Sosyal sürdürülebilirlik ise katılımcılık, eşitlik, adillik ve insan kaynaklarının gelişimi ilkelerinin benimsenmesi ile sağlanabilmektedir.

Diğer yandan, sürdürülebilir kalkınma kamu sektörü ile birlikte özel sektör ve halk katılımından oluşan bir tabana dayalıdır. Kamu yatırımları sürdürülebilir kalkınmada gerekli altyapıyı oluşturmak, özel sektör ağırlıklı olarak sanayi yatırımlarını gerçekleştirmek, halk ise planlamadan uygulamaya kadar her alanda gelişmenin içinde olmak durumundadır.

Sürdürülebilir insani gelişme kavramının GAP literatürüne girmesiyle birlikte proje, ağırlıklı bir biçimde çevresel ve insani boyutları da kapsamına almış ve temel hedef olarak da Bölge insanının yaşam kalitesinin yükseltilmesini benimsemiştir. Bu yaklaşım ile ekonomik büyümeye yönelik fiziksel yatırımlar da dâhil tüm proje ve uygulamalar insani gelişmeye yaptığı katkı açısından değerlendirilmektedir.

1.3.5. GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010)

GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler (Körfez Savaşı, Irak Ambargosu, terör, ekonomik krizler) meydana gelmiş ve özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren derinleşen kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapmış ve GAP'ın 2005 yılında tamamlanmasının mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Diğer yandan, dünyada çevre konularına duyarlılık artmış, katılımcılık, kalkınmanın sürdürülebilirliği, cinsiyet dengeli kalkınma gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Tüm bu nedenlerle, Bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur.

Haziran 1998'de alınan Bakanlar Kurulu kararı ile GAP'taki tüm yatırımların tamamlanması için 2010 hedef yılı olarak belirlenmiş ve GAP'ın tüm sektörel bileşenleriyle birlikte öngörülen tarihte tamamlanması için gerekli koordinasyon ve planlama çalışmalarını yapma görevi GAP İdaresine verilmiştir. Böylece, 1989 yılından farklı olarak, insani gelişmeyi öncelikli hedef kabul eden GAP Bölge Kalkınma Planı (BKP), sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda ve çeşitli kesimlerden paydaşların etkin katılımıyla hazırlanmıştır. Plan, aynı zamanda uygulanacak projeleri kapsayan eylem planını da içermektedir. Hazırlanan GAP Bölge Kalkınma Planı 6.11.2002 tarihli ve 2002/48 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile ilgili kurum ve kuruluşlara gönderilmiştir.

Plan'ın hazırlanması sürecinde paydaşların talepleri doğrultusunda üç temel amaç belirlenmiştir. Bunlar; "kalkınma altyapılarının geliştirilmesi ve çevrenin korunması", "insan kaynaklarının geliştirilmesi" ve "Bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması"dır. Bölge Kalkınma Planı bu amaçlar çerçevesinde hazırlanmıştır.

BKP, GAP Master Planı'nda ve daha sonraki çalışmalarda belirlenen yatırımlar ve projelerin tümünün 2010 yılı itibarıyla gerçekleşmesini öngörmekte ve yeni Kalkınma Planı'nın çıkış noktalarını oluşturan insan odaklılık, katılımcılık, sürdürülebilirlik, insani gelişme ve toplumsal gelişme gibi ilkeleri ön plana çıkarmaktadır. Plan, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durum, kamu maliyesindeki darboğazlar ve teknolojik kısıtlar göz önüne alınarak gerçekçi öngörülere dayanan bir yaklaşımla hazırlanmıştır.

1.3.6. GAP Eylem Planı (2008-2012)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı (EP) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

GAP Eylem Planı kapsamında;

- ◆ Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi,
- ◆ Sosyal Gelişimin Sağlanması,
- ◆ Altyapının Geliştirilmesi,
- ◆ Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi olmak üzere dört stratejik gelişme eksenini ve bu eksenler altında 73 ana eylem ve 300'ün üzerinde proje hayata geçirilmiştir.

1.3.7. GAP Eylem Planı (2014-2018)

GAP EP (2014-2018); öncelikle birinci EP kapsamında devam eden yatırımları tamamlamak, yapılan yatırımlarla doğan potansiyeli ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması

yönünde tam olarak kullanmak, Bölge'nin rekabet gücünü artırmak ve GAP'ı daha ileriye taşımak amacıyla hazırlanmıştır. Eylem Planı'nda insanı hedef alan, yenilikçi, sürdürülebilir, gelir eşitsizliğini giderici, dezavantajlı alanları ve grupları önceleyen ve yaşanabilir mekânlar oluşturan proje ve programlara yer verilmiştir. Bölgesel gelişmeye ivme kazandıracak, eğitimli ve nitelikli insan gücüne dayalı, istihdamı artıran, doğal kaynakları, kültürel mirası ve çevreyi koruyan, teknolojik gelişmeleri ön plana alan, sulama, ulaşım ve sanayi altyapısının tamamlanmasını amaçlayan proje ve programlar planın temel eylemleri arasındadır.

Son yıllarda büyümenin odağına şehirleşmenin taşınması, dünyada şehir ekonomileri ve yaşam tarzının hâkim olmaya başlaması, küresel rekabet ortamına katılmakta bilgiye dayalı ekonomi, finansal ve ihtisaslaşmış hizmetler, nitelikli işgücü, AR-GE ve yenilik kapasitesinin yoğunlaştığı şehirlerin önemli bir rol oynaması gibi gelişmeler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler dikkate alınarak GAP EP (2014-2018)'de yaşam kalitesi yüksek yerleşimlerin oluşturulmasına yönelik eylemleri kapsayan “Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması” yeni bir eksen olarak yer almıştır.

1.3.7.1. Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması

İleri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, uluslararası rekabet gücünü artırmış bir tarım sektörünün oluşturulması, sanayi altyapısının ve girişimcilik ortamının geliştirilmesi, özel sektör yatırımlarının teşvik edilmesi, bölgenin teknolojik altyapısının ve üniversite-sanayi işbirliğinin ilerletilmesi, turizmin canlandırılması ve doğal kaynakların korunmasına yönelik tedbirlerle ekonomik dönüşümün sağlanması amaçlanmaktadır.

1.3.7.2. Sosyal Gelişimin Güçlendirilmesi

İnsan odaklı kalkınma anlayışı çerçevesinde, bireylerin kendilerini geliştirebilecekleri, sağlıklı, güvenli ve yüksek standartta yaşam sürebilecekleri sosyal bir ortamın oluşturulması sağlanacaktır. Eğitim, sağlık, sosyal yardım, kültür, sanat ve spor faaliyetleri gibi kamu tarafından sunulan hizmetlere erişimin güçlendirilerek fırsat eşitliğinin sağlanması, istihdam edilebilirliğin artırılması ve sürdürülebilir bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi yönünde tedbirler alınacaktır.

1.3.7.3. Şehirlerde Yaşanabilirliğin Artırılması

Ülke genelinde ve Bölge'de mevcut coğrafi koşullara, kent-kır ayrımına, tarihi, kültürel ve çevresel değerlere uygun, insan ve toplum ihtiyaçlarına cevap veren, daha geniş ortak kullanım alanlarına sahip, sürdürülebilir, erişilebilir, yaşanabilir mekânların oluşturulması temel amaçtır. GAP Bölgesi'nde yer alan kentsel yerleşimlerin düzenli ve sağlıklı gelişmesi ve kentleşme olgusunun yaygınlaştırılması için sosyal, ekonomik ve mekânsal alanlarda bir iyileştirmeye ihtiyaç duyulmaktadır.

1.3.7.4. Altyapının Geliştirilmesi

Bölge'de kaliteli ve yeterli altyapı hizmetlerinin sağlanması, ekonomik dönüşümün gerçekleştirilmesi ve sosyal gelişimin hızlandırılmasında temel belirleyici unsurlardandır. Sulama yatırımlarının tamamlanması, ulaştırma ağlarının iyileştirilerek ulaşımın daha konforlu hale getirilmesi, lojistik merkezlerin kurulması ve Bölge'nin bilgi iletişim teknolojileri altyapısının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

1.3.7.5. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Merkezi idarelerin taşra teşkilatları, yerel yönetimler, üniversiteler, STK'ler ve diğer kurum ve kuruluşların ihtiyaç duyulan alanlarda beşeri, mali, idari ve teknik altyapılarının desteklenerek kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

GAP illeri, İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2'ye göre TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis), TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) şeklinde gruplandırılmıştır.

1.3.8. GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023)

2014-2018 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı uygulama süresi 2018 yılı sonu itibarıyla sona ermiştir.

Kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi amacıyla, tek yıllık veya münferit projelerin uygulanması yerine; belirlenen bir sektör/temada istikrarlı ve sürekli projelerin uygulanmasının daha yerinde ve faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, stratejik amaç ve hedeflerle sınırları çizilen çerçevede, sektörel operasyonel programlar (SOP) demetinden oluşan GAP Bölge Kalkınma Programı'nın hazırlığına 2019 yılında başlanmıştır.

2021-2023 dönemini kapsayacak olan GAP Bölge Kalkınma Programı hazırlığında, Eylem Planı'nın (2014-2018) hazırlık ve uygulama tecrübesi yol gösterici olmuştur.

GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) hazırlığında öncelikle mevcut veriler üzerinden durum değerlendirmesi yapılmıştır. Bölgenin sektörler itibarıyla mevcut durumu ortaya konulmuş; seçilmiş göstergeler yerel, bölgesel ve ulusal verilerle karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bu sayede, bölgenin ihtiyaçları, sorunları, gelişme alanları ve potansiyeli sektörler bazında ortaya konulmuştur.

Mevcut durum analizi; amaç, hedef ve sektörel operasyonel programlardan meydana gelen stratejik çerçeve bölümüne altlık teşkil etmiştir. Bölgenin amaç, hedef ve sektörel operasyonel program (SOP) seti belirlenmiştir. Bu çalışmalar neticesinde GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023) stratejik çerçevesi ve akabinde stratejik çerçevede yer alan programlara ayrılması öngörülen bütçeler oluşturulmuştur. Bölge kalkınma programının finansmanı, GAP Bölge Kalkınma İdaresinin kurumsal bütçesinden oluşmaktadır.

GAP Bölge Kalkınma Programı (2021-2023), 3 amaç, 9 hedef ve 15 sektörel operasyonel programdan (SOP) oluşmaktadır. Belirlenen amaç, hedef ve SOP'lar vasıtasıyla, GAP Bölgesi'nin diğer bölgeler ile gelişmişlik farklarını azaltması amaçlanmıştır. Bu kapsamda "Tarımda Rekabet Gücünün Artırılması ve Sürdürülebilir Çevre", "Turizm ve Sanayide Ekonomik Büyüme" ve "Beşeri ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi" amaçları 2021-2023 GAP Bölge Kalkınma Programı'nın ana omurgasını oluşturmaktadır.

2. DEMOGRAFİK BİLGİLER

2.1. Yüz ölçümü ve Nüfus

Türkiye'nin güneydoğusundaki 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) kapsayan alan GAP Bölgesi olarak anılmakta ve 75.193 km²'lik yüzölçümü ile ülkenin %9,7'sini oluşturmaktadır.

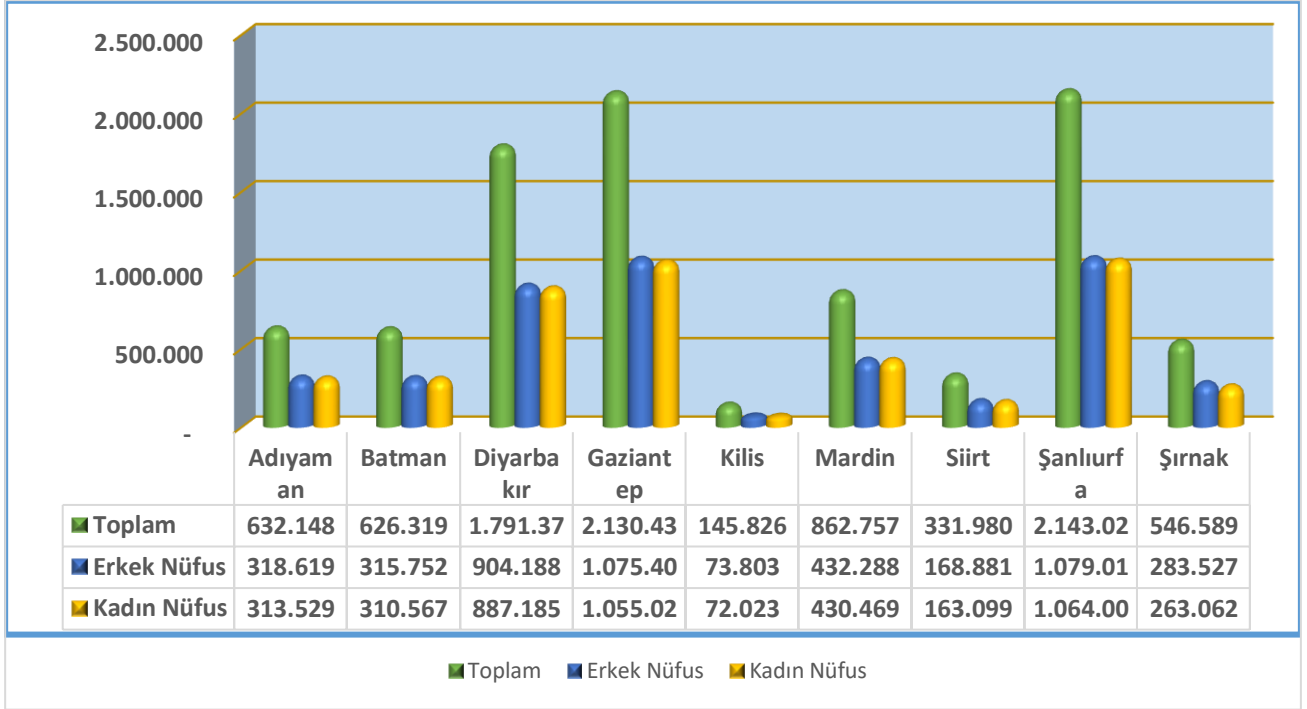
2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre GAP Bölgesi'nin nüfusu 9,2 milyon kişidir. Bu miktar ülke toplam nüfusunun %10,9'na tekabül etmektedir.

Tablo 2: GAP Bölgesi Nüfusunun İllere Göre Dağılımı(2000-2007-2012-2021)

İller	2000	2007	2012	2021
Adıyaman	623 811	582 762	595 261	632 148
Batman	456 734	472 487	534 205	626 319
Diyarbakır	1 362 708	1 460 714	1 592 167	1 791 373
Gaziantep	1 285 249	1 560 023	1 799 558	2 130 432
Kilis	114 724	118 457	124 320	145 826
Mardin	705 098	745 778	773 026	862 757
Siirt	263 676	291 528	310 879	331 980
Şanlıurfa	1 443 422	1 523 099	1 762 075	2 143 020
Şırnak	353 197	416 001	466 982	546 589
GAP	6 608 619	7 170 849	7 958 473	9 210 444
Türkiye	67 803 927	70 586 256	75 627 384	84 680 273
GAP/Türkiye (%)	9,7	10,2	10,5	10,9

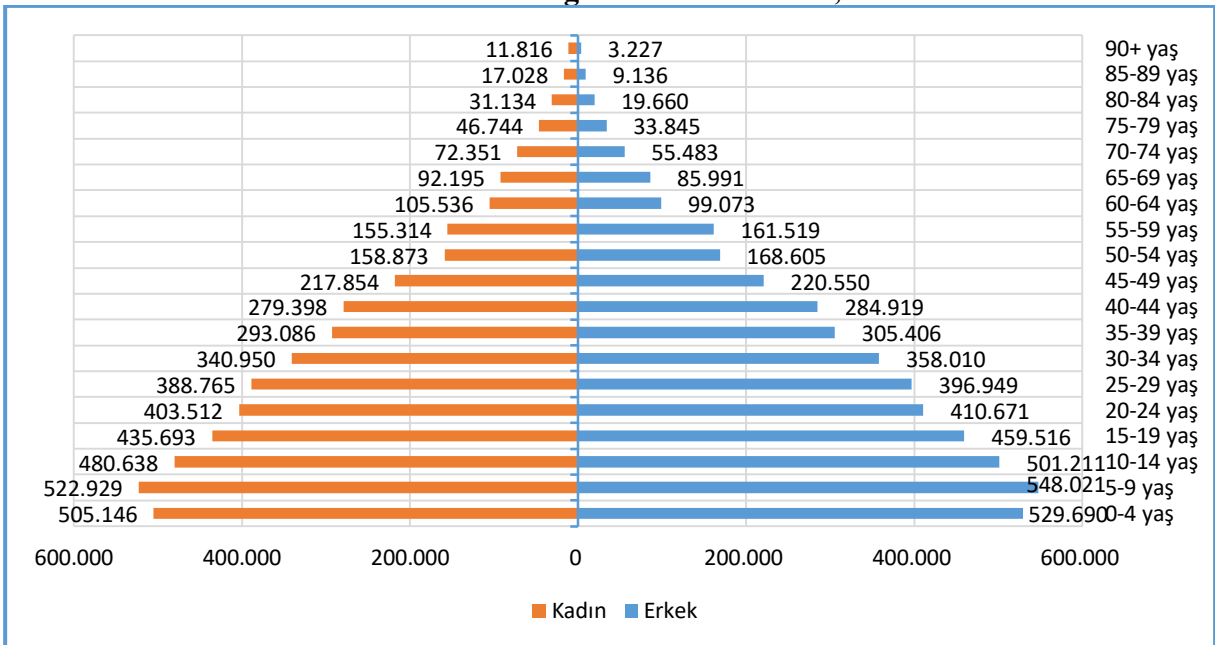
Kaynak: 2000 Genel Nüfus Sayımı ve 31/12/2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2022)

GAP Bölgesi'nde 2021 yılında yaşayan toplam nüfusun %50,5'i erkek ve %49,5'i kadın nüfustan oluşmaktadır.

Grafik 1: GAP Bölgesi Erkek-Kadın Nüfus Dağılımı, 2021

Kaynak: 31/12/2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK, 2021)

Bölge nüfusunun 0-4 ve 90+ yaş grubu incelendiğinde 0-14 ve 15-19 yaş grubundaki yoğunluğun diğer yaş gruplarından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Bölge nüfusunun çoğunluğunun gençlerden oluştuğunu söylemek mümkündür (Grafik 2).

Grafik 2: GAP Bölgesi Nüfus Piramidi, 2021

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2021, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

GAP Bölgesi'nde 2000 yılında şehirleşme oranı %62,7 iken, 2012 yılında %69,6'ya ve 2021 yılında da %93,2'ye çıkmıştır. Türkiye geneline bakıldığında şehirleşme oranı 2000 yılında %64,9, 2012 yılında %77,3 ve 2021 yılında %93,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 3). GAP Bölgesi ile Türkiye genelindeki şehirleşme sürecinin aynı seviyede artış gösterdiğini

söyleyebiliriz Bu artışın sebebi 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı kanun ile Bölge’de Şanlıurfa ve Mardin illerinin büyükşehir olması ve Türkiye genelinde birçok ilin büyükşehir olmasıdır.

Nüfus yoğunluğu olarak incelendiğinde GAP Bölgesi’nde 2000 yılında km^2 ’ye düşen kişi sayısı 88 iken, bu sayı 2012 yılında 107’ye ve 2021 yılında 122’ye yükselmiştir. GAP Bölgesi’ndeki nüfus yoğunluğunun Türkiye’den fazla olduğu görülmektedir.

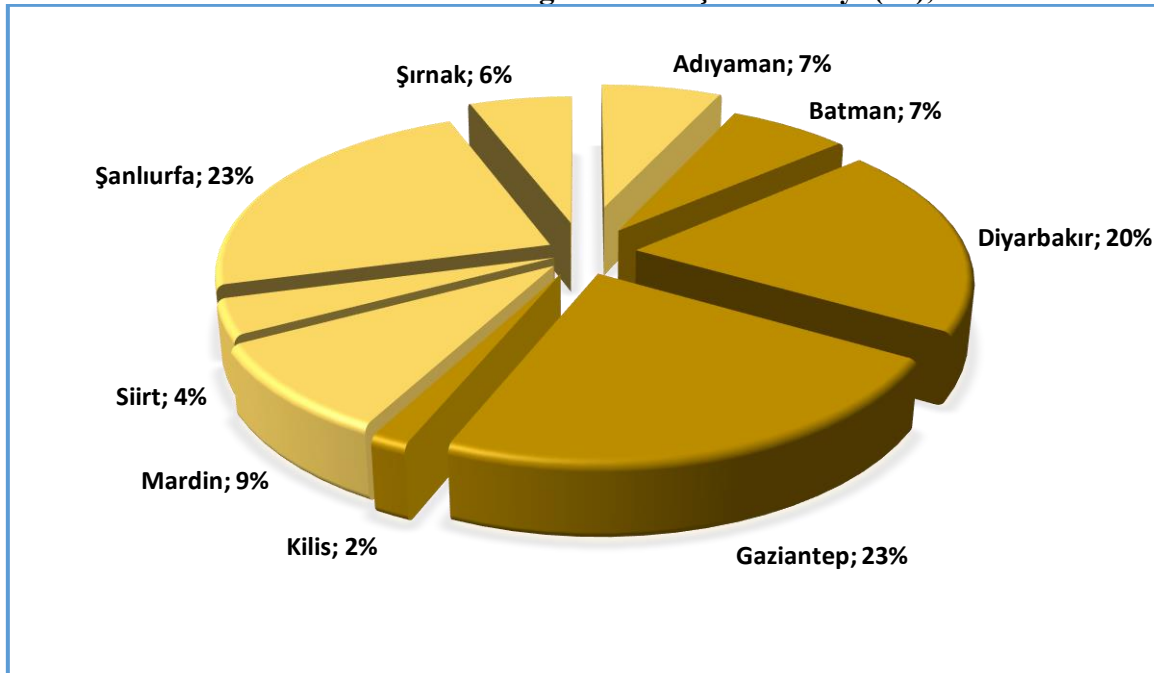
Tablo 3: GAP Bölgesi’nde İl ve İlçede Yaşayan Nüfus Oranı ve Nüfus Yoğunluğu (2000-2021)

	2000		2007		2012		2021	
	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)	Şehirleşme Oranı (%)	Nüfus Yoğunluğu (Kişi/ km^2)
GAP	62,7	88	66,0	97	69,6	107	93,2	122
Türkiye	64,9	87	70,5	92	77,3	98	93,2	110

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2019, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

GAP Bölgesi’ndeki il nüfuslarının Bölge toplam nüfusu içindeki paylarına bakıldığında; Bölge nüfusunun %66’sını Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde, geri kalan Bölge halkının %34’ünü Mardin, Batman, Adıyaman, Şırnak, Siirt ve Kilis illerinde yaşadığı görülmektedir (Grafik 3).

Grafik 3: GAP İllerinin Bölge Nüfusu İçindeki Payı (%), 2021

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2021, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

Bölge’nin 2021 yılı idari bölünüş yapısı dikkate alındığında, 2000-2007 yılları arasında yedi yıllık dönemde yıllık nüfus artış hızı GAP Bölgesi’nde binde 11,66, Türkiye’de binde 5,75 olmuştur. 2007-2012 yılları arasında ise yıllık nüfus artış hızı GAP Bölge’sinde binde 20,84 Türkiye’de binde 13,80 olarak gerçekleşmiştir. 2012-2021 dönemi nüfus artış hızının GAP Bölge’sinde binde 16,23, Türkiye genelinde ise binde 12,56 olduğu görülmektedir (Tablo 4). Yıllık nüfus artış hızı 2021 yılında normal durumun aksine Bölge’de binde 9,99, Türkiye genelinde binde 12,67 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4: GAP Bölgesi Yıllık Nüfus Artış Hızı (Binde)

Nüfus	2000	2007	2012	2021
GAP	6 608 619	7 170 849	7 958 473	9 210 444
Türkiye	67 803 927	70 586 256	75 627 384	84 680 273
Yıllık Nüfus Artış Hızı Binde (%)	2000-2007	2007-2012	2012-2021	
GAP	11,66	20,84	16,23	
Türkiye	5,75	13,80	12,56	

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2019

2021 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre ortalama hane halkı büyüklüğü Türkiye genelinde 3,2, GAP Bölgesi'nde ise 4,5 kişidir. 2021 yılı verilerine göre ortalama hane halkı büyüklüğü en yüksek 10 ilimizden 6'sı GAP Bölgesi'nde olup, 5,5 kişi ile Şırnak Türkiye genelinde birinci sırada yer alırken Şanlıurfa ilinde 5,1, Batman ilinde 4,9, Siirt ilinde 4,7, Mardin ilinde 4,6 olurken, Diyarbakır ilinde ise 4,4 olarak gerçekleşmiştir.

GAP Bölgesi'ne genel olarak bakıldığında, belirli yıllarda Türkiye genelinde olduğu gibi hane halkı sayısında düşüşün olduğu söylenebilir (Tablo 5).

Tablo 5: Yıllara Göre Hane Halkı Büyüklüğü (2000-2007-2012-2021) (kişi)

	2000	2007	2012	2021
GAP	6,5*	6,5***	5,7	4,5
Türkiye	4,5	4,0**	3,7	3,2

*2000 yılı verisidir.

**2008 yılı verisidir.

***2009 yılı verisidir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

Türkiye İstatistik Kurumu Ölüm İstatistikleri sonuçlarına göre; ülke genelinde bebek ölüm hızı 2000 yılında binde 43 iken 2019 yılında binde 9,1'e, Bölge'de ise 2000 yılında binde 42 iken 2012 yılında gerileyerek binde 15,6'ya ve 2019 yılında binde 12,9'a kadar düşmüştür.(Tablo 6).

Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısı Türkiye genelinde 2000 yılında 2,5, 2012 yılında 2,1 ve 2021 yılında 1,70 çocuk olarak tespit edilmiştir. GAP Bölgesi'nde ise 2000 yılında 4,6, 2012 yılında 3,5 çocuk ve 2021 yılında da 2,85 çocuk olarak belirlenmiştir.

Bölge'de doğurganlık hızı en yüksek il 2000 yılında 7,1 ile Şırnak ve en düşük ise 3,5 çocuk ile Kilis'tir. Doğurganlık hızının en yüksek olduğu il 2012 yılında 4,47 ve 2021 yılında 3,81 ile Şanlıurfa'dır. En düşük il 2012 yılında 2,79 ve 2021 yılını da 2,36 ile Adıyaman olmuştur (Tablo 6-Grafik 4).

Tablo 6: Bebek Ölüm Hızı (Binde) ve Doğurganlık Hızı (Çocuk Sayısı)

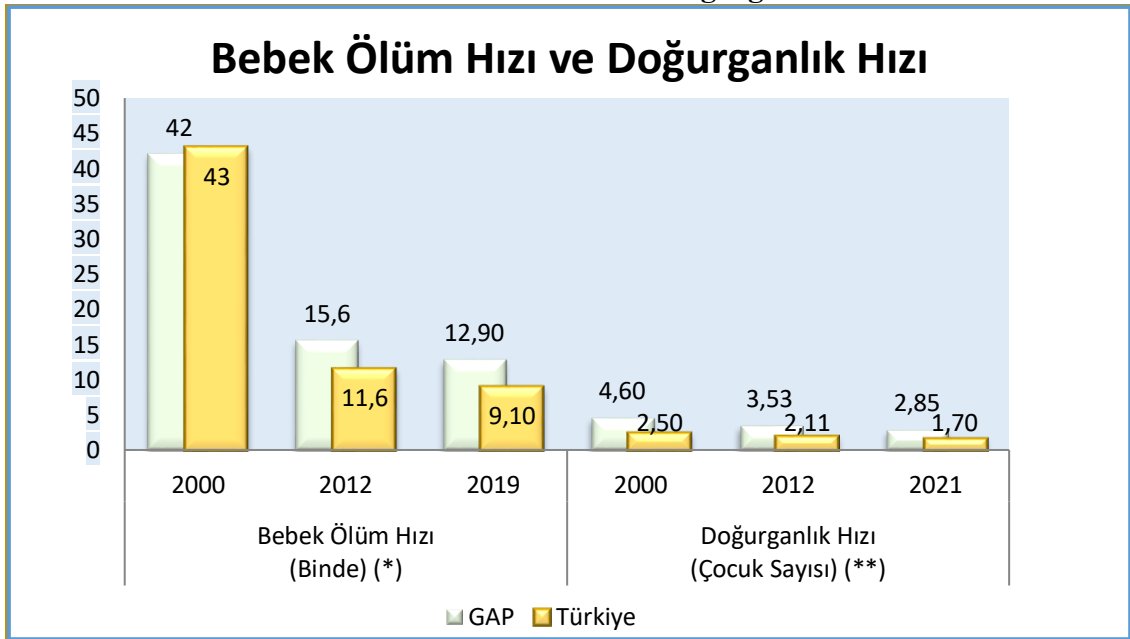
İller	Bebek Ölüm Hızı (*)			Doğurganlık Hızı (**)			
	2000	2012	2019	2000	2012	2020	2021
Adıyaman	42	14,2	11,6	3,70	2,79	2,35	2,36
Batman	50	14,8	10,2	5,30	3,42	2,55	2,57
Diyarbakır	57	14,9	8,5	4,50	3,23	2,54	2,54
Gaziantep	44	16,1	16,2	3,80	3,15	2,46	2,47
Kilis	48	16,2	12,3	3,50	2,99	2,48	2,46
Mardin	43	15,1	10,8	5,00	3,46	2,76	2,78
Siirt	63	17,4	12,9	6,10	3,85	2,88	2,71
Şanlıurfa	37	15,7	15,3	4,80	4,47	3,71	3,81
Şırnak	51	16,6	12,3	7,10	4,21	3,22	3,18
GAP	42	15,6	12,9	4,60	3,53	2,83	2,85
Türkiye	43	11,6	9,1	2,50	2,11	1,76	1,70

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2021

(*) **Bebek Ölüm Hızı:** Belli bir yıl içinde meydana gelen bir yaşından küçük bebek ölümlerinin o yıl içinde meydana gelen canlı doğumlara oranının binde olarak ifade edilmesidir.

(**) **Doğurganlık Hızı:** Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaşları arasında) doğurabileceği çocuk sayısıdır.

Grafik 4: Bebek Ölüm Hızı ve Doğurganlık Hızı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Doğum ve Ölüm İstatistikleri, 2021

2.2. Göç

Net göç; bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Yerleşim yerinin aldığı göç, verdiğiğinden fazla ise net göç pozitif, aldığı göç verdiğiğinden az ise net göç negatiftir. Net göç hızı; net göçün hesaplandığı nüfusta yaşayan bireyin yıla bölümü olarak da ifade edilebilir. Buna göre; 2021 yılında Türkiye genelinde en fazla göç veren net göçün en yüksek olduğu ilk yirmi il sıralamasında Ağrı, Muş, Van, Hakkâri, Kars, Ardahan, Bitlis, Iğdır, Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır illerimizde net göç hızı -11'in altındadır. (Tablo 7).

Tablo 7: Göç Hızı En Yüksek Olan İlk 20 İl ve Bu İller İçerisinde GAP İllerinin Sırası (2000, 2012, 2021)

İller	2008 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	İller	2021 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)
Muş	404 309	10 058	25 896	-15 838	-38,42	Ağrı	552 404	12 856	27 984	-15 128	-27,02	Ağrı	524 644	14 858	34 800	-19 942	-37,3
Erzurum	774 967	18 999	43 585	-24 586	-31,23	Muş	413 260	9 914	20 646	-10 732	-25,64	Muş	405 228	12 190	24 243	-12 053	-29,31
Yozgat	484 206	15 352	30 117	-14 765	-30,04	Yozgat	453 211	14 646	24 525	-9 879	-21,56	Van	1 141 015	30 318	58 185	-27 867	-24,13
Ağrı	532 180	12 195	27 450	-15 255	-28,26	Kars	304 821	9 706	16 185	-6 479	-21,03	Hakkari	278 218	7 886	13 088	-5 202	-18,52
Kars	312 128	8 855	17 726	-8 871	-28,02	Siirt	310 879	8 823	14 628	-5 805	-18,5	Kars	281 077	11 259	16 471	-5 212	-18,37
Bitlis	326 897	11 721	20 957	-9 236	-27,86	Bitlis	337 253	10 998	16 886	-5 888	-17,31	Ardahan	94 932	4 750	6 445	-1 695	-17,7
Bayburt	75 675	2 996	4 949	-1 953	-25,48	Hakkari	279 982	5 622	10 137	-4 515	-16	Bitlis	352 277	14 158	18 814	-4 656	-13,13
Ardahan	112 242	4 640	7 447	-2 807	-24,7	Kilis	124 320	4 315	6 075	-1 760	-14,06	İğdır	203 159	7 563	10 173	-2 610	-12,77
İğdır	184 025	5 559	9 356	-3 797	-20,42	Adıyaman	595 261	14 323	22 591	-8 268	-13,79	Şanlıurfa	2 143 020	40 371	66 987	-26 616	-12,34
Kırıkkale	279 325	11 360	16 605	-5 245	-18,6	Zonguldak	606 527	14 279	22 687	-8 408	-13,77	Adıyaman	632 148	17 598	24 860	-7 262	-11,42
Mardin	750 697	27 606	41 432	-13 826	-18,25	Çorum	529 975	13 289	20 610	-7 321	-13,72	Diyarbakır	1 791 373	40 414	60 761	-20 347	-11,29
Sivas	631 112	18 871	30 428	-11 557	-18,15	Erzurum	778 195	22 551	33 234	-10 683	-13,63	Siirt	331 980	12 670	16 340	-3 670	-10,99
Çorum	545 444	15 828	24 072	-8 244	-15	Bingöl	262 507	7 569	11 145	-3 576	-13,53	Yozgat	418 500	18 320	22 928	-4 608	-10,95
Adıyaman	585 067	12 155	20 971	-8 816	-14,96	İğdır	190 409	6 429	8 632	-2 203	-11,5	Erzurum	756 893	28 554	36 798	-8 244	-10,83
Kütahya	565 884	14 112	21 711	-7 599	-13,34	Mardin	773 026	21 676	30 299	-8 623	-11,09	Kırıkkale	275 968	13 449	16 187	-2 738	-9,87
Artvin	166 584	6 700	8 660	-1 960	-11,7	Diyarbakır	1 592 167	30 789	47 575	-16 786	-10,49	Batman	626 319	19 002	24 411	-5 409	-8,6
Kırşehir	222 735	9 822	12 312	-2 490	-11,12	Sinop	201 311	8 277	10 371	-2 094	-10,35	Mardin	862 757	28 641	35 957	-7 316	-8,44
Diyarbakır	1 492 828	31 677	47 777	-16 100	-10,73	Ardahan	106 643	4 923	5 986	-1 063	-9,92	Hatay	1 670 712	35 929	49 001	-13 072	-7,79
Tokat	617 158	29 593	35 892	-6 299	-10,15	Sivas	623 535	21 492	27 441	-5 949	-9,5	Çorum	526 282	18 029	22 011	-3 982	-7,54
Afyon	697 365	18 270	24 861	-6 591	-9,41	Batman	534 205	15 906	20 739	-4 833	-9,01	Kahramanmaraş	1 171 298	27 246	35 647	-8 401	-7,15

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır, Net Göç Hızı en yüksek olan ilk 20 il alınmıştır.

Tablo 8: GAP Bölgesi'ndeki İllerin Aldığı, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı (2000-2012-2021)

İller	2000 Yılı				2012 Yılı				2021 Yılı								
	Nüfus 2000	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	İller	Nüfus 2012	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	İller	Nüfus 2021	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (Binde)	Net Göç Hızı (Binde)	
Siirt	218 773	17 932	34 994	-17 062	-75,06	Siirt	310 879	8 823	14 628	-5 805	-18,50	Şanlıurfa	2 143 020	40 371	66 987	-26 616	-12,34
Adıyaman	559 772	17 624	58 369	-40 745	-70,23	Kilis	124 320	4 315	6 075	-1 760	-14,06	Adıyaman	632 148	17 598	24 860	-7 262	-11,42
Mardin	601 621	26 083	68 165	-42 082	-67,58	Adıyaman	595 261	14 323	22 591	-8 268	-13,79	Diyarbakır	1 791 373	40 414	60 761	-20 347	-11,29
Batman	390 289	20 133	38 165	-18 032	-45,16	Mardin	773 026	21 676	30 299	-8 623	-11,09	Siirt	331 980	12 670	16 340	-3 670	-10,99
Diyarbakır	1 176 390	62 996	111 060	-48 064	-40,04	Diyarbakır	1 592 167	30 789	47 575	-16 786	-10,49	Batman	626 319	19 002	24 411	-5 409	-8,6
Şanlıurfa	1 243 058	38 320	87 632	-49 312	-38,90	Batman	534 205	15 906	20 739	-4 833	-9,01	Mardin	862 757	28 641	35 957	-7 316	-8,44
Kilis	102 002	7 157	11 199	-4 042	-38,86	Şırnak	466 982	11 075	14 617	-3 542	-7,56	Şırnak	546 589	17 072	20 431	-3 359	-6,13
Gaziantep	1 119 535	68 550	65 051	3 499	3,13	Şanlıurfa	1 762 075	31 890	44 878	-12 988	-7,34	Gaziantep	2 130 432	50 203	57 475	-7 272	-3,41
Şırnak	276 300	28 457	22 507	5 950	21,77	Gaziantep	1 799 558	41 672	39 410	2 262	1,26	Kilis	145 826	7 474	7 262	212	1,45
GAP	497 142	497 142	497 142	-209 890		GAP	7 958 473	127 740	188 083	-60 343	-7,55	GAP	9 210 444	168 835	249 874	-81 039	-8,76

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

Not: Yabancıları kapsamamaktadır. İç göç rakamlarıdır. .

Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade eden ‘Net Göç’ hızı sıralamasında 2021 yılında Bölge’de net göç hızı en yüksek olan il binde $-12,34$ ile Şanlıurfa’dır. Bunu diğer iller izlemektedir (Tablo 8).

Türkiye geneline bakıldığında net göç hızı en yüksek ilk 20 il içerisinde GAP illerinden Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Batman ve Mardin illeri yer almaktadır.

Bölgede en fazla göç alan-veren illere bakıldığında; en fazla göç alan illerin Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır olduğu görülmektedir. 2021 yılında GAP Bölgesi’ne 168.835 kişi göç ederken Bölgeden diğer bölgelere 249.874 kişi göç etmiştir. GAP Bölgesi’nin net göç hızı binde $-8,76$ olarak gerçekleşmiştir (Tablo 8).

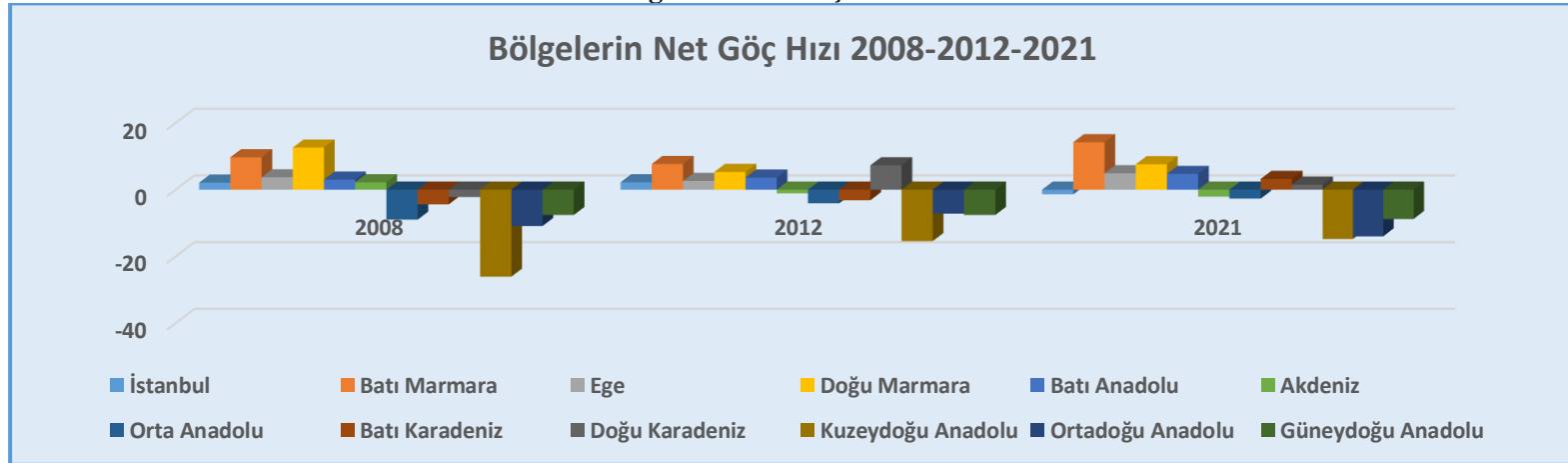
Türkiye’de göçün yönü İstanbul başta olmak üzere genel olarak doğudan batıya, büyük kentlere ve iç kesimlerden sahil kesimlerine doğrudur. Bununla birlikte bölgelerdeki gelişmiş kent merkezleri kendilerine yakın yerleşimlerin verdikleri göçün bir bölümünü almaktadır. GAP Bölgesi için de durum aynıdır. Bölgede iller arası göç son yıllarda daha fazla oranda bölge içinde gerçekleşmektedir.

Türkiye’deki bölgelerin 2021 yılında aldığı ve verdiği göçler ile net göç hızına bakıldığında; en çok göç alan bölgenin İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul’u sırasıyla Doğu Marmara, Ege, Batı Anadolu ve Akdeniz izlemektedir. En çok göç veren bölgeler ise İstanbul, Akdeniz ve Batı Anadolu bölgeleridir. (Tablo 9, Grafik 5).

Tablo 9: Bölgelerin Aldığı ve Verdiği Göç (2000, 2012, 2021)

Bölgeler	2008					2012					2021				
	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%0)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%0)	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%0)
İstanbul	12.697.164	374.868	348.193	26.675	2,1	13.854.740	384.535	354.074	30.461	2,2	15.840.900	385.328	408.165	-22.837	-1,4
Batı Marmara	3.107.425	106.527	76.453	30.074	9,7	3.247.669	109.328	84.276	25.052	7,7	3.699.764	157.469	05.471	51.998	14,2
Ege	9.384.848	198.469	163.777	34.692	3,7	9.779.502	195.844	170.489	25.355	2,6	10.784.645	262.022	208.967	53.055	4,9
Doğu Marmara	6.579.426	212.978	130.817	82.161	12,6	7.058.367	199.705	162.615	37.090	5,3	8.380.829	270.094	207.086	63.008	7,6
Batı Anadolu	6.748.952	196.213	176.150	20.063	3,0	7.253.247	203.992	177.798	26.194	3,6	8.283.180	251.555	212.533	39.022	4,7
Akdeniz	9.050.691	205.975	186.526	19.449	2,2	9.611.007	196.401	206.925	-10.524	-1,1	10.888.766	237.083	260.245	-23.162	-2,1
Orta Anadolu	3.792.508	96.173	130.472	-34.299	-9,0	3.853.025	101.268	117.130	-15.862	-4,1	4.108.687	123.228	134.231	-11.003	-2,7
Batı Karadeniz	4.478.029	142.834	162.363	-19.529	-4,4	4.483.603	143.423	157.816	-14.393	-3,2	4.666.651	178.133	163.285	14.848	3,2
Doğu Karadeniz	2.507.387	89.402	95.024	-5.622	-2,2	2.545.274	105.109	86.614	18.495	7,3	2.693.034	99.810	95.684	4.126	1,5
Kuzeydoğu Anadolu	2.201.862	57.012	115.280	-58.268	-26,1	2.226.155	63.300	97.734	-34.434	-15,4	2.183.098	80.460	113.041	-32.581	-14,8
Ortadoğu Anadolu	3.618.056	90.455	130.068	-39.613	-10,9	3.756.322	112.229	139.320	-27.091	-7,2	3.940.275	108.763	164.198	-55.435	-14,0
Güneydoğu Anadolu	7.350.752	132.328	188.111	-55.783	-7,6	7.958.473	127.740	188.083	-60.343	-7,6	9.210.444	168.835	249.874	-81.039	-8,8

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

Grafik 5: Bölgelerin Net Göç Hızı 2008-2012-2021

Kaynak: Bölgesel İstatistikler, Göç İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

3. GAP BÖLGESİ YILLIK GELİR DAĞILIMI

3.1. GAP Bölgesi Yıllık Gelir Dağılımı

GAP Bölgesi'nde 2007 yılında %20'lik gruplarda, en düşük gelire sahip gruptakilerin toplam gelirden aldıkları pay %7,6 iken, 2021 yılında %6,9 olmuştur. Türkiye de ise 2007 yılında %6,4 iken 2021 yılında %6,1 olmuştur.

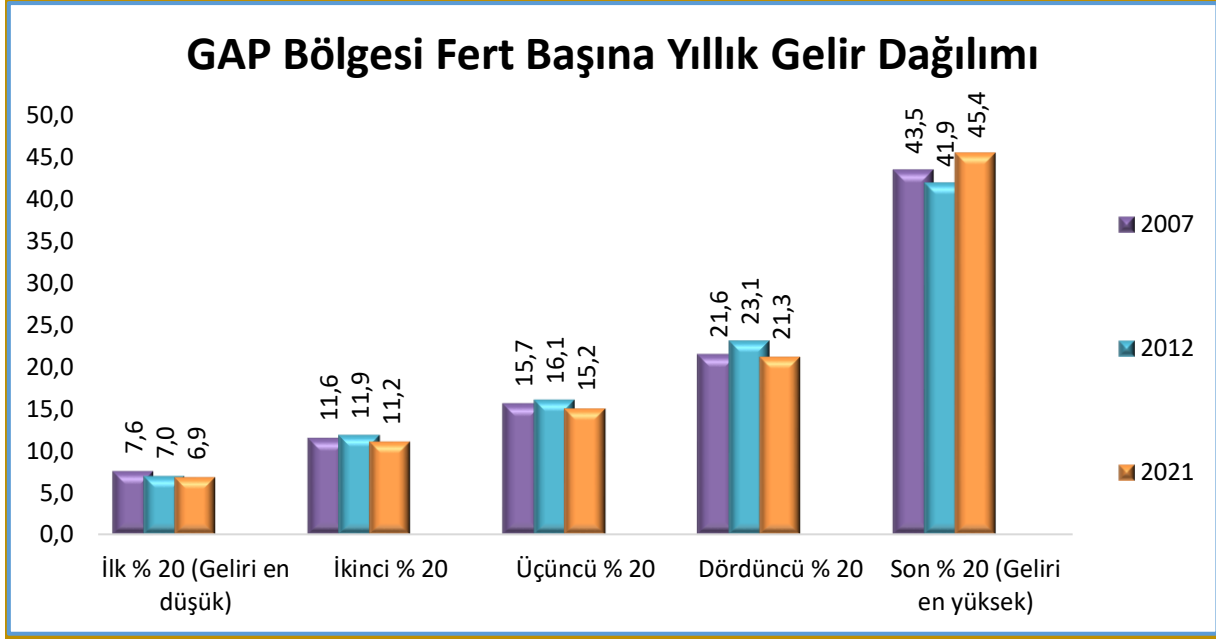
Türkiye'de hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımına baktığımızda 2007 yılında %45,5 en yüksek gelire sahip iken 2021 yılında bu oran %46,7'ye yükselmiştir. GAP Bölgesi'nde de 2007 yılında %43,5 iken 2021 yılında %45,4'e yükselmiştir. (Tablo 10, Grafik 6).

Tablo 10: Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibarıyla Yıllık Eşdeğer Hanehalkı Kullanılabilir Fert Gelirinin Dağılımı, 2007-2012-2021

İBBS 1. Düzey	Yüzde 20'lik gruplar				
	İlk %20 ⁽¹⁾	İkinci %20	Üçüncü %20	Dördüncü %20	Son %20 ⁽¹⁾
2007					
GAP Yüzde (%)	7,6	11,6	15,7	21,6	43,5
GAP Ortalama	4 245	6 437	8 744	12 012	24 137
Türkiye Yüzde (%)	6,4	10,9	15,4	21,8	45,5
Türkiye Ortalama	6 003	10 294	14 535	20 513	42 781
2012					
GAP Yüzde (%)	7,0	11,9	16,1	23,1	41,9
GAP Ortalama	6 049	10 281	13 961	20 058	36 407
Türkiye Yüzde (%)	6,5	11,0	15,6	22,0	45,0
Türkiye Ortalama	8 584	14 585	20 706	29 209	59 797
2021					
GAP Yüzde (%)	6,9	11,2	15,2	21,3	45,4
GAP Ortalama	7 368	11 978	16 301	22 822	48 699
Türkiye Yüzde (%)	6,1	10,8	15,1	21,3	46,7
Türkiye Ortalama	11 427	20 152	28 182	39 878	87 366

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yılı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021 (1) Fertler eşdeğer hanehalkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk yüzde 20'lik grup" geliri en düşük olan grubu, "Son yüzde 20'lik grup" ise geliri en yüksek olan grubu tanımlamaktadır.

Grafik 6: GAP Bölgesi Fert Başına Yıllık Gelir Dağılımı (2007-2021)

Kaynak: Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, Türkiye İstatistik Yıllığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2021

4. GAP'IN FİNANSMAN DURUMU

1989 yılında hazırlanan GAP Master Planı bölge kalkınmasının çerçevesini çizmiş, özellikle su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesini, mali ve teknik kapasiteleri de dikkate alarak bir takvime bağlamıştır. Bölge'de meydana gelecek değişimin ekonomik ve sosyal sektörlerde oluşturacağı gelişmeyi, yaratacağı istihdamı, bunun getireceği nüfus büyüklüğü ile bu nüfusun kentler ve kırlar itibarıyla muhtemel dağılımını saptamış; eğitim ve sağlık hizmetleriyle konut ve kentsel altyapı ihtiyaçlarını makro düzeyde belirlemiş ve yıllara göre finans ihtiyacını ortaya koymuştur. 1990-2005 Plan dönemine ilişkin yatırım öngörülerini ile 1990 öncesinde tamamlanan GAP kamu yatırımlarının toplamından yola çıkarak GAP'ın 2005 yılında bitirilebilmesi için gerekli olan kamu yatırım maliyeti (32 milyar ABD Doları eş değeri olarak) hesaplanmıştır. Bu maliyet hesaplarına 1980 yılından önce yapımına başlanan ve bir kısmı tamamlanan tarım ve enerji yatırımları da (Karakaya Barajı ve HES gibi) dâhildir.

Ancak, GAP Master Planı'nın yapımından sonra Bölge'de ve Türkiye'de plan kapsamındaki varsayımlara uymayan önemli gelişmeler meydana gelmiş ve özellikle kamu kesiminin finansal sorunları nedeniyle plan hedeflerinden önemli ölçüde sapma olmuştur. Ayrıca, dünyada yeni kalkınma anlayışı ve kavramları ön plana çıkmış ve bölge kalkınmasına farklı bir yaklaşım getirecek yeni bir plan hazırlanması ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede önce GAP Bölge Kalkınma Planı (2002-2010), daha sonra da GAP Eylem Planı (2008-2012) ve GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmıştır. Her iki planda da sosyal gelişme, çevre, doğal ve kültürel varlıkların korunması gibi yeni proje ve programlar yer almış, GAP'ın kapsamı daha da genişlemiş ve böylece projenin toplam maliyetinde artış olmuştur.

4.1. GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri

GAP yatırımları, yaklaşık 50 kamu kurum ve kuruluşunun ekonomik ve sosyal sektörlerdeki proje ve faaliyetlerinin toplamından oluşmaktadır. Farklı sektörlerde çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen bu yatırımlar için tahsis edilen ödenekler, projeleri uygulayan kamu kurum ve kuruluşlarının yatırım bütçesinde yer almakta ve ilgili kurum tarafından kullanılmaktadır.

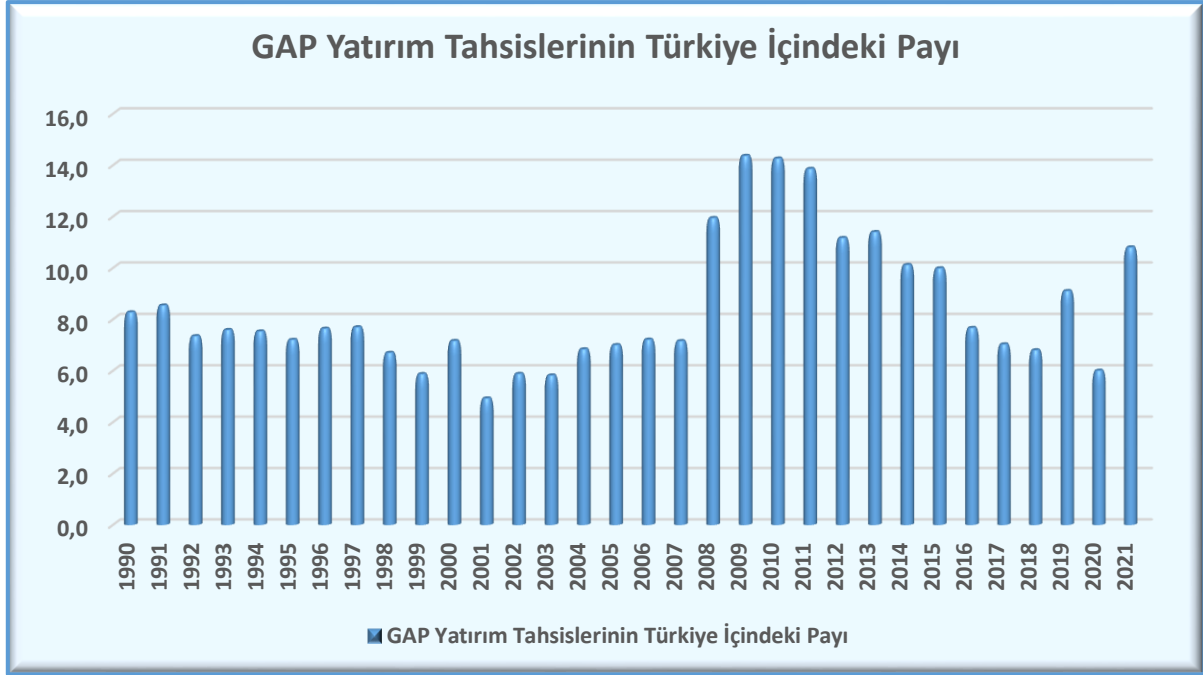
1990-2007 dönemi itibariyle GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara kamu kaynaklarından yılda ortalama %7 düzeyinde pay ayrılmıştır. GAP EP'nin uygulamaya başlanmasıyla birlikte 2008 yılında GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı %12'ye yükselmiş, daha sonraki yıllarda ise %14 seviyesine ulaşmıştır. 2021 yılında GAP Bölgesi'ndeki bütün yatırımlara 10,1 milyar TL ayrılmıştır. Tablo 11'de GAP'a yapılan kamu yatırım tahsislerinin yıllar itibariyle dağılımı ve genel bütçe içindeki payı görülmektedir.

Tablo 11: GAP'a Yapılan Kamu Yatırım Tahsisleri (1990-2021) (Bin TL)

Yıllar	Türkiye		GAP		GAP'ın Türkiye içindeki Payı (%)
	Cari Fiyatlarla	2021 Yılı Fiyatlarıyla	Cari Fiyatlarla	2021 Yılı Fiyatlarıyla	
1990	24 639	73 747 364	2 038	6 099 969	8,3
1991	39 800	70 402 066	3 398	6 010 709	8,5
1992	66 133	72 845 140	4 856	5 348 858	7,3
1993	103 154	69 531 754	7 823	5 273 154	7,6
1994	182 702	54 395 092	13 755	4 102 117	7,5
1995	226 651	39 326 250	16 321	2 793 927	7,2
1996	466 577	45 036 638	35 618	3 400 551	7,6
1997	1 008 100	53 796 584	77 536	4 137 090	7,7
1998	2 535 000	78 094 177	169 715	5 175 319	6,7
1999	3 560 000	72 591 200	208 890	4 193 435	5,9
2000	5 905 000	83 882 049	422 619	5 896 074	7,2
2001	6 887 000	58 376 380	338 887	2 810 874	4,9
2002	9 835 000	61 241 377	577 842	3 542 834	5,9
2003	12 464 000	66 280 454	724 689	3 849 076	5,8
2004	11 977 543	56 185 028	818 252	3 843 694	6,8
2005	16 174 256	73 698 625	1 131 637	5 155 427	7,0
2006	17 521 667	69 759 256	1 262 913	5 023 764	7,2
2007	17 076 806	66 252 771	1 221 005	4 780 442	7,2
2008	17 123 197	58 615 097	2 044 596	6 969 853	11,9
2009	21 534 153	73 964 126	3 092 933	10 565 790	14,4
2010	27 795 290	94 183 274	3 962 763	13 293 378	14,3
2011	31 286 345	90 973 164	4 334 174	12 521 447	13,9
2012	38 168 774	108 117 640	4 261 396	12 028 081	11,2
2013	45 649 121	120 072 691	5 202 204	13 762 490	11,4
2014	47 523 961	113 579 102	4 807 008	11 514 248	10,1
2015	53 528 639	118 896 314	5 344 584	11 900 473	10,0
2016	64 927 811	132 568 723	4 976 184	10 191 425	7,7
2017	80 393 089	139 687 553	5 647 657	9 823 146	7,0
2018	88 053 499	123 448 662	5 983 745	8 328 017	6,8
2019	65 388 723	78 060 522	5 930 804	7 058 630	9,1
2020	77 134 953	83 559 676	4 633 414	5 019 340	6,0
2021	93 366 426	93 366 426	10 064 775	10 064 775	10,8
Toplam	857 928 009	2 594 535 174	77 324 031	224 478 405	8,5

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2021

Grafik 7: GAP Yatırım Tahsislerinin Türkiye İçindeki Payı (%)

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2022

GAP kapsamındaki yatırımlar büyük ölçüde kamu kaynaklarıyla finanse edilmiştir. Dış kaynak daha çok HES'lerin elektromekanik teçhizatı temininde hükümet kredisi olarak kullanılmış olup, 2 milyar ABD Doları eşdeğerindedir. Bunun dışında Birecik Barajı yap-işlet-devret modeli ile Karkamış Barajı da anahtar teslimi yöntemi ile yapılmıştır (Tablo12).

Tablo 12: GAP Kapsamında Sağlanan Krediler

Proje Sahibi	Proje Adı	Karakteristik	Başlama Bitiş Tarihi	Kredi Kaynağı	Döviz Türü	Temin Edilen Kredi
DSİ	Karakaya Projesi	Makine alımı İnşaat	1971-1991	İsviçre Bank.	SFr	562 227
				IBRD	\$	120 000
				AYB	ECU	85 000
				İtalya Hükümeti	\$	85 000
DSİ	Atatürk Bar.ve HES	Makine alımı Müşavir Firmalar Elektro-mek.don.	1975-1996	ABD Eximbank	\$	110 000
				İsviçre Bank.	SFr	56 496
				Almanya-İsviçre	SFr	1 029 000
DSİ	Kralkızı-Dicle Pr.	Enerji ve tarım	1981-1998	AKSKF	\$	69 000
DSİ	Batman Projesi	Enerji ve tarım	1985-1999	AKSKF	\$	32 169
				KfW	\$	21 242
DSİ	Çınar-Göksu Projesi	Tarım	1986-1995	AKSKF	\$	17 755
DSİ	Adıyaman-Çamgazi	Tarım	1986-1997	AKSKF	\$	22 000
DSİ	Karkamış Bar. HES	Enerji	1993-2001	Avusrurya-Alman-Fransa Bnk.Kon.	ATS	1 250 000
				İslam Kalkın.Bnk.	\$	77 500
DSİ	Şanlıurfa İçmesuyu		1979-2006	İslam Kalkın.Bnk.	\$	19 200
DSİ	Diyarbakır İçmesuyu	Aritma Tesisi	1993-2001	Fransa Hükümeti	FFr	60 000
DSİ	Gaziantep İçmesuyu	Aritma Tesisi	1990-2000	Almanya Hük.	DM	25 000

GASKİ Gn.Md.	Atıksu Arıtma Tes		Fransa Hükümeti	FFr	120 000
KHGM	Ş.urfa-Havi Su Temini	1098 ünite su	1992-1996	AKSKF	\$ 31 000
Gaziantep Üniv.	Araşt.ve Uyg.Hast.	İnşaat-400 yatak	1990-2000	AKSKF	\$ 6 000
San.ve Tic.Bak.	Gaziantep OSB II	500 ha tevsii	1987-1996	AKSKF	\$ 6 700

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2021

GAP'ın, yenilikçi bir yaklaşım olarak sürdürülebilir insani kalkınma felsefesini benimsemesi ile projeye uluslararası ilgi artmış ve özellikle 1995'ten sonra yabancı ülke ve kuruluşların teknik ve mali katkıları da yoğunlaşmıştır.

Bu kapsamda, Birleşmiş Milletlere Bağlı Kuruluşlar, Avrupa Birliği (AB), Dünya Bankası gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla çeşitli projeler gerçekleştirilmiş, bazı yabancı hükümetlerden hibe finansmanı sağlanmıştır.

Ülkemizde faaliyet gösteren özel sektör kuruluşlarının ilgisini Bölgeye çekmek amacıyla 2000'li yılların başından itibaren çeşitli çalışmalar yürütülmüş, özel sektör işbirliği ve finansman desteği ile projeler hayata geçirilmiştir.

GAP İdaresi 1989 - 2021 döneminde yürüttüğü çeşitli projeler için toplam 24,3 milyon ABD Doları, 71,3 milyon Avro, 265,6 milyon TL ve 99,5 bin pound tutarında hibe finansmanı sağlamıştır (Tablo 13).

Tablo 13: GAP İdaresi Tarafından Sağlanan Hibeler

Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Dolar)
ABD Ticaret ve Kalkınma Teşkilatı	GAP Uluslararası Havalimanı	1994-1994	720 000
	GAP Coğrafi Bilgi Sistemi	1995-1995	377 000
Kanada Uluslararası Kalkınma Teşkilatı	GAP Bölgesi Hasat Sonrası Teknolojileri	1994-1996	284 000
Fransa Hükümeti	Atatürk Baraj Gölü Çevresi Alt-Bölge Gelişme Planı	1994-1996	249 000
Dünya Bankası	Sulama Kanalları Regülasyonu ve Sulama Teknolojileri Projesi	1989-1991	187 266
	Küçük Yerleşimlerde Atıksuların Yeniden Kullanımı		540 000
	Şanlıurfa Harran Ovaları Tarla içi Köy Geliştirme Projesi	1999-1999	300 000
ABD Ulusal Sağlık Örgütü (WHO)	GAP Kentsel Planlama ve Sanitasyon	1999-1999	350 000
	GAP Sağlık Çalışması		150 000
Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO)	Sıtma Hizmetleri		200 000
ABD Ortak Dağıtım Komitesi (JDC)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		100 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi		30 000
	Kendi İşini Kur Projesi	2000-2001	30 000
GAP-FAO Kırsal Kalkınma Programı	10 proje		430 000
İsrail	Sulama Teknolojileri		70 000
	Atıksuyun Geri kazanımı		50 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	Sürdürülebilir Kalkınma Programı		5 900 000
(İsviçre Hükümeti)	(6 Proje için)		(2 200 000)
İsveç Hükümeti	GAP Bölgesinde Kadının Güçlendirilmesinde Yenilikler ve Fırsatlar Projesi	2012-2016	1 100 000

Japon Hükümeti	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Sosyal İstikrarın Güçlendirilmesi Projesi	2016-2018	10 100 000
Kuveyt Hükümeti	Suriyeli Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşama Adaptasyonu Projesi	2016-2017	250 000
Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)	GAP Bölgesi'nde Kadının Güçlendirilmesi Yoluyla Suriyeli ve Ev Sahibi Topluluklar Arasında Sosyal Uyum Projesi	2019-2020	300.000
Japon Hükümeti	Geçici Koruma Altındaki Suriyeli Kadın ve Genç Kızların Sosyal ve Ekonomik İstikrarı ve Dayanıklılığının Güçlendirilmesi Projesi	2019-2020	350.000
TOPLAM (DOLAR)			24 267 266
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (EURO)
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesel Kalkınma Programı	2004-2007	47 000 000
Avrupa Birliği (AB)	GAP Bölgesinde Sele Maruz Kalan Alanlarda Sel Riskinin Azaltılması Projesi	2008-2010	14 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Türkiye'nin Az Gelişmiş Bölgelerindeki Kadın ve Kadın STK'larının Güçlendirilmesi Hibe Programı	2010-2013	5 000 000
Avrupa Birliği (AB)	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Suriye Krizinin Etkilerinin Azaltılması Projesi	2015-2017	5 300 000
AB TOPLAMI (EURO)			71 300 000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (TL)
Özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve şahıslar tarafından burs desteği	Burs Projesi	2003-2021	55 000 000
PEPSİCO Türkiye	GAP Cheetos Çocuk Gelişim Merkezleri Projesi	2003-2020	6 600 000
Mc Donalds Çocuk Vakfı	Sağlıklı Göz ve Eğitimde Başarı Projesi	2003-2016	960 000
Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO)	Geçim Kaynakları ve İnsana Yakışır İş Fırsatlarının Geliştirilmesi Projesi kapsamında faaliyetler	2016-2017	800 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Suriyeli Çocukların ve Gençlerin Güçlendirilmesi Projesi	2016-2021	200 000 000
Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)	Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerin Önlenmesi	2019-2020	2 300 000
TOPLAM (TL)			265.660.000
Finansman Kaynağı	Proje Adı	Yılı	Hibe Miktarı (Pound)
İngiliz Refah Fonu	Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sürdürülebilir Kalkınması İçin Sanayi Tesislerinde Karbon Emisyonlarının Azaltılması Projesi	2016-2017	99 480 Pound

Kaynak: GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2021

5. GAP EYLEM PLANLARI

GAP, başlangıçta bölgenin su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak ele alınmış; Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Master Planı'nın hazırlanması ve uygulamaya konmasıyla kapsamlı bir bölgesel kalkınma programına dönüşmüştür. GAP kapsamında ekonomik kalkınma, sosyal gelişme ve başta sulama olmak üzere temel altyapı yatırımlarının hızlandırılması amacıyla 2008-2012 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı hazırlanmış ve uygulanmıştır. Bu beş yıllık dönemde gerçekleştirilen yatırımlar ile Bölge'nin kalkınma göstergelerinde somut ilerlemeler sağlanmıştır.

Ancak, EP kapsamında gerçekleştirilen tüm icraatların kalıcılığını sağlamak ve yenilikçi, sürdürülebilir, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi hızlandırıcı, istihdam artırıcı yeni programlarla GAP kalkınma sürecini sürdürülebilir kılmak gerekmektedir. Bu dönemde başlatılan yatırımların bitirilmesi, yapılan yatırımlarla doğan potansiyelin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimin hızlandırılması yönünde tam olarak kullanılması ve Bölge'nin rekabet gücünün artırılması amacıyla ikinci GAP Eylem Planı (2014-2018) hazırlanmış ve uygulanmıştır.

5.1. Eylem Planları Finansmanı

EP uygulamalarının öngörülen sürede tamamlanması amacıyla öncelikle yatırımlara tahsis edilen ödenek miktarında çok önemli bir artış sağlanmış; kamu kaynaklarından Bölge'ye ayrılan pay %7'den %14'lere yükselmiştir. 2008-2013 döneminde cari fiyatlarla 18,8 milyar TL kaynak aktarılmış ve bu kaynağın 16,3 milyar TL'si fiili yatırıma dönüşmüş olup, program ödeneğine göre gerçekleşme %86,7'olmuştur.

2014-2019 döneminde cari fiyatlarla 23,8 milyar TL kaynak aktarılmış ve 24,7 milyar TL'si revize ödenekler sonucunda harcanmıştır. Program ödeneğine göre harcama %99,2 olarak gerçekleşmiştir. Toplamda baktığımızda on iki yılda toplam 42,6 milyar TL kaynak ayrılmış ve ayrılan ödeneğin 41 milyar TL'si yatırıma dönüşmüştür. Program ödeneğine göre de gerçekleşme %92,1'dir (Tablo 14)

Tablo 14: GAP Eylem Planları Harcaması (Bin TL)

Yıllar	Cari Fiyatlarla			2021 Yılı Fiyatlarıyla			Gerçekleşme (%)	
	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneği	Revize Ödenek	Harcama	Program Ödeneğine Göre	Revize Ödeneye Göre
2008	1 898 039	1 898 039	1 588 871	6 497 253	6 497 253	5 438 928	83,7	83,7
2009	2 667 977	2 650 984	2 147 595	9 163 796	9 105 430	7 376 421	80,5	81,0
2010	3 244 794	3 791 290	3 042 991	10 994 860	12 846 641	10 311 058	93,8	80,3
2011	3 345 784	3 928 000	3 210 864	9 728 735	11 421 679	9 336 420	96,0	81,7
2012	3 498 157	3 740 291	2 907 754	9 908 950	10 594 824	8 236 563	83,1	77,7
2013	4 189 572	4 004 103	3 413 626	11 019 997	10 532 151	8 978 996	81,5	85,3
2014	3 322 680	3 681 144	3 141 296	7 940 984	8 797 689	7 507 488	94,5	85,3
2015	3 796 280	3 588 741	3 208 501	8 432 191	7 971 211	7 126 633	84,5	89,4
2016	3 862 066	3 577 649	2 953 411	7 885 514	7 304 795	6 030 234	76,5	82,6
2017	4 420 477	4 844 297	4 115 210	7 680 830	8 417 241	7 150 411	93,1	84,9
2018	4 763 562	7 384 013	6 391 102	6 678 387	10 352 190	8 960 155	134,2	86,6
2019	3 644 577	5 290 961	4 917 936	4 350 866	6 316 306	5 870 992	134,9	92,9
2008-2013 Toplamı	18.844.323	20.012.707	16.311.701	57.313.591	60.997.977	49.678.386	86,7	81,4
2014-2019 Toplamı	23 809 642	28 366 805	24 727 456	42 968 772	49 159 432	42 465 913	99,2	86,8
2008-2019 Toplamı	42 653 965	48 379 512	41 039 157	100 282 363	110 157 410	92 324 299	92,1	83,8

Kaynak: GAP Eylem Planı (2008-2019)

6. GAP BÖLGESİ SEKTÖREL VERİLERİ

6.1. Tarım Sektörü

GAP Bölgesi'nin doğal kaynak potansiyeli yüksektir. Yer üstü su kaynağı açısından Fırat ve Dicle nehirlerinin yıllık ortalama debisi 53 milyar m³/yıl, nehirlerin ana kol debileri ise sırasıyla, 30 milyar m³ ile 16,7 milyar m³'tür. Bölge'nin yıllık toplam 46,7 milyar m³ düzeyindeki ana kol akarsu potansiyeli, Türkiye toplam akarsu potansiyelinin %28,5'ini oluşturmaktadır Bölge'nin yer altı suyu potansiyeli, toplam 1,5 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.

İşlemeli tarıma elverişli I., II. ve III. sınıf arazi miktarı 2.467,5 bin ha olup, toplam arazinin%33'ü kadardır. Kısıtlı işlemeye uygun 649,3 bin ha arazi de (IV. sınıf) hesaba katıldığında, Bölge topraklarının %42,2'si tarıma elverişli görülmektedir.

Tarıma kazandırılabilir taşlı arazi miktarı 266 bin ha'dır. Bunun %60'ı Şanlıurfa ili sınırları içerisindedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplam arazi varlığının (7,5 milyon ha) %43,6'sı bitkisel üretim (3.290.575 ha), %29,4'ü çayır-mera (2.214.473 ha) ve %19,2'si orman-fundalık (1.451.185 ha) arazisidir. Türkiye'de ortalama işletme büyüklüğü 61 dekar iken, GAP Bölgesi'nde ortalama 104,8 dekar olup, Türkiye ortalama işletme büyüklüğünün hayli üstündedir.

Bölge'de yaklaşık 2,1 milyon ha'lık brüt alan sulama potansiyeline sahiptir. Bu, Türkiye'nin ekonomik olarak sulanabilir arazisinin %20'sini oluşturmaktadır. DSİ Genel Müdürlüğü, Fırat-Dicle Havzası'nda, yaklaşık 1,8 milyon ha alanda sulama imkânı oluşturacaktır. Buna ek olarak, mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) projelerinin 200 bin ha ve halk sulamalarının ise 100 bin ha brüt alanda sulama potansiyelinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Bölge kırsal alanı agro-ekolojik yapılar ve üretim imkanlarına sahip bulunmaktadır. Planlama çalışmalarında, agro-ekolojik açıdan birbirinden farklılık gösteren 22 adet bölge tespit edilmiştir. Sulama alanları ile sulama dışı alanların gelir yapıları farklı potansiyel taşıdığı gibi söz konusu bölgelerin alt bölgeleri de farklı gelir imkânlarına sahip bulunmaktadır. GAP İdaresi tarafından planlama sürecinde Bölge'nin 7 iline bağlı 21 köyünde gerçekleştirilen bir gözlem çalışmasının sonuçlarına göre, dağlık bölgelerdeki köylerin gelir düzeyi, ovada ve çok sınırlı alanlarda sulama imkânına sahip bulunan köylerdeki gelirin 1/3'ü düzeyini ancak yakalayabilmektedir. Bu bağlamda, sadece işletme ve köy düzeyinde sürdürülecek kalkınma faaliyetlerinin sınırlı sonuçlar vereceği gözlenmekte, bu nedenle benzerlik gösteren kırsal alt bölgeler düzeyinde kalkınmanın ekonomik ve sosyal birçok dinamiğe dayandırılması ihtiyacı doğmaktadır. Özellikle, kamu hizmetlerini bütünleştiren ve eş zamanlı sunulmasına imkân veren kalkınma programlarının katılımcı bir süreçle hayata geçirildiği katılımcı kırsal kalkınma yaklaşımı önem kazanmaktadır.

GAP Bölgesi'nde sulama ile birlikte ürün deseni de çeşitlenmiş 1995 öncesi kuru tarımın ağırlıklı olduğu bölgemiz sulu tarıma geçiş ile başta pamuk olmak üzere ayçiçeği, soya, mısır gibi sulu tarım gerektiren ikinci ürünlerin ekimine de geçmiş, bir dönemde tek ürün alınan arazilerden en az iki ürün alınmaya başlanmıştır.

Bölge'de 2020 yılında gerçekleşen ürün desenine baktığımızda sulu tarım alanlarında pamuk başat üründür. GAP Bölgesi, Türkiye pamuk üretiminin yaklaşık %50'sini karşılamaktadır.

Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerde; Türkiye’de yetiştirilen bitkisel ürünlerden kırmızı mercimeğin %94,22’si, dane burçağın %99,99’u, durum buğdayın %43,34’ü, sebzelerde; acurun %64,72’si, nanenin %75,16’sı, salçalık biberin %12,67’si, karpuzun %14,06’sı, patlıcanın %11,96’sı, meyvelerde; antepfıştığının %94,56’sı, işlenmemiş baharatlık kırmızı biberin %84,83’ü, kurutmalık çekirdekli üzümün %47,93’ü, şaraplık üzümün %17,79’u, bademin %32,66’sı GAP Bölgesi’nden karşılanmaktadır. Sulamaların devreye girmesiyle birlikte özellikle yaş sebze, meyve ve endüstri bitkilerinin üretimlerinde büyük artışlar meydana gelmiş ve ürün deseni zenginleştirmiştir (Tablo -15-16-17).

Bölge’de kuru tarımdan sulu tarıma geçişle birlikte, üretim yapısı ve ilişkilerinde önemli değişimler yaşanmış ve tarımsal hasıla ile birlikte ürünlerin verimliliği de artmıştır.

Tablo 15: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Bitkisel Ürünlerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (2005-2010-2021)

Ürün adı	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye% Üretim	GAP 2010		Türkiye 2010		GAP/ Türkiye % Üretim	GAP 2021		Türkiye 2021		GAP/ Türkiye % Üretim
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Tahıllar															
Buğday (Durum)	5 907 280	1 540 216	20 000 000	4 500 000	34,23	5 262 391	1 500 264	13 340 000	3 450 000	43,49	3 919 045	1 365 148	12 013 688	3 150 000	43,34
Buğday (Diğer)	5 758 840	1 443 906	72 500 000	17 000 000	8,49	7 805 794	2 138 950	67 694 000	16 224 000	13,18	6 662 733	1 840 354	55 432 967	14 500 000	12,69
Arpa (Biralık)	465 760	136 512	3 500 000	900 000	15,17	263 970	58 186	2 403 000	600 000	9,70	33 556	9 543	1 536 574	250 000	3,82
Arpa (Diğer)	5 966 310	1 629 302	33 000 000	8 600 000	18,95	4 232 200	999 002	27 997 000	6 650 000	15,02	3 338 034	570 266	30 154 431	5 500 000	10,37
Mısır (Dane)	490 080	410 870	6 000 000	4 200 000	9,78	1 299 202	940 877	5 940 000	4 310 000	21,83	2 144 476	1 733 833	7 582 370	6 750 000	25,69
Mısır (Hasıl)	7 240	15 575	200 000	460 000	3,39	200	600	92 608	207 899	0,29	0	0	58 282	128 704	0,00
Mısır (Silajlık)	38 180	174 187	1 800 000	7 600 000	2,29	96 941	403 161	2 844 728	12 446 450	3,24	337 407	1 573 662	5 248 424	27 309 962	5,76
Baklagiller															
Nohut	726 150	96 233	5 578 000	600 000	16,04	542 999	82 247	4 556 900	530 634	15,50	465 783	49 070	4 878 857	475 000	10,33
Fasulye (Kuru)	8 580	1 462	1 412 000	210 000	0,70	5 105	1 122	1 033 811	212 758	0,53	3 450	817	1 077 964	305 000	0,27
Mercimek (Kırmızı)	3 802 070	511 236	3 867 000	520 000	98,31	2 071 308	415 547	2 116 000	422 000	98,47	2 440 779	214 830	2 601 995	228 000	94,22
Mercimek (Yeşil)			532 000	50 000	0,00			228 922	25 400	0,00	53	5	481 591	35 000	0,01
Burçak (Dane)	4 890	536	20 000	2 300	23,30	81 334	10 445	100 785	12 100	86,32	10 049	895	14 460	1 336	66,99
Burçak (Yesil Ot)	4 390	1 188	20 000	3 000	39,60	49 409	41 050	99 508	80 005	51,31	9 864	2 741	22 567	13 401	20,45
Yağlı Tohumlar															
Soya	6 100	1 667	86 000	29 000	5,75	2 048	404	234 727	86 540	0,47	15 140	4 060	438 917	182 000	2,23
Yerfıstığı	50	11	258 500	85 000	0,01	437	183	274 500	97 310	0,19	83 366	32 751	579 192	234 167	13,99
Ayçiçeği	29 280	2 619	4 900 000	865 000	0,30	66 297	8 130	5 514 000	1 170 000	0,69	83 795	19 579	9 011 531	2 415 000	0,81
Susam	151 560	6 827	424 500	26 000	26,26	22 423	1 202	318 242	23 460	5,12	3 228	192	254 862	17 657	1,09
Endüstri Bitkileri															
Pamuk (Kütlü)	2 950 950	1 179 252	5 468 800	2 240 000	52,65	2 878 947	1 220 804	4 806 500	2 150 000	56,78	2 619 897	1 324 004	4 322 790	2 250 000	58,84
Pamuk Tohumu (Çiğit)	2 950 950	686 779	5 468 800	1 291 180	53,19	2 878 947	722 722	4 806 500	1 272 800	56,78	2 619 897	794 402	4 322 790	1 350 000	58,84
Pamuk (Lif)	2 950 950	447 658	5 468 800	863 700	51,83	2 878 947	464 194	4 806 500	816 705	56,84	2 619 897	489 880	4 322 790	832 500	58,84
Tütün	177 680	14 807	1 853 420	135 247	10,95	32 086	2 792	813 335	53 018	5,27	119 774	25 724	686 606	73 000	35,24
Şekerpancarı	9 680	40 533	3 358 120	15 181 247	0,27	18 781	101 023	3 291 669	17 942 112	0,56	41 471	247 730	2 893 167	18 250 000	1,36
Yumru ve Soğanlı Bitkiler															
Patates	1 550	1 205	1 528 000	4 060 000	0,03	2 328	6 014	1 388 660	4 513 453	0,13	10 982	40 256	1 389 419	5 100 674	0,79
Soğan (Taze)	16 430	24 159	133 810	200 000	12,08	16 701	24 146	108 136	165 478	14,59	7 748	11 709	70 697	126 185	9,28
Soğan (Kuru)	40 010	89 080	772 800	2 070 000	4,30	25 320	47 734	626 979	1 900 000	2,51	26 500	76 367	698 972	2 500 000	3,05
Sarımsak (Taze)	5 050	7 757	22 460	27 000	28,73	4 425	6 219	19 566	21 234	29,29	13 509	32 901	25 060	46 454	70,82
Sarımsak (Kuru)	11 940	6 193	110 000	82 000	7,55	11 327	7 540	95 100	76 936	9,80	28 090	29 230	133 710	132 617	22,04

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2021

Tablo 16: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Sebzelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2021)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2021		Türkiye 2021		GAP/ Türkiye (Üretim) %
	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)		Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	Ekilen Alan (Dekar)	Üretim (Ton)	
Domates (Salçalık)	25 660	89 079	629 860	2 983 000	3,0	69 287	332 534	556 902	2 878 812	11,6	28 951	122 767	581 954	4 514 736	2,72
Acur	6 230	11 430	13 450	23 500	48,6	8 980	14 625	15 180	25 621	57,1	16 438	25 378	23 254	39 215	64,72
Biber (Salçalık)	86 620	166 928	289 010	685 000	24,4	81 547	143 474	327 066	782 173	18,3	68 885	183 145	377 905	1 445 275	12,67
Biber (Dolmalık)	37 520	63 705	189 010	400 000	15,9	29 966	44 225	165 993	387 626	11,4	23 389	41 009	123 388	420 918	9,74
Biber (Sivri)	16 820	29 391	326 910	744 000	4,0	13 853	18 640	318 556	816 901	2,3	17 366	29 135	277 868	1 064 633	2,74
Patlıcan	54 720	164 416	307 890	930 000	17,7	42 460	122 948	267 540	846 998	14,5	31 718	99 583	172 851	832 938	11,96
Kavun	122 550	258 694	925 430	1 825 000	14,2	95 477	175 148	795 713	1 611 695	10,9	101 989	197 396	668 753	1 638 638	12,05
Karpuz	239 530	726 387	1 165 460	3 970 000	18,3	168 964	498 450	956 598	3 683 103	13,5	146 736	487 652	729 485	3 468 717	14,06
Hıyar (Sofralık)	34 990	58 723	462 570	1 825 000	3,2	39 588	71 841	315 795	1 593 844	4,5	31 818	95 868	259 301	1 696 520	5,65
Kabak (Sakız)	1 930	3 307	118 400	260 000	1,3	1 567	2 474	101 455	314 340	0,8	2 997	6 675	104 968	609 622	1,09
Marul (Göbekli)	5 420	7 265	116 260	215 000	3,4	5 679	7 060	107 685	226 144	3,1	2 975	6 718	83 576	212 091	3,17
Maydanoz	4 130	1 775	38 620	40 000	4,4	4 638	2 364	48 671	56 332	4,2	1 789	2 111	77 957	108 604	1,94
Tere	690	138	2 070	1 250	11,0	154	41	3 329	2 380	1,7	402	468	6 975	8 785	5,33
Nane	4 170	3 321	6 960	5 000	66,4	5 626	5 651	11 733	11 772	48,0	9 030	19 872	14 256	26 438	75,16

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2021

Tablo 17: GAP Bölgesi'nde Seçilmiş Meyvelerin Ekim Alanları ve Üretim Miktarları (1995-2005-2021)

Ürün adı	GAP 1995		Türkiye 1995		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2005		Türkiye 2005		GAP/ Türkiye (Üretim) %	GAP 2021		Türkiye 2021		GAP/ Türkiye (Üretim) %
	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)		Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)		Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	Toplu Meyvelik Alanı (Dekar)	Üretim (Ton)	
İncir	14 960	5 262	483 000	240 000	2,2	15 549	7 291	478 572	254 838	2,9	12 075	5 918	546 975	320 000	1,85
Dut	3 200	2 951	18 600	60 000	4,9	9 577	12 650	18 662	75 096	16,8	7 034	9 735	19 999	69 475	14,01
Nar	18 880	11 833	46 750	59 000	20,1	37 505	22 814	206 073	208 502	10,9	72 874	94 174	292 013	647 676	14,54
Badem	9 310	3 564	82 000	47 000	7,6	37 987	6 061	171 478	55 398	10,9	191 691	58 136	577 324	178 000	32,66
Ceviz	6 540	5 195	111 000	116 000	4,5	10 856	7 215	413 932	178 142	4,1	64 407	13 002	1 535 204	325 000	4,00
Antep Fıstığı	2 086 340	65 960	2 175 500	75 000	87,9	2 110 284	117 012	2 212 229	128 000	91,4	3 755 358	112 866	3 894 509	119 355	94,56
Kırmızı Biber (Baharatlık- İşlenmemiş)	45 290	11 613	80 940	21 340	54,4	74 971	125 024	104 049	186 272	67,1	106 564	240 372	126 580	284 694	84,43
Üzüm (Sofralık- Çekirdekli)	1 269 820	536 540	5 350 000	2 160 000	24,8	695 069	402 985	2 344 519	1 695 727	23,8	602 868	341 038	1 735 069	1 434 010	23,78
Üzüm (Sofralık- Çekirdeksiz)		7 921		1 440 000	0,6	21 106	18 655	355 089	553 803	3,4	4 369	5 089	312 411	422 919	1,20
Üzüm (Kurutmalık- Çekirdekli)						369 891	187 654	687 504	431 326	43,5	301 343	145 628	516 433	303 856	47,93
Üzüm (Şaraplık)						238 254	124 540	737 606	461 508	27,0	147 347	68 125	568 599	382 911	17,79
Zerdali	2 490	1 072	22 350	49 000	2,2	1 204	949	10 681	26 132	3,6	100	181	9 712	17 522	1,03
Trabzon Hurması	3 610	330	15 000	12 000	2,8	2 387	1 650	19 741	26 277	6,3	4 938	10 166	49 519	77 131	13,18
Zeytin (Sofralık)						101 234	9 677	2 201 970	375 000	2,6	100 535	11 528	2 302 531	555 833	2,07
Zeytin (Yağlık)						519 652	47 502	5 638 343	1 040 000	4,6	791 701	61 130	6 589 146	1 182 847	5,17

Kaynak: TÜİK, Bitkisel Üretim İstatistikleri, 2021

6.1.1. Sulama Yatırımları

6.1.1.1 Tamamlanan Ana Kanallar

2021 yılı sonu itibariyle toplamda 1.496.265 m ana kanal tamamlanmıştır

Tablo 18: DSİ Tarafından Tamamlanan Ana Kanallar (2021) (Metre)

İşin Adı	Toplam Ana Kanal Uzunluğu (m)	Tamamlanan Ana Kanal Uzunluğu (m)	Kalan Ana Kanal Uzunluğu (m)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	113 879	113 879	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	25 692	25 692	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması İsale Kanalı İnşaatı	34 305	34 305	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	26 980	26 980	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İnşaatı	33 825	33 825	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Ana Kanal İkmal İnşaatı	27 885	27 885	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Ana Kanal İnşaatı	25 310	25 310	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Anakanalı 2. Kısım	42 816	42 816	
Kralkızı-Dicle P-3 Pompaj Sulaması İletim Kanalı, Pompa İstasyonu ve Anakanal Yapımı	76 788		76 788
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	112 945	112 945	
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	141 335	137 300	4 035
"Silvan Barajı İletim Kanalı 1. Kısım (Babakaya Tüneli+İletim Kanalı) (İletim kanalı iptal edildi, yalnızca 2 x 5320 m uzunluğundaki Babakaya Tüneli yapılacaktır)"	5 320	723	4 597
"Silvan Barajı İletim Kanalı 2.Kısım (Silvan Tüneli) (Gaz nedeniyle bu tünel iptal edilerek Silvan Tüneli İkmal kapsamında yeni bir güzergahta tünel açılacaktır)"	13 236		13 236
Silvan Tüneli İkmal	4 173	4 173	
Mardin Ceylanpınar Ana İsale Kanalı	86 372	86 372	
Yukarı Harran Ana Kanalı	122 000	122 000	
Harran Ana Kanalı	51 500	51 500	
Şanlıurfa Ana Kanalı	28 530	28 530	
	42 762	42 762	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 1. Kısım İnşaatı	37 308	37 308	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 2. Kısım İnşaatı	25 321	25 321	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İnşaatı	29 150	29 150	
Aşağı Mardin Ana Kanalı 3. Kısım İkmal İnşaatı	18 766	18 766	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 1. Kısım İnşaatı	1 112	1 112	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 2. Kısım İnşaatı	46 304	46 304	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Ana İletim Kanalı 3. Kısım İnşaatı	24 603	24 603	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sol Sahil Ana Kanal İnşaatı	83 412	83 412	
Suruç Ovası Pompaj Sulaması Sağ Sahil Ana Kanal İnşaatı	57 938	57 938	
Yaylak Ovası Pompaj Sulaması	72 543	72 543	
Bozova Pompaj Sulaması Günışık Ana Kanal İnşaatı	43 991		43 991
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım Ana Kanal İnşaatı	37 839	37 839	
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması Ana Kanalı	50 125	37 200	
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması	69 260	69 260	
Kayacık Ovası Sulaması	23 944	23 944	
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 1. Kısım	14 568	14 568	
Hilvan Siverek Gölebakan İletim Kanalı	18 795		
TOPLAM	1 670 632	1 496 265	142 647

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2021

6.1.1.2. Sulamaya Açılan Alanlar

GAP Bölgesi'nde Master Plan'a göre 1,8 milyon ha, GAP Eylem Planı'na göre ise 1.057.803 ha alanın sulamaya açılması planlanmıştır. GAP Eylem Planı'na göre 2021 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 611.731 ha alan sulamaya açılmıştır. 146.879 ha alanda halen sulama şebeke inşaatı devam etmekte olup, 299.193 ha alan planlama aşamasındadır. GAP Eylem Planı'na göre sulama projelerinin % 58'i işletmededir.

Tablo 19: DSİ Tarafında GAP Bölgesi'nde Sulamaya Açılan Alanlar (2021)

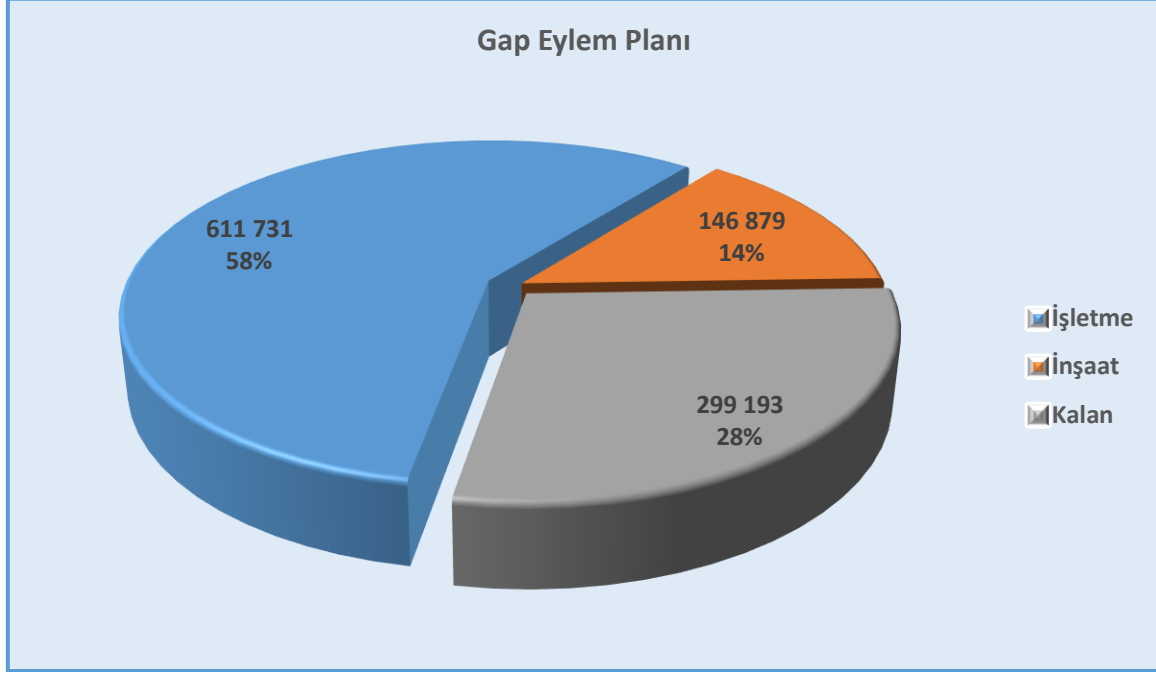
İşin Adı	Sulama Alanı (ha)	Şebeke İnşaatı Tamamlanan Alan (ha)
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	18.585	18.585
Kralkızı-Dicle Pompaj Sulaması 1. Kısım İkmali	4.500	
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 1. Kısım İnşaatı	1.336	1.336
Batman Sol Sahil Sulaması İnşaatı	13.836	13.836
Batman Sağ Sahil Sulaması İnşaatı	6.000	6.000
Batman Sağ Sahil Sulaması 2. Kısım	11.881	11.529
Devegeçidi Sulaması	10.600	10.600
Silvan 1. ve 2. Kısım Sulaması	8.790	8.790
Nusaybin Çağ-Çağ Sulaması	8.600	8.600
Çınar-Göksu Sulaması	4.234	4.234
Garzan-Kozluk Sulaması	3.973	3.973
Silopi-Nerdüş Sulaması	2.740	2.740
Derik-Dumluca Sulaması	1.860	1.860
10. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	3.258	3.258
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	8.655	8.655
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	6.838	3.300
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	5.161	4.290
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	8.879	1.670
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4. Kısım Şebeke	10.622	8.899
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	6.000	1.755
Kralkızı-Dicle P3 Pompaj Sulaması	23.965	
Kralkızı-Dicle P4 Pompaj Sulaması	12.470	
Silvan Cazibe Sulaması	128.897	
Ambar Barajı Sulaması	2.554	1.600
Ambar Barajı Sulaması İkmali	9.771	
Kuruçay Barajı Sulaması	5.030	1.460
Başlar Barajı Sulaması	3.820	1.452
Bulaklıdere Barajı Sulaması	6.402	
Kıbrıs Barajı Sulaması	3.175	
Karacalar Barajı Sulaması	4.245	
Pamukçay Barajı Sulaması	5.100	5.100
Silvan Projesi Pompaj Sulamaları	33.644	
Ergani Barajı Sulaması	1.866	1.866
Kale Barajı Sulaması	13.942	
Bozova Pompaj Sulaması 1. Kısım	8.669	8.669
Yaylak Ovası Sulaması	18.322	18.322
Bozova Merkez Pompaj Sulaması	1.098	1.098
Yukarı Harran Sulaması İnşaatı	13.455	13.455
Şanlıurfa Ovası Sulaması 2. Kısım İnşaatı	35.192	35.192
Şanlıurfa Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	15.368	15.368
Harran Ovası Sulaması 3. Kısım İnşaatı	22.861	22.861
Harran Ovası Sulaması 4. Kısım İnşaatı	23.738	23.738
Harran Ovası Sulaması 5. Kısım İnşaatı	22.045	22.045
Harran Ovası Sulaması 6. Kısım İnşaatı	28.683	28.683
Paşabağ Sulaması	520	520

Akçakale YAS Sulaması	10.255	10.255
Ceylanpınar YAS Sulaması	9.000	9.000
Hacıhıdır Sulaması	2.080	2.080
Buğdayhöyük Pompaj Sulaması	2.770	2.770
Taşbasan Sağ Sahil Sulaması Şebeke İnşaatı	17.657	17.657
Taşbasan Sol Sahil 1. Kısım Şebeke İnşaatı	13.112	13.112
Taşbasan Sol Sahil 2. Kısım Şebeke İnşaatı	20.081	20.081
Suruç Ovası TP1 Pompaj Sulaması	5.445	5.445
15. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	900	900
Ceylanpınar YAS Sulaması (TİGEM)	57.253	57.253
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke ve İkmali	15.894	15.894
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke 2. Kısım	10.602	
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2. Kısım Şebeke	19.120	19.120
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke İkmali	1.731	400
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Tamam.	2.318	
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	9.125	9.125
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke İkmali	7.208	
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması	29.732	3.200
Mardin Depolaması Pompaj Sulaması 1. ve 2. Kademe Şebeke	55.715	
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	22.012	17.500
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe	7.980	7.980
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe İkmali	7.636	500
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke	4.685	4.685
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke İkmali	3.863	3.863
Bozova Pompaj Sulaması 3. Kısım Şebeke	16.291	16.291
Hilvan-Siverek Pompaj Sulaması Şebekesi	20.041	
Adıyaman-Çamgazi Sulaması İnşaatı	8.000	8.000
Belkıs-Nizip Pompaj Sulaması İnşaatı	10.164	10.164
Kayacık Ovası Sulaması İnşaatı	12.000	12.000
Samsat Pompaj Sulaması 1. Kısım İnşaatı	2.806	2.806
Hancağız Barajı Sulaması	6.945	6.945
20. Bölge Küçük Su İşleri Toplamı	4.939	4.939
Koçalı Barajı Sulaması	18.707	
Gömikan Barajı Sulaması	7.293	
Gaziantep P2 Pompaj Sulaması 2. Kısım	9.335	
Kayacık Sol Sahil Sulaması	8.000	1.894
Ardıl Barajı Sulaması	2.533	2.533
Musabeyli Barajı Sulaması	3.395	
GAP EYLEM PLANI TOPLAMI	1.057.803	611.731

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2021

Grafik 8: DSİ Tarafından Sulamaya Açılan Alanlar (%) (2021)

Toplam Alan: 1.057.803 ha (2021 Yılı Sonu)

GAP Bölgesinde 2021 yılında toplam 31.065 ha alan sulamaya açılmış olup, yıl içerisinde sulamaya açılan alanlar tablo 20’de verilmiştir.

Tablo 20: 2021 Yılı İçerisinde Sulamaya Açılan Alanlar (ha)

İşin Adı	Sulamaya Açılan Alan (ha)
Başlar Barajı Sulaması	717
Batman Sağ Sahil Sulaması 2. Kısım	4.344
Bozova Pompaj Sulaması 2. Kısım 1. Ünite Şebeke İkmali	3.863
Kayacık Sol Sahil Sulaması	1.894
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	3.300
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 3.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	1.670
Kralkızı-Dicle Cazibe Sulaması 4.Kısım Şebeke Yapımı İkmali	1.755
Kuruçay Barajı Sulaması	515
Mardin Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 2.Kısım Şebeke İkmali	400
Mardin Depolaması Cazibe Sulaması	3.200
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 1.Kısım Şebeke	82
Mardin-Ceylanpınar Ovaları Cazibe Sulaması 3. Kısım Şebeke	5.825
Viranşehir Pompaj Sulaması 1. Kademe	3.000
Viranşehir Pompaj Sulaması 2. Kademe İkmali	500
Toplam	31.065

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2021

Tablo 21: Yıllar İtibariyle Sulamaya Açılan Alanlar (2021)

Yıllar	Sulama Alanı (ha)	Yıl İçinde İşletmeye Açılan Sulama Alanı (ha)
2002	198.854	4.758
2003	206.954	8.100
2004	224.604	17.650
2005	245.613	21.009
2006	261.835	16.222
2007	272.697	10.862
2008	287.295	14.598
2009	300.397	13.102
2010	308.535	8.138
2011 (DSİ 4.630 ha+TİGEM 57.253 ha)	370.418	61.883
2012	377.672	7.254
2013	411.508	33.836
2014	424.710	13.202
2015	474.528	49.818
2016	502.154	27.626
2017	547.333	45.179
2018	558.507	12.569
2019	571.591	13.084
2020	580.666	9.075
2021	611.731	31.065

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2021

6.1.2. Sulama Yönetimi

DSİ Genel Müdürlüğü tarafından inşa edilen sulamaların yönetimi, tüm Türkiye’de olduğu gibi GAP Bölgesi’nde de kullanıcılara devredilmektedir. Bu kullanıcılar şunlardır;

- 42 adet Sulama Birliği
- 6 adet Köye Hizmet Götürme Birliği
- 10 adet Sulama Kooperatifi
- GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi
- GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü

6.1.3. Traktör Sayısı

Tarımın temel girdilerinden biri olan makine kullanımında olumlu değişimler yaşanmış; 1995 yılında 37 bin olan traktör sayısı 2004’te 49.841’e, 2007’da 51.784’e, 2021’de 73.305’e ulaşmıştır. Türkiye’de bulunan traktörlerin %5,31’i Bölge’de bulunmaktadır.

Tablo 22: GAP Bölgesi ve Türkiye Traktör Sayısı (2000, 2007, 2021)

İli	Paletli			Tek Aks			İki Akslı		
	2004	2007	2021	2004	2007	2021	2004	2007	2021
Adıyaman			1			1 232	9 186	9 659	14 359
Batman						63	1 387	1 682	1 554
Diyarbakır						233	8 579	8 762	11 493
Gaziantep	1	1	1			842	8 647	8 955	14 940
Kilis			2			30	2 123	1 554	2 458
Mardin	2	2		1	1	10	3 899	4 628	6 520
Siirt	25					1	1 295	1 315	1 376
Şanlıurfa				2	2	331	12 862	13 276	18 356
Şırnak				1	38	17	1 811	1 847	1 798
GAP	28	3	4	4	42	4 053	49 809	51 739	73 305
Türkiye	201	236	120	15 004	17 008	100 175	993 860	1 038 884	1 381 166
GAP/Türkiye (%)	13,93	1,27	3,33	0,03	0,25	4,05	5,01	4,98	5,31

Kaynak: Tarımsal Alet Makine Sayıları, TÜİK, 2021

2021 yılı itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en fazla traktör Şanlıurfa (18.356 adet), Gaziantep (14.940 adet), Adıyaman (14.359 adet ve Diyarbakır (11.493 adet) illerinde bulunmaktadır. En az traktör ise Batman (1.554 adet) ilindedir.

Bölge'de sulamaya açılan alanların artmasına paralel olarak modern tarım tekniklerinin kullanımını da yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu da Bölge'de kullanılan tarımsal alet ve makinaların kullanımını artırmıştır. 2005 yılında Bölge'de 51.784 adet olan traktör sayısı 2021 yılında 73.305 adet olmuştur.

6.1.4. Hayvancılık

GAP Bölgesi'nde hayvancılık, bitkisel üretime koşut bir gelişme sağlayamamıştır. 1995-2005 döneminde GAP Bölgesi'ndeki hayvan varlığında, tüm ülke genelinde olduğu gibi, önemli düşüşler olmuştur. Yaşanan olağan dışı durumlar nedeniyle Bölge'de Türkiye geneline göre daha yüksek oranlarda azalmalar belirlenmiştir. Bu düşüş 2010 yılından sonra toparlanmaya başlamıştır.

2000-2021 dönemi incelendiğinde Tiftik keçisi dışında 2000 yılından itibaren yüksek bir artış yaşandığı görülmektedir. Buna göre 2000-2021 döneminde, 2000 yılına göre sığır varlığında %146,6, kıl keçisinde %139,9 ve koyun varlığında %110,9 oranında bir artış varken, Tiftik keçisi varlığında da %114,8 oranında bir artış olmuştur. Hayvan varlığındaki bu değişimler Türkiye genelinde de yaşanmaktadır. Özellikle tiftik keçisinde (%-22,4) yaşanan bu düşüş önlem alınmaz ise ırkı yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmektedir (Tablo 23).

Tablo 23: GAP Bölgesi ve Türkiye'nin Yıllara Göre Büyük ve Küçükbaş Hayvan Varlığındaki Değişim (Adet)

Yıllar	GAP			
	Sığır	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi
2000	649 080	3 638 339	1 201 261	18 277
2007	665 214	4 109 783	1 180 003	17 663
2012	945 034	4 409 397	1 758 339	18 762
2020	1 704 223	7 607 878	2 894 094	28 300
2021	1 600 884	7 674 081	2 882 236	39 252
2000-2021 (%) Değişim	146,63	110,92	139,93	114,76
Türkiye				
2000	10 761 000	28 492 000	6 828 000	373 000
2007	11 086 901	25 462 293	6 095 292	191 066
2012	13 985 495	27 425 233	8 199 184	158 102
2020	18 089 736	42 126 781	11 698 825	287 020
2021	17 969 285	45 177 690	12 051 957	289 557
2000-2021 (%) Değişim	66,99	58,56	76,51	-22,37

Kaynak: Hayvancılık İstatistikleri, TÜİK, 2021

6.1.5. Su Ürünleri

Bölge, su ürünleri açısından yüksek bir potansiyele sahiptir. 2000 yılı itibariyle, 136 bin ha'lık baraj gölalanı oluşmuş; anılan yılda, 1,5 bin tonu avcılıktan ve 0,4 bin tonu yetiştiricilikten olmak üzere toplam 1,9 bin ton balık üretilmiştir. 2007 yılında avcılık ve yetiştiricilikten toplam 3,4 bin ton balık üretilmiş olup, 2021 yılında ise 15 bin tonu aşmıştır. GAP Bölgesi'nde yapılan yetiştiriciliğin Türkiye içerisindeki payı %1,5'ten %3,1'ye çıkmıştır.

Tablo 24: GAP Bölgesi Su Ürünleri (Ton)

İller	Avcılık		Yetiştiricilik		Avcılık		Yetiştiricilik	
	2007	2012	2007	2012	2020	2021	2020	2021
Adıyaman	765	82	726	308	245	192	370	294
Batman	-	273	5	842	9	0	7	
Diyarbakır	13	70	125	1 329	43	284	48	
Gaziantep	184		174	1 164	51	5 250	39	6 267
Kilis	-		4		2	0	2	
Mardin	2	157	2	91	2	200	2	223
Siirt	-	6	3	28	4	109	2	150
Şanlıurfa	295	389	637	4 126	455	7 004	337	7 658
Şırnak	-		3	40	0	25		
GAP	1 259	2 123	1 678	6 660	811	13 064	807	14 592
Türkiye	43 321	139 873	36 120	212 410	33 119	421 411	33 140	471 686
GAP'ın Payı (%)	2,9	1,5	4,6	3,1	2,4	3,1	2,4	3,1

Kaynak: Su Ürünleri İstatistikleri, TÜİK, 2021

6.2. Enerji Sektörü

GAP kapsamında 2021 yılı itibariyle 14 hidroelektrik santrali tamamlanmış; GAP enerji yatırımlarında %91,2 oranında fiziki gerçekleşme sağlanmıştır. Bu çerçevede GAP, belli bir süreden beri Türkiye ekonomisine ve Bölge halkının refahına doğrudan katkı sağlamaktadır.

Karakaya, Atatürk, Kralkızı, Dicle, Batman, Birecik, Karkamış, Şanlıurfa, Çağçağ, Erkenek, Sırımtaş, Garzan, Bulam ve Ilısu HES'lerinin işletmeye alınışından 2021 yılı sonuna kadar 505,9 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 30,4 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 sent).

Tablo 25: GAP Enerji Projelerinde Fiziki Gerçekleşme Durumu

Proje Adı	Kurulu Güç (MW)	Enerji Üretimi (GWh)	Projenin Hangi Safhada Olduğu	İşletmeye Geçiş Yılı
FIRAT HAVZASI	5.318	20.001		
Karakaya Barajı ve HES	1 800	7 354	İşletme	1987
Atatürk Barajı ve HES	2 400	8 900	İşletme	1993
Karkamış Barajı ve HES	189	652	İşletme	1999
Birecik Barajı ve HES	672	2 516	İşletme	2000
Şanlıurfa HES	51	124	İşletme	2006
Erkenek HES	13	52	İşletme	2010
Sırımtaş Barajı ve HES(1)	27	80	İşletme	2013
Koçali Barajı, HES ve Sulaması	39	136	Kati Proje	
Büyükçay Barajı, HES ve Sulaması	30	84	Master Plan	
Kâhta Barajı ve HES	75	71	Master Plan	
Fatopaşa HES	22	32	Master Plan	
DİCLE HAVZASI	2.144	7.090		
Dicle Barajı ve HES	110	298	İşletme	1999
Kralkızı Barajı ve HES	94	146	İşletme	1998
Batman Barajı ve HES	198	483	İşletme	2003
Garzan Barajı ve HES(2)	52	158	İşletme	2013
Ilısu Barajı ve HES	1 200	3 833	İşletme	2020
Silvan Barajı ve HES	160	623	İnşa	
Cizre Barajı ve HES	240	1 208	Kati Proje	
Kayser Barajı ve HES	90	341	Kati Proje	
MÜNFERİT PROJELER				
FIRAT HAVZASI	21,4	75		
Çağçağ HES	14,4	42	İşletme	1968
Bulam HES (4.628) (3)	7	33	İşletme	2010
Toplam	7.483	27.166		14 adet

Kaynak: DSİ Genel Müdürlüğü, 2021

(1)- Baraj inşaatından vazgeçilmiştir. HES İnşaatı Tektuğ Elektrik Üretim A.Ş., tarafından yapılarak işletilmeye başlanmıştır.

(2)- Garzan Barajı ve HES Projesi FERNAS Enerji Elektrik Üretim A.Ş.'ye Yap-İşlet modeli ile yaptırılmıştır.

(3)- Bulam HES Adıyaman ilinde Ak Enerji tarafından 2010 yılında tamamlanarak devreye alınmıştır.

2021 yılında ülke genelinde 55,7 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilirken GAP'ta ise 14,4 milyar kilovat-saat hidrolik enerjisi üretilmiştir. (Tablo 26).

Tablo 26: Enerji Üretiminde GAP - Türkiye Karşılaştırması (Milyar kWh)

Yıllar	TÜRKİYE	GAP	GAP/ TÜRKİYE
	Hidrolik	Hidrolik	Hidrolik (%)
1995	35.5	16.1	45,4
1996	40.5	19.3	47,8
1997	39.8	19.4	48,8
1998	42.2	19.8	46,8
1999	34.7	14.8	42,6
2000	30.9	12.6	40,6
2001	24.0	11.5	47,9
2002	33.7	12.4	36,9
2003	35.3	14.9	42,2
2004	46.1	21.4	46,5
2005	39.6	18.7	47,2
2006	44.2	21.5	48,6
2007	35.9	18.5	51,5
2008	33.3	15.9	47,8
2009	36.0	11.7	32,4
2010	51.8	17.9	34,5
2011	52.3	18.4	35,1
2012	57.9	20.4	35,3
2013	59.4	18.8	31,7
2014	40.6	12.6	30,9
2015	67.1	14.6	21,8
2016	67.2	16.5	24,6
2017	58.2	13.9	23,9
2018	59.9	11.3	18,9
2019	88.9	22.8	25,7
2020	78.1	22.4	28,7
2021	55.7	14.4	25,8

Kaynak: TEİAŞ Genel Müdürlüğü, 2021, 2021 Yılı üretim değerleri brüt ve geçicidir.

6.3. Sanayi Sektörü

GAP'la birlikte Bölge'de gerek tarım ve sanayide, gerekse sosyal yaşamda değişimler ve gelişmeler yaşanmaktadır. Özellikle tarımsal alanların sulamaya açılması sonucu üretimde önemli artışlar olmakta ve tarımsal girdileri ham madde olarak kullanan sanayi dalı, tekstil ve gıda hızla gelişme sürecine girmiş bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak da ekonomik ve sosyal değişimin hızı her yönüyle artmaya başlamıştır.

6.3.1. Yatırım Teşvikleri

Yatırımların desteklenmesi suretiyle, bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi, istihdam yaratılması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması, tasarrufların katma değeri yüksek, ileri ve uygun teknolojileri kullanan yatırımlara yönlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2002 yılında 155 adet teşvik belgesi verilmiş; 872 milyon TL sabit yatırım tutarı ile 8.753 istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında uygulamaya konulan yeni teşvik yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. 2021 yılında ise 2.301 belge ile 31.930 milyon TL sabit yatırım ve 133.760 istihdam öngörülmüştür. 2021 Yılı Bölgenin teşvik desteğini en çok aldığı dönem olmuştur. (Tablo 27).

Tablo 27: GAP Bölgesi ve Türkiye Yerli ve Yabancı Yatırım Teşvik Belge Sayısı (2001-2007-2012-2021)

İller	Sermaye Türü	2001			2007			2012			2021		
		Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam	Teşvik Belgesi (Adet)	Yatırım Tutarı (Milyon TL)	İstihdam
Adıyaman	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	6	7	165	11	39	333	28	566	1 428	395	3 824	30 522
Batman	Yabancı Sermaye				1	10	50	1	1	160	1	4	7
	Yerli Sermaye	11	73	234	4	14	100	32	73	2 663	315	1 351	25 433
Diyarbakır	Yabancı Sermaye							2	5	235	3	98	160
	Yerli Sermaye	29	72	1 514	26	126	603	60	286	2 461	404	3 904	22 777
Gaziantep	Yabancı Sermaye	1	1	45				2	8	32	21	147	231
	Yerli Sermaye	52	215	3 185	68	246	2 644	203	2 166	6 979	451	14 981	10 026
Kilis	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	1	1	10	5	12	152	7	47	189	29	822	869
Mardin	Yabancı Sermaye										2	6	25
	Yerli Sermaye	9	22	188	5	3	75	42	1 124	2 882	274	927	24 284
Siirt	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	6	23	242	3	10	140	6	409	706	24	615	2 295
Şanlıurfa	Yabancı Sermaye							3	13	1 205	5	137	463
	Yerli Sermaye	17	22	725	15	46	780	79	414	4 376	288	4 776	9 857
Şırnak	Yabancı Sermaye												
	Yerli Sermaye	1	15	25	4	9	51	10	25	257	89	337	6 811
GAP	Yabancı Sermaye	1	1	35	1	10	50	8	27	1 632	32	392	886
	Yerli Sermaye	132	450	6 228	141	505	4 878	467	5 111	21 941	2 269	31 538	132 874
GAP Genel Toplam		133	451	6 333	142	515	4 928	475	5 138	23 573	2 301	31 930	133 760
Türkiye	Yabancı Sermaye	173	3 547	14 537	169	4 077	22 791	216	8 666	18 387	394	29 502	14 634
	Yerli Sermaye	1 877	8 820	91 169	2 073	15 862	77 595	3 708	57 301	140 128	12 271	342 612	359 129
Türkiye Genel Toplam		2 050	12 367	105 706	2 242	19 939	100 386	3 924	65 967	158 515	12 665	372 114	373 763
GAP/Türkiye %		6,5	3,6	6,0	6,3	2,6	4,9	12,1	7,8	14,9	18,2	8,6	35,8

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 1.01.2001-31.05.2021 tarihlerini arasında düzenlenen yatırım teşvik belgeleri

6.3.2. İhracat ve İthalat

6.3.2.1. İhracat

Son yıllarda GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat düzeyinde de önemli oranda artış kaydedilmiştir. 2000 yılında 503 milyon dolar olan ihracat, 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2012 yılında 8,1 milyar dolara, 2021 yılında ise 13,1 milyar dolara ulaşmıştır. GAP Bölgesi'nden yapılan ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki payı da 2000 yılında yüzde 1,8'den 2021 yılında yüzde 5,8'e yükselmiştir. İhracat değerinin artmasında; mevcut ticaret ağlarının bölge ile entegre hale getirilmesi, mevcut ulaşım ağlarının iyileştirilmesi ve yenilerinin yapılması bölge ticaretini olumlu yönde etkilemiştir (Tablo 28). Kişi başı ihracat değeri de 2000 yılında 76,2 dolar iken 2021 yılında 1.424,2 dolara yükselmiştir.

Bölge, ülke toplam ihracatından aldığı yüzde 5,3'lük pay ile İBBS 1 (12 bölge) bölgeleri içinde İstanbul, Doğu Marmara, Ege, Akdeniz'den sonra 5. sırada yer almıştır.

Tablo 28: GAP Bölgesi'nin İl Bazında İhracat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İhracat Değeri			
	2000	2007	2012	2021
Adıyaman	4 800	29 346	104 826	76 189
Batman	505	40 729	83 513	59 154
Diyarbakır	7 604	83 699	198 959	394 535
Gaziantep	420 108	2 447 656	5 579 875	10 332 720
Kilis	8 071	12 865	11 671	116 742
Mardin	31 579	317 444	948 394	1 007 367
Siirt	748	4 009	6 226	86 244
Şanlıurfa	15 069	86 388	109 818	205 843
Şırnak	15 026	265 202	1 018 062	838 629
GAP	503 509	3 287 338	8 061 344	13 117 423
Türkiye	27 774 906	107 271 750	152 461 737	225 219 237
GAP/Türkiye (%)	1,8	3,1	5,3	5,8

Kaynak: TÜİK, 2021

Bölge'den 2021 yılında yapılan 13,1 milyar dolar ihracatı mal gruplarına göre incelediğimizde ilk sırayı 11,9 milyar dolar ile imalat sanayi, ikinci sırayı yaklaşık 832 milyon dolar ile tarım, ormancılık ve balıkçılık, üçüncü sırayı ise yaklaşık 224 milyon dolar ile madencilik ve taş ocakçılığı almaktadır (Tablo 29).

Tablo 29: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İhracat (2021)

Gruplar	GAP İhracat (Bin Dolar)	Türkiye İhracat (Bin Dolar)
	2021	2021
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	831 534	7 156 041
Madencilik ve taşocakçılığı	224 345	4 059 717
İmalat	11 949 548	212 809 018
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	17 291	248 374
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	54 303	780 841
Ulaştırma ve depolama	-	21
Bilgi ve iletişim	1 017	148 489
Finans ve sigorta faaliyetleri	-	12
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	7	173
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	10	11 772
Toplam	13 078 055	225 214 458

Kaynak: TÜİK 2021, Ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.4) göre ihracat

6.3.2.2. İthalat

GAP Bölgesi'nde yapılan ithalat iller ve yıllar bazında incelendiğinde en fazla ithalatın Gaziantep ilinden yapıldığı görülmektedir. Gaziantep ilini Mardin ve Şanlıurfa illeri izlemektedir. Yapılan ithalatın Türkiye toplamı içindeki payı 2002 yılında %1,5'ten 2021 yılında %3,1'e yükselmiştir (Tablo 30).

Tablo 30: GAP Bölgesi İl Bazında İthalat Değerleri (Bin Dolar)

İller	İthalat Değer			
	2002	2007	2012	2021
Adıyaman	18 275	51 658	35 585	67 205
Batman	7 146	8 618	26 771	29 919
Diyarbakır	7 333	36 035	69 057	101 498
Gaziantep	658 227	2 269 084	5 053 993	7 397 345
Kilis	3 979	35 009	16 539	61 577
Mardin	10 663	71 182	151 983	353 592
Siirt	1 436	9 146	21 419	30 598
Şanlıurfa	64 002	194 932	202 967	347 447
Şırnak	1 924	95 469	40 733	65 368
GAP	772 986	2 771 133	5 619 048	8 454 548
Türkiye	51 553 797	170 062 715	236 545 141	271 422 954
GAP/Türkiye (%)	1,5	1,6	2,4	3,1

Kaynak: TÜİK, 2021

Bölge'den 2021 yılında yapılan 8,4 milyar dolar ithalatı mal gruplarına göre incelediğimizde 6,6 milyar doları ile imalat sanayi ve 1,8 milyar dolar ile tarım ve Ormancılıktır (Tablo 31).

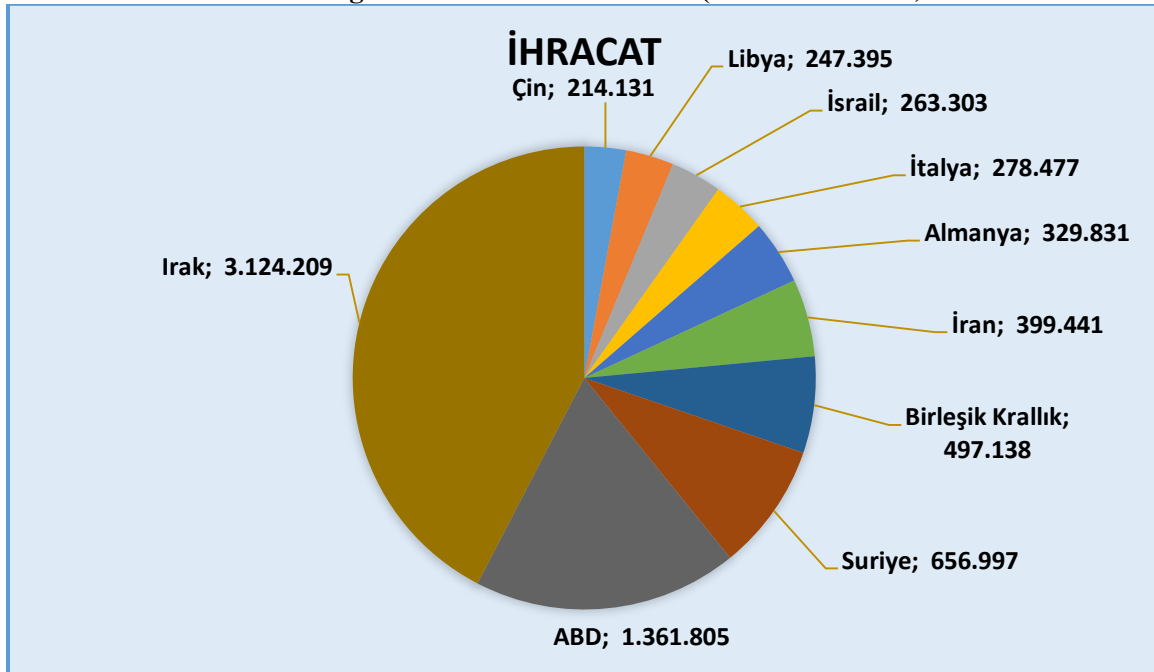
Tablo 31: GAP Bölgesi Ekonomik faaliyetlere Göre İthalat (2021)

Gruplar	GAP İthalat	Türkiye İthalat
	(Bin Dolar)	(Bin Dolar)
	2021	2021
Tarım, ormancılık ve balıkçılık	1 765 777	12 082 080
Madencilik ve taşocakçılığı	21 649	40 086 451
İmalat	6 582 322	205 983 975
Elektrik, gaz, buhar ve havalandırma sistemi üretim ve dağıtımı	-	54 009
Su temini; kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	71 778	13 019 731
Ulaştırma ve depolama	-	27
Bilgi ve iletişim	802	183 244
Finans ve sigorta faaliyetleri	-	2
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	2	484
Kültür, sanat eğlence, dinlence ve spor	104	15 550
Toplam	8 442 436	271 425 553

Kaynak: TÜİK 2021, Ekonomik faaliyetlere (ISIC, Rev.4) göre ithalat

6.3.2.3. GAP Bölgesi'nin Dış Ticareti

2000 yılı ve öncesinde Bölge'den yapılan ihracatın %45'i Almanya, ABD ve İngiltere'ye yapılırken, 2000 yılından sonra ihracatın yaklaşık %45'i Irak'a yapılmıştır. 2021 yılında da durum değişmiş ve ülkelere yayılmış durumda olup Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden yapılan 13,1 milyar dolar ihracatın yaklaşık 3,1 milyar doları (%23,8) Irak'a yapılmıştır. Bölge'nin dış ticaretinin yoğun olduğu ilk 10 ülke grafik 9'da verilmiştir.

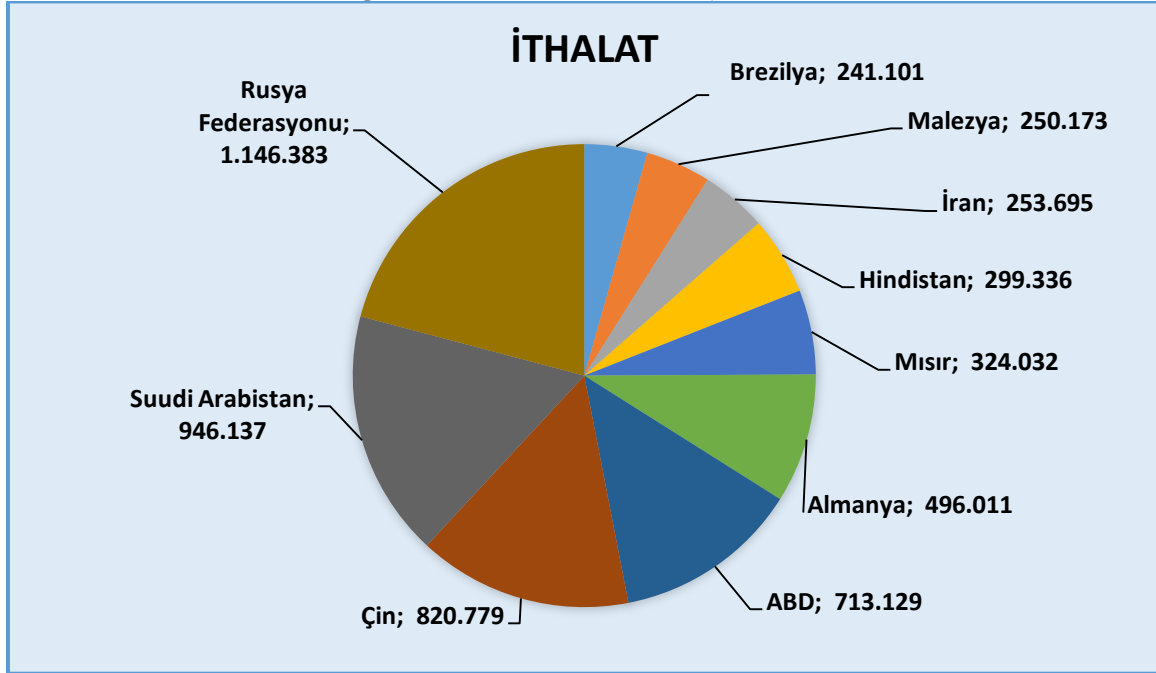
Grafik 9: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İhracatı (İlk 10 Ülke 2021) Bin Dolar

Kaynak: TÜİK, 2021, Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

Bölge'den gerçekleştirilen ithalata baktığımızda 2000 yılından önce yapılan ithalatın %50'si Almanya, ABD ve İngiltere'den yapılırken, 2000 yılından sonra ithalatın yaklaşık %13'ü Çin, Sudi Arabistan ve Rusya'dan yapılmıştır. 2021 yılına baktığımızda; Bölge'nin 8,4 milyar dolarlık

ithalatında ilk sırayı Rusya Federasyonu (%13,6) ve Suudi Arabistan (%11,2) izlemektedir. Bölge'den yapılan ithalatın yoğun olduğu ilk 10 ülke grafik 10'da verilmiştir (Grafik 10).

Grafik 10: GAP Bölgesi'nin Ülkeler ile İthalatı (İlk 10 Ülke 2021) Bin Dolar

Kaynak: TÜİK, 2021

Not: İlk 10 ülke alınmıştır.

6.3.3. Organize Sanayi Bölgeleri

GAP'ta tarımsal üretim artışı Bölge sanayiinde bir canlanmaya yol açmış bulunmaktadır. Tarıma dayalı sanayiler başta olmak üzere gelişecek olan diğer sanayi dalları için gerekli altyapı yatırımları da devam etmektedir.

Organize sanayi bölgeleri (OSB) kurulmasının temel amaçları, şehirlerin planlı gelişmesine katkıda bulunmak; sanayinin az gelişmiş bölgelere yaygınlaştırılmasını sağlamak; tarım alanlarının sanayide kullanılmasını disipline etmek; sanayiler arası ilişkinin kolayca gelişmesine yardımcı olmak; sağlıklı, ucuz, güvenilir bir altyapı ve ortak sosyal tesisler kurmak; müşterek arıtma tesisleri ile çevre kirliliğini önlemek olarak sıralanabilir. GAP Bölgesi'nde 2021 yılı itibarıyla 17 adet OSB tamamlanmıştır.

Tamamlanan OSB'lerde 2.430 firma üretime geçmiş bulunmaktadır. Üretime geçen OSB'lerde; Adıyaman'da 18.659, Batman'da 11.200, Diyarbakır'da 15.225 Gaziantep'te 252.150, Kilis'te 4.500, Mardin'de 5.233, Siirt'te 950, Şanlıurfa'da 25.694 ve Şırnak'ta 473 olmak üzere 334.084 kişiye istihdam olanağı sağlanmıştır (Tablo 32).

Tablo 32: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı(*)	Tahsisi Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Sayısı
Adıyaman	Merkez	291,01	195,00	152	150	138	13 000
	Gölbaşı	110,18	53,23	23	18	14	330
	Besni	124,00	71,43	44	30	16	1 411
	Kahta	95,69	74,56	105	57	54	3 918
Batman	Merkez	379,74	197,11	191	191	110	11 200
Diyarbakır	Merkez	921,00	591,80	384	373	251	12 000
	Tekstil İhtisas	129,10	80,22	88	83	27	3 225
Gaziantep	Merkez	4 447,00	3 050,00	1 465	1 465	1 160	250 000
	Nizip	226,28	126,00	92	92	27	2 150
Kilis	Merkez	555,55	139,00	86	86	61	4 500
Mardin	Merkez	274,00	230,70	283	283	151	5 233
	Merkez 2'inci	104,00	62,00	72	0	0	0
Siirt	Merkez	70,00	36,90	45	45	17	950
Şanlıurfa	Şanlıurfa	1 713,00	943,93	559	583	373	25 664
	Birecik	116,00	56,80	38	38	2	30
Şırnak	Merkez	76,00	50,00	24	8	4	25
	Cizre	82,00	54,25	73	44	25	448
Toplam	17 OSB	9 715	6 0123	3 724	3 546	2 430	334 084

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2021

Diyarbakır ve Şanlıurfa Besi OSB ile birlikte toplam 19 OSB tamamlanmıştır.

Tablo 33: GAP Bölgesi'nde Devam Eden OSB'ler

İller	Proje Adı	Bölge Büyüklüğü (Ha)	Sanayi Parsel Alanı (Ha)	Parsel Sayısı	Tahsis Edilen Parsel Sayısı	Üretimdeki Firma Sayısı	OSB'de Çalışan Kişi Sayısı
Adıyaman	Mermer İhtisas	82,60	0,00	50	0	0	0
Diyarbakır	Karacadağ	295,00	0,00	179	0	0	0
Gaziantep	İslahiye OSB	85,70	85,00	51	57	4	391
	Oğuzeli	94,00	62,00	255	182	162	3 000
	Ayakkabı Terlik ve Yan Sanayi İhtisas	88,00	0,00	52	0	0	0
Kilis	Polateli Şahinbey	1 303,40	941,29	103	27	0	0
Mardin	Midyat	84,00	0,00	50	0	0	0
Şanlıurfa	Viranşehir	110,00	64,85	80	79	59	750
	Siverek	100,00	62,00	81	42	0	0
	Gıda İhtisas	235,00	194,58	140	116	0	0
Toplam	10 OSB	2 478	1 410	1 041	503	225	4 141

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2021

6.3.4. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi sitelerinin (KSS) ana amaçları; sağlıklı iş yeri temini ve ekonomik verimi artırmak, teknolojik gelişmelerden yararlanmak ve orta ölçekli sanayiye geçişi kolaylaştırmak, düzenli şehirleşme ve çevre kirliliğini önlemek, Milli Eğitim Bakanlığı ile iş birliği yapılarak usta, çırak ve kalfalara mesleki eğitim vermek ve şehirlere göçü önlemek olarak sıralanabilir.

GAP Bölgesi'nde 2021 yılı sonu itibari ile 40 adet küçük sanayi sitesi (KSS) tamamlanmıştır. Tamamlanan KSS'lerde 9.767 adet iş yeri mevcuttur (Tablo 34).

Tablo 34: GAP Bölgesi'nde Tamamlanan KSS'ler

İller	Proje Adı	İşyeri Adedi
Adıyaman	Adıyaman Merkez	350
	Adıyaman (II. Kısım) GAP	94
	Adıyaman Gölbaşı	60
	Adıyaman Besni	258
	Adıyaman Öz Kahta (GAP)	150
Batman	Batman Merkez	250
	Batman Ek	150
Diyarbakır	Diyarbakır Bismil	108
	Diyarbakır Ergani	118
	Diyarbakır Merkez	320
	Diyarbakır Merkez (Oto)	298
	Diyarbakır Merkez (Marangoz.)	99
	Diyarbakır Silvan	220
	Diyarbakır Oto Tamircileri 3.	376
Gaziantep	Gaziantep Merkez (25 Aralık)	357
	Gaziantep Merkez (Ayakkabıcılar)	300
	Gaziantep İslahiye	95
	Gaziantep Merkez (I.Bölüm)	300
	Gaziantep Merkez (II.Bölüm)	1146
	Gaziantep Merkez (III.Bölüm)	1235
	Gaziantep Nizip (I.Bölüm)	238
	Gaziantep Nizip (II.Bölüm)	380
	Gaziantep Oğuzeli	64
	Gaziantep Nurdağı	96
Kilis	Kilis Yeni I. Kısım	250
	Kilis Yeni II. Kısım	54
	Kilis Merkez Yeni III. Kısım	28
Mardin	Mardin Kızıltepe	200
	Mardin Merkez	190
	Mardin Nusaybin	154
Siirt	Merkez	128
Şanlıurfa	Şanlıurfa Merkez II.Böl.(Evren)	500
	Şanlıurfa Merkez I.Böl.(Evren)	500
	Şanlıurfa Birecik Fırat (GAP)	202
	Şanlıurfa Siverek	100
	Şanlıurfa Ayakkabıcılar	46
	Şanlıurfa Suruç	105
Şırnak	Merkez 73	100
	Cizre (1.Bölüm)	100
	Cizre (2.Bölüm)	48
Toplam	40 KSS	9 767

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 2021

6.3.5. İstihdam

Bölge genelinde 2008 yılında %15,8 olan işsizlik oranı, 2012 yılında %12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013 yılında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2014 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2020 yılında işsizlik oranı 20,7'ye çıkmıştır. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2020 yılında %41,7 ve istihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2020 yılında %33,1 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2020 yılı sonunda ülke genelinde başlatılan istihdam seferberliği bölgede güzel neticelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. İşsizlik oranı 2021 yılında bölgede %16,8 olarak gerçekleşirken İşgücüne katılma oranı %44,2'ye yükselmiş ve istihdam oranı %36,8 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 35).

Tablo 35: Kurumsal Olmayan Sivil Nüfusun Yıllara Göre İşgücü Durumu (15+Yaş)

Yıllar	15 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfus	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İşgücüne Dahil Olmayan Nüfus (1000)	İşgücüne Katılma Oranı	İşsizlik Oranı	İstihdam Oranı
TRC 1 Gaziantep, Adıyaman, Kilis								
2008	1 447	634	530	104	813	43,8	16,4	36,6
2009	1 525	641	531	110	884	42,0	17,2	34,8
2010	1 559	698	614	85	860	44,8	12,1	39,4
2011	1 592	679	581	98	914	42,6	14,4	36,5
2012	1 638	715	631	84	923	43,6	11,8	38,5
2013	1 686	763	707	56	923	45,3	7,3	42,0
2014	1 723	744	684	60	979	43,2	8,0	39,7
2015	1 814	782	704	78	1 032	43,1	9,9	38,8
2016	1 831	828	710	118	1 003	45,2	14,3	38,7
2017	1 839	861	731	130	977	46,8	15,1	39,8
2018	1 870	876	764	112	994	46,8	12,8	40,9
2019	1 878	891	756	136	986	47,5	15,2	40,2
2020	1 898	908	790	118	990	47,8	13,0	41,6
2021	1 936	969	871	98	967	50	10,1	45
TRC 2 Şanlıurfa, Diyarbakır								
2008	1 696	540	464	76	1 157	31,8	14,1	27,3
2009	1 810	622	505	117	1 187	34,4	18,8	27,9
2010	1 932	647	563	85	1 285	33,5	13,1	29,1
2011	2 022	663	608	55	1 359	32,8	8,4	30,1
2012	2 121	610	569	42	1 511	28,8	6,9	26,8
2013	2 127	805	664	141	1 322	37,9	17,5	31,2
2014	2 088	884	730	153	1 205	42,3	17,4	35,0
2015	2 175	951	784	166	1 224	43,7	17,5	36,1
2016	2 260	1 021	846	175	1 238	45,2	17,2	37,4
2017	2 316	1 113	959	154	1 203	48,1	13,8	41,4
2018	2 315	1 106	900	206	1 208	47,8	18,6	38,9
2019	2 365	1 100	843	257	1 265	46,5	23,4	35,7
2020	2 396	921	736	185	1 476	38,4	20,1	30,7
2021	2 474	1 004	854	151	1 469	40,6	15	34,5
TRC 3 Mardin, Batman, Şırnak, Siirt								
2008	1 039	319	264	56	720	30,7	17,4	25,4
2009	1 093	345	293	52	748	31,5	15,1	26,8
2010	1 165	420	370	49	745	36,0	11,8	31,8

2011	1 234	419	365	53	815	33,9	12,7	29,6
2012	4 845	432	340	92	803	35,0	21,3	27,3
2013	1 279	473	373	99	807	36,9	21,1	29,2
2014	1 293	480	364	115	813	37,1	24,0	28,2
2015	1 307	499	376	124	808	38,2	24,8	28,7
2016	1 359	532	381	151	827	39,1	28,3	28
2017	1 373	530	388	143	843	38,6	26,9	28,2
2018	1 428	581	436	146	847	40,7	25	30,5
2019	1 439	626	432	194	813	43,5	30,9	30
2020	1 497	585	389	196	912	39,1	33,5	26,0
2021	1 512	645	453	192	867	42,7	29,8	29,9
Güneydoğu Anadolu								
2008	4 182	1 493	1 258	236	2 690	35,7	15,8	30,1
2009	4 428	1 608	1 329	279	2 819	36,3	17,4	30
2010	4 656	1 765	1 547	219	2 890	37,9	12,4	33,2
2011	4 848	1 761	1 554	206	3 088	36,3	11,7	32,1
2012	4 949	1 757	1 539	218	3 239	35,2	12,4	30,8
2013	5 092	2 041	1 744	296	3 052	40,1	14,5	34,3
2014	5 104	2 107	1 779	328	2 997	41,3	15,6	34,8
2015	5 295	2 232	1 865	368	3 063	42,2	16,5	35,2
2016	5 450	2 381	1 937	444	3 069	43,7	18,7	35,5
2017	5 527	2 504	2 078	426	3 023	45,3	17	37,6
2018	5 613	2 563	2 100	464	3 049	45,7	18,1	37,4
2019	5 682	2 618	2 031	586	3 065	46,1	22,4	35,7
2020	5 791	2 413	1 914	499	3 377	41,7	20,7	33,1
2021	5 922	2 618	2 177	441	3 303	44,2	16,8	36,8
Türkiye								
2008	50 772	23 805	21 194	2 611	26 967	46,9	11	41,7
2009	51 686	24 748	21 277	3 471	26 938	47,9	14	41,2
2010	52 541	25 641	22 594	3 046	26 901	48,8	11,9	43,0
2011	53 593	26 725	24 110	2 615	26 876	49,9	9,8	45,0
2012	54 724	27 339	24 821	2 518	27 385	50,0	9,2	45,4
2013	55 608	28 271	25 524	2 747	27 337	50,8	9,7	45,9
2014	56 986	28 786	25 933	2 853	28 200	50,5	9,9	45,5
2015	57 854	29 678	26 621	3 057	28 176	51,3	10,3	46,0
2016	58 720	30 535	27 205	3 330	28 185	52,0	10,9	46,3
2017	59 894	31 643	28 189	3 454	28 251	52,8	10,9	47,1
2018	60 654	32 274	28 738	3 537	28 380	53,2	11	47,4
2019	61 469	32 549	28 080	4 469	28 920	53	13,7	45,7
2020	62 579	30 873	26 812	4 061	31 706	49,3	13,2	42,8
2021	63 704	32 716	28 797	3 919	30 989	51,4	12	45,2

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2021

Tablo 36 ve grafik 11 de görüleceği gibi tarım ve hizmet sektöründe çalışan sayısında yıllar bazında dalgalanmalar söz konusuysen, sanayi sektöründe çalışan sayısında sürekli bir artış görülmüştür.

Tablo 36: İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı

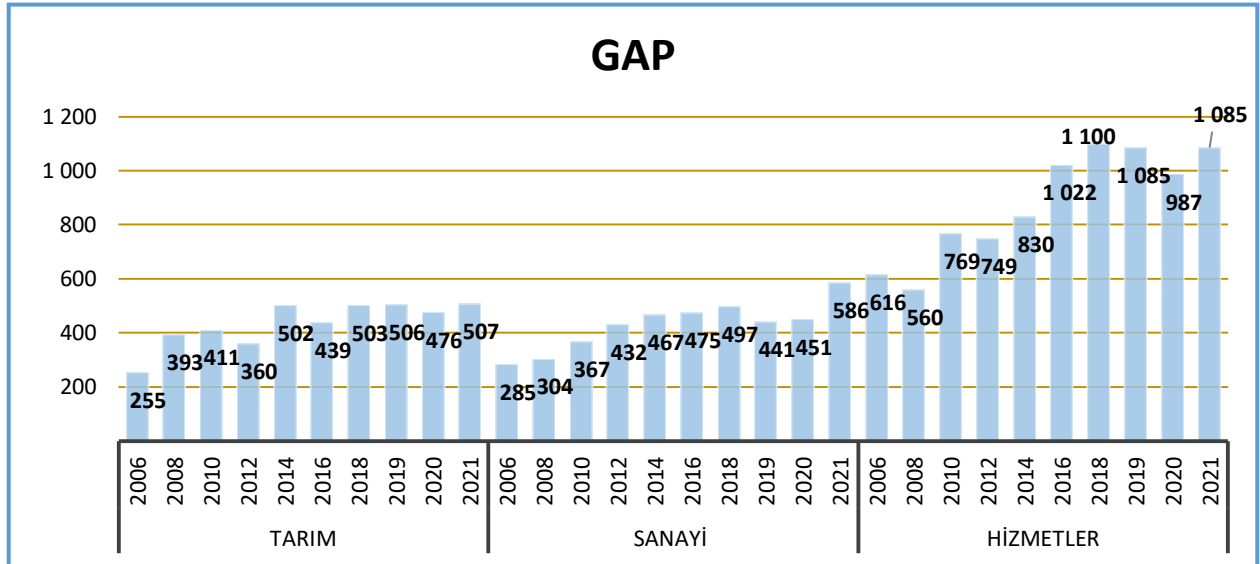
Bölgeler	2006							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	449	92	164	193	20,5	36,5	43,0	
Şanlıurfa, Diyarbakır	447	111	75	262	24,8	16,8	58,6	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	260	52	46	162	20	17,7	62,3	
Güneydoğu Anadolu	1 156	255	285	616	22,1	24,7	53,3	
Türkiye	20 423	4 907	5 465	10 050	24,0	26,8	49,2	
Bölgeler	2008							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	530	170	175	185	32,1	33,0	34,9	
Şanlıurfa, Diyarbakır	464	155	78	231	33,4	16,8	49,8	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	263	68	51	144	25,9	19,4	54,8	
Güneydoğu Anadolu	1 257	393	304	560	31,3	24,2	44,6	
Türkiye	21 194	5 016	4 235	11 943	23,7	20,0	56,4	
Bölgeler	2010							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	614	150	198	265	24,4	32,2	43,3	
Şanlıurfa, Diyarbakır	563	157	97	308	27,9	17,2	54,9	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	370	104	72	194	28,1	19,5	52,4	
Güneydoğu Anadolu	1 547	411	367	769	26,6	23,7	49,6	
Türkiye	22 594	5 683	5 927	10 985	25,2	26,2	48,6	
Bölgeler	2012							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	631	147	219	265	23,3	34,7	42,0	
Şanlıurfa, Diyarbakır	569	171	135	263	30,1	23,7	46,2	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	341	42	78	221	12,3	22,9	64,8	
Güneydoğu Anadolu	1 541	360	432	749	23,4	28,0	48,6	
Türkiye	24 821	6 097	6 460	12 264	24,6	26,0	49,4	
Bölgeler	2016							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	710	93	233	384	13,1	32,8	54,1	
Şanlıurfa, Diyarbakır	846	299	159	387	35,3	18,8	45,7	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	381	47	84	250	12,3	22	65,6	
GAP	1 937	439	475	1 022	22,7	24,5	52,8	
Türkiye	27 205	5 305	7 283	14 617	19,5	26,8	53,7	
Bölgeler	2018							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	764	115	252	397	15,1	33	52	
Şanlıurfa, Diyarbakır	900	324	157	419	36	17,4	46,6	
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	436	63	88	284	14,4	20,2	65,1	
GAP	2 100	503	497	1 100	24	23,7	52,4	
Türkiye	28 738	5 297	7 667	15 774	18,4	26,7	54,9	
Bölgeler	2019							
	Bin Kişi				Yüzde			
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet	

Gaziantep, Adıyaman, Kilis	756	134	229	393	17,7	30,3	52
Şanlıurfa, Diyarbakır	843	316	131	396	37,5	15,5	47
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	432	56	81	295	13	18,8	68,3
GAP	2 031	506	441	1 085	24,9	21,7	53,4
Türkiye	28 080	5 097	7 110	15 872	18,2	25,3	56,5
Bölgeler	2020						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	790	149	242	399	18,9	30,6	50,5
Şanlıurfa, Diyarbakır	736	263	122	350	35,8	16,6	47,6
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	389	64	86	238	16,5	22,2	61,2
GAP	1 914	476	451	987	24,9	23,5	51,6
Türkiye	26 812	4 716	7 036	15 060	17,6	26,2	56,2
Bölgeler	2021						
	Bin Kişi				Yüzde		
	Toplam	Tarım	Sanayi	Hizmet	Tarım	Sanayi	Hizmet
Gaziantep, Adıyaman, Kilis	871	167	282	422	19,2	32,4	48,5
Şanlıurfa, Diyarbakır	854	272	200	382	31,9	23,4	44,7
Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	453	68	104	280	15	23	61,8
GAP	2 178	507	586	1 085	23,3	26,9	49,8
Türkiye	28 797	4 948	7 921	15 928	17,2	27,5	55,3

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, İktisadi faaliyet kollarına göre istihdam edilenler TÜİK, 2021

Not. 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

Grafik 11: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı (2006-2021)(Bin Kişi)

Kaynak: Hane Halkı İşgücü İstatistikleri, TÜİK, 2021

Not. 2000 kişiden az değerlerde örnek büyüklüğü güvenilir tahminler için yeterli değildir.

6.4. Ulaştırma Sektörü

Bölge'nin karayolu ulaşım altyapısı önemli ölçüde iyileştirilmiştir. 2000 yılında GAP Bölgesi'nde 63 km olan otoyol ağı 2021 yılı sonunda 294 km'ye ulaşmıştır. Böylece 2000 yılında GAP Bölgesi'ndeki otoyol ağının ülke toplamı içinde %3,8 olan oranı 2021 yılında %8,3'e çıkmıştır.

Tablo 37: GAP Bölgesi ve Türkiye Yol Uzunlukları (km)

İller	İl ve Devlet Yolu			Otoyol		
	2000	2007	2021	2000	2007	2021
Adıyaman	772	783	789	-	-	-
Batman	353	353	411	-	-	-
Diyarbakır	873	1 059	1 094	-	-	-
Gaziantep	567	557	514	63	138	148
Kilis	141	148	152	-	-	-
Mardin	719	752	815	-	-	-
Siirt	487	503	524	-	-	-
Şanlıurfa	1 127	1 144	1 198	-	146	146
Şırnak	616	666	723	-	-	-
GAP	5 655	5 965	6 220	63	284	294
Türkiye	61 090	61 912	64 994	1 667	2 080	3 532
GAP/Türkiye %	9,3	9,6	9,6	3,8	13,7	8,3

Kaynak: Kaynak: TÜİK, 2021

GAP Eylem Planı'nın amaçlarından biri de Bölge'de kara yolu ulaşım ağının geliştirilmesidir. Eylem Planı'nda; Gaziantep-Şanlıurfa otoyolu başta olmak üzere, Şanlıurfa-Diyarbakır, Şanlıurfa-Kızıltepe-Silopi, Şanlıurfa-Akçakale, Diyarbakır-Batman, Diyarbakır-Mardin gibi ana kara yolu güzergâhlarının çok şeritli hale getirilmesi planlanmıştır. Bu yolla Bölge'de son yıllarda yaşanan nüfus artışı ve ekonomik faaliyetin gerekli kıldığı ulaşım darboğazlarının giderilmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra Bölge'de standardı yetersiz olan güzergâhlarda kesintisiz ve güvenli ulaşımı sağlamak için kara yolu altyapı iyileştirme yatırımlarına hız verilmiştir.

6.5.Kültür-Turizm Sektörü

6.5.1.Turizm

GAP Bölgesi doğal güzelliklerinin yanı sıra çok sayıda kültürel varlığa da sahip olmasına rağmen turizm altyapısındaki yetersizlikler nedeniyle turizm potansiyelini yeterince kullanamamaktadır. Son yıllarda Bölge'nin gelişmesine paralel olarak turizm sektöründe de alınan tedbirler, sağlanan teşvikler ve uygulanan politikalar ile çok sayıda turistik tesis inşa edilmiş, değişen tüketici taleplerine cevap verecek turizmin altyapısı oluşturulmaya başlanmıştır. Bu da Bölge'de daha iyi hizmet veren Turizm İşletme Belgeli konaklama tesislerine giden yerli ve yabancı turist sayısına yansımıştır. 2021 yılında belediye ve turizm belgeli konaklama tesislerine gelen ve geceleleyen yabancı turist sayısında 2002 yılına göre artış sağlanmıştır.

Belediye Belgeli tesislere giden yerli-yabancı turist sayısı 2002 yılında 380 bin iken, 2021 yılında 1.037.278 kişiye ulaşmıştır. 2002 yılına göre tesise gelen turist sayısında yaklaşık 2,7 kat artış meydana gelmiştir. Aynı dönemlerde geceleme sayısına baktığımızda yerli ve yabancı turist sayısı 568 bin 'den yaklaşık 1 milyon 677 bin 'e çıkmış ve 2,95 kat artış gerçekleşmiştir (Tablo 38).

Turizm Belgeli Konaklama Tesislerinde ise; 2002 yılında 409.629 olan yerli ve yabancı turist sayısı, 2021 yılında yaklaşık 4,64 kat artarak 1.902.105 kişiye ulaşmıştır. Gecelemede de; aynı dönemde yerli yabancı toplam turist sayısı 580.042 kişi iken yaklaşık 5,1 kat artarak 2.939.061 kişi olmuştur (Tablo 39).

Tablo 38: Belediye Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2021)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2021			Geceleme Sayısı 2021		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	24 771	7 461	17 310	46 173	17 317	28 856	52 190	7 235	44 955	54 461	7 708	46 753	85 449	2 523	82 926	167 980	3 408	164 572
Batman	14 655	27	14 628	14 655	27	14 628	6 460		6 460	6 460		6 460	77 400	1 791	75 609	108 913	1 962	106 951
Diyarbakır	112 057		112 057	224 107		224 107	359 286	8 485	350 801	367 980	14 811	353 169	98 956	1 687	97 269	175 709	2 270	173 439
Gaziantep	57 774	3 920	53 854	72 353	5 838	66 515	85 254	7 147	78 107	153 385	14 347	139 038	164 639	14 774	149 865	209 132	19 269	189 863
Kilis	6 335	1 200	5 135	8 060	1 742	6 318	4 586	553	4 033	5 961	841	5 120	21 146	2 464	18 682	49 532	4 346	45 186
Mardin	658	118	540	697	157	540	40 771	2 830	37 941	58 350	7 856	50 494	214 203	8 563	205 640	350 688	15 617	335 071
Siirt	11 680	119	11 561	15 603	201	15 402	15 272	97	15 175	20 889	189	20 700	26 354	206	26 148	42 464	412	42 052
Şanlıurfa	129 038	9 468	119 570	151 283	11 298	139 985	129 572	7 298	122 274	151 076	9 699	141 377	303 193	12 611	290 582	513 715	20 796	492 919
Şırnak	23 737	531	23 206	35 770	1 164	34 606	32 766	1 717	31 049	44 715	3 979	40 736	45 938	301	45 637	58 712	471	58 241
GAP	380 705	22 844	357 861	568 701	37 744	530 957	726 157	35 362	690 795	863 277	59 430	803 847	1 037 278	44 920	992 358	1 676 845	68 551	1 608 294
Türkiye	11 706	3 249	8 456	22 929 843	9 901 035	13 028	16 942	4 802	12 139 858	37 179	17 651	19 527	23 456	5 991	17 465	52 379	17 601	34 777 131
	269	837	432			808	511	653		253	942	311	622	407	215	007	876	
GAP/ Türkiye %	3,3	0,7	4,2	2,5	0,4	4,1	4,3	0,7	5,7	2,3	0,3	4,1	4,4	0,7	5,7	3,2	0,4	4,6

Kaynak: TÜİK, 2021

Tablo 39: Turizm Belgeli Konaklama Tesislerine Geliş ve Geceleme Sayıları (2002-2007-2021)

İller	Tesis Geliş Sayısı 2002			Geceleme Sayısı 2002			Tesis Geliş Sayısı 2007			Geceleme Sayısı 2007			Tesis Geliş Sayısı 2021			Geceleme Sayısı 2021		
	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli	Toplam	Yabancı	Yerli
Adıyaman	29 431	9 457	19 974	33 910	11 966	21 944	60 368	5 659	54 709	61 180	6 471	54 709	111 833	4 447	107 386	176 316	6 288	170 028
Batman	51 145	1 584	49 561	74 957	4 415	70 542	36 701	347	36 354	67 552	587	66 965	94 321	8 136	86 185	157 751	15 957	141 794
Diyarbakır	98 465	7 591	90 874	139 553	14 721	124 832	166 884	8 067	158 817	217 050	14 581	202 469	442 109	25 756	416 353	661 495	39 321	622 174
Gaziantep	155 750	17 927	137 823	224 089	33 830	190 259	266 515	26 686	239 829	382 407	43 702	338 705	732 979	109 885	623 094	1 152 560	204 663	947 897
Kilis							2 400	112	2 288	3 723	156	3 567	9 151	1 006	8 145	11 743	1 298	10 445
Mardin	21 872	1 712	20 160	24 600	2 272	22 328	91 661	7 401	84 260	98 704	8 790	89 914	201 339	20 399	180 940	304 954	29 933	275 021
Siirt													15 023	48	14 975	33 139	86	33 053
Şanlıurfa	36 913	5 574	31 339	59 750	8 866	50 884	48 477	3 171	45 306	65 090	6 318	58 772	193 828	11 885	181 943	296 651	21 374	275 277
Şırnak	16 053	317	15 736	23 183	384	22 799	4 916		4 916	4 916		4 916	101 522	3 432	98 090	144 452	4 939	139 513
GAP	409 629	44 162	365 467	580 042	76 454	503 588	677 922	51 443	626 479	900 622	80 605	820 017	1 902 105	184 994	1 717 111	2 939 061	323 859	2 615 202
Türkiye	17 788 300	9 871 594	7 916 706	58 514 943	43 312 498	15 202 445	26 832 851	14 794 270	12 038 581	78 788 057	56 539 898	22 248 159	47 281 139	22 530 341	24 750 798	123 654 711	75 521 703	48 133 008
GAP/ Türkiye%	2,3	0,4	4,6	1,0	0,2	3,3	2,5	0,3	5,2	1,1	0,1	3,7	4,0	0,8	6,9	2,4	0,4	5,4

Kaynak: TÜİK, 2021

6.5.2. Kültür

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan farklı kılan, geçmişten beri değişerek devam eden, kendine özgü, sanatı, inançları, örf ve adetleri, anlayış ve davranışları ile onun kimliğini oluşturan yaşayış ve düşünüş tarzıdır. Topluma bir kimlik kazandıran, dayanışma ve birlik duygusu verdiği toplumda düzeni de sağlayan maddi ve manevi değerlerin bütünüdür.

Tarih öncesi çağlardan başlamak üzere bir çok uygarlığın izlerini taşıyan ve Yukarı Mezopotamya olarak adlandırılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Şanlıurfa-Göbeklitepe ile arkeoloji açısından en eski tapınağı bünyesinde barındırırken, Hz. İbrahim'in doğduğu mağara, Mardin, Siirt ve Şırnak'ta üç büyük dine ait kültür varlıklarıyla inanç, Halfeti ile doğa, Soğmatar ile gizem, UNESCO Dünya Kültür Mirasında yer alan ve dünyanın sekizinci harikası Adıyaman-Nemrut ile görsel şölen, Harran, Zeugma, Haleplibahçe ile kültür mozaığının renklerini sunmaktadır.

Anadolu uygarlıklarının gelişmesinde tartışmasız önemli bir yeri olan Mezopotamya'nın parçası olan Güneydoğu Anadolu, tarihsel geçmişini günümüze kadar kalan sivil ve dini mimarlık örnekleri, sit alanları ve ticaret yapıları ile kanıtlamaktadır.

6.6. Kırsal ve Kentsel Altyapı

GAP Bölgesi'ndeki hızlı nüfus artışı ve göç nedeniyle kentsel alanlarda altyapı problemleri gün geçtikçe ağırlaşmakta ve birçok sosyo-ekonomik soruna neden olmaktadır. Kırsal alandaki yaşam koşullarının güçlüğü ve kentlerin çekim gücü insanları göç etmeye yönelten sebeplerin başında gelmektedir. Hızlı kentleşme kentler üzerindeki baskıyı artırmakta ve daha geniş kitleleri çevre sorunlarıyla yüz yüze bırakmaktadır. Bu nedenle bölge şehirleri, gerekli kentsel planlama hizmetlerinin verilmediği çok geniş alanlara yayılmış durumdadır. Özellikle büyük şehirlerin etrafında oluşan gecekondu türü yerleşimlerde sorunlar daha da ağırlaşmakta, çevreyle ilgili altyapı ve hizmet sunumu ise giderek artan talebi karşılayamamaktadır.

GAP Bölgesi'nde 2020 yılı itibarıyla 9 il ve bu illere bağlı 122 belediye mevcut olup, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa "Büyükşehir Belediyesi"dir.

Bölge'de 2002 yılında içme ve kullanma suyu şebekesi ile hizmet verilen belediye sayısı 185, 2008 yılında 190 ve 2020 yılında 122'dir. Bu belediyelerin hizmetinden yararlanan nüfus ise 2020 yılında 5,03 milyondur. GAP Bölgesi'nde 2002 yılında 4 olan içmesuyu arıtma tesisi 2008 yılında 7 ve 2020 yılında 17'ye çıkmıştır.

6.7. Eğitim Sektörü

Bölgede 2012-2013 eğitim-öğretim yılında brüt okullaşma oranı okul öncesi eğitimde (4-5 yaş) Siirt Kilis ve Şanlıurfa hariç Türkiye (%44,04) ortalamasının altındadır. 2020-2021 eğitim döneminde Gaziantep (%29,5), Siirt (%22,4) ve Şanlıurfa (%33,4) hariç diğer iller %39,0 olan Türkiye ortalamasının üstünde olup 2020 yılının başında tüm dünyada başlayan pandemi salgını nedeniyle ülke genelinde daha önceki yıllara göre büyük düşüşler yaşanmıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında GAP illerinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı geçmiş yıllara oranla yükselmiş gibi görünse de Türkiye ortalamasının altındadır. Bu durumunun ülkemizde yaşanan ekonomik darboğazlardan kaynaklandığı düşünülmektedir. (Tablo 40).

Tablo 40: Okul Öncesi Okullaşma Oranı

İller	Okul Öncesi Eğitimde Okullaşma Oranı% (1)								
	2012-2013	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018-2019	2020-2021	2021-2022
Adıyaman	43,05	35,63	44,46	45,65	47,42	54,1	54,4	40,1	60,71
Batman	35,28	30,85	36,91	36,67	49,12	58,0	59,8	48,7	52,96
Diyarbakır	40,06	33,51	39,97	39,63	43,37	64,9	65,7	44,1	59,43
Gaziantep	33,59	29,57	36,49	39,63	43,28	49,1	48,6	29,5	46,07
Kilis	46,36	38,04	44,71	55,24	70,58	63,3	63,7	70,5	56,76
Mardin	31,69	27,72	36,12	37,62	39,79	48,8	48,0	39,3	50,93
Siirt	50,05	42,36	52,29	51,98	51,87	55,4	56,9	22,4	59,40
Şanlıurfa	44,73	33,97	38,80	37,47	37,32	46,0	42,9	33,4	42,76
Şırnak	33,93	28,17	33,61	32,34	38,74	55,4	52,7	44,1	51,87
Türkiye	44,04	37,94	46,83	49,27	52,08	57,6	57,9	39,0	61,18

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021
(1):4-5 yaş bürüt okullaşma oranıdır

2021-2022 öğretim yılında; İlkokul' da bir önceki yıla Adıyaman, Batman, Mardin illerinde okullaşma oranı çok düşük oranda artarken diğer illerde azalmıştır. GAP İlleri genel olarak Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Mardin, Şırnak dışında Türkiye ortalamasının üstündedir. Ortaokul 'da okullaşma oranı Adıyaman ve Gaziantep illeri dışında Türkiye ortalamasının üzerindedir.

2021-2022 öğretim yılında Ortaöğretimde (Lise) okullaşma oranı Bölgede Adıyaman dışındaki illerde Türkiye ortalamasının altındadır. (Tablo 41).

Tablo 41: İlkokul, Ortaokul ve Ortaöğretimde Okullaşma Oranı (2015-2021)

İller	İlkokul				Ortaokul				Ortaöğretim (Lise)			
	2015-16	2017-18	2020-21	2021-22	2015-16	2017-18	2020-21	2021-22	2015-16	2017-18	2020-21	2021-22
Adıyaman	99,73	96,2	95,80	95,94	104,95	102,1	97,04	95,77	112,68	105,4	120,35	120,79
Batman	103,18	98,7	96,23	95,87	105,79	105,4	98,56	97,55	105,92	98,0	114,44	110,40
Diyarbakır	103,92	100,2	96,26	96,07	106,73	103,5	100,61	99,20	96,13	91,8	108,33	109,91
Gaziantep	100,58	97,8	97,33	97,12	105,79	102,2	97,0	95,99	96,38	99,1	114,58	111,32
Kilis	99,77	97,5	97,36	96,29	102,67	100,7	98,84	98,22	102,60	101,3	121,42	114,69
Mardin	104,76	100,7	96,15	95,58	103,40	104,0	100,06	99,53	94,42	89,2	105,38	106,04
Siirt	105,66	102,9	97,46	97,04	106,29	103,9	100,16	98,72	95,28	88,7	105,03	102,57
Şanlıurfa	107,42	103,2	98,19	98,00	107,73	105,0	102,9	101,08	84,53	79,3	96,17	100,30
Şırnak	108,36	104,4	95,69	94,38	105,04	106,3	101,68	100,36	90,42	84,7	103,7	106,04
Türkiye	99,19	96,9	96,62	96,59	107,13	102,5	96,86	96,22	109,85	108,4	124,11	116,10

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021

2017-2018 eğitim-öğretim yıllarında ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 24 iken, GAP Bölgesi'nde ise 30 olmuştur. Genel olarak bakıldığında 2021-2022 yıllarında derslik başına düşen öğrenci sayısı GAP Bölgesi illerinde 27 iken Türkiye ortalaması 23'tür.(Tablo 42). GAP illerinde bu durumun özellikle ilkokulda okuyan öğrenci sayısı ile orantılı olduğu düşünülmektedir.

Tablo 42: İlkokulda Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	İlkokul								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2017-2018			2020-2021			2021-2022		
Adıyaman	49 334	2 044	25	49 715	2 312	21	50 450	2 325	30
Batman	54 296	2 818	26	54 319	2 897	24	55 061	2 890	22
Diyarbakır	150 651	6 380	30	152 898	6 427	29	155 220	6 618	27
Gaziantep	196 178	6 231	32	222 381	6 895	33	227 818	7 762	30
Kilis	15 447	519	25	18 985	625	28	19 231	676	29
Mardin	77 404	3 562	28	78 683	3 576	26	80 094	3 716	25
Siirt	30 788	1 895	22	29 221	1 899	21	29 054	1 879	24
Şanlıurfa	233 829	7 431	34	248 659	8 679	31	252 564	8 790	22
Şırnak	51 418	1 769	31	49 380	2 180	23	49 883	2 357	20
GAP	859 345	32 649	30	904 241	35 490	28	919 375	37 013	27
Türkiye	5 360 703	246 090	22	5 104 599	252 273	24	5 433 901	269 059	23

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021

2016-2017 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 21 iken, 2020-2021 yılı itibarıyla 16 birimlik iyileşme sağlanarak 22'ye gerilemiş, Bununla birlikte GAP Bölgesi'nde ise 22 iken 24'e düşmüştür. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında ise Türkiye ortalaması değişmezken, GAP İllerinde Gerek nüfus artış hızının yüksek olması gerekse yeni eğitim sistemine geçilmesi de (4+4+4) tüm eğitim kademelerinde derslik başına düşen öğrenci sayısını arttırmıştır. Tablo 43).

Tablo 43: Ortaöğretimde Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı

İller	Ortaöğretim (Genel+Mesleki)								
	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci	Derslik	Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı
	2016-2017			2020-2021			2021-2022		
Adıyaman	52 766	1 757	23	57 792	1 930	24	48 724	2 218	24
Batman	57 089	1 786	23	64 313	2 155	22	54 727	1 625	26
Diyarbakır	138 467	3 997	25	155 994	4 667	26	149 534	3 871	23
Gaziantep	162 319	4 955	25	195 197	5 977	25	209 189	6 415	25
Kilis	11 775	412	22	15 428	529	24	18 222	697	29
Mardin	68 532	2 363	21	78 544	2 552	23	76 784	2 489	24
Siirt	147 541	5 660	20	33 009	1 082	22	29 093	944	24
Şanlıurfa	28 878	961	20	184 900	6 290	23	230 234	6 896	26
Şırnak	43 041	1 575	20	53 603	1 730	24	50 760	2 152	21
GAP	710 408	23 466	22	838 780	26 912	24	867 367	27 307	25
Türkiye	5 689 427	204 268	21	6 318 602	222 973	22	6 543 599	226 040	22

Kaynak: MEB İstatistikleri, Örgün Eğitim, 2021

6.8. Sağlık Sektörü

Bölge’de sağlık alanında fiziki ve beşeri altyapı önemli ölçüde geliştirilmiştir. Yatak sayısının artırılmasıyla birlikte hastanelerde nitelikli oda sistemine geçilmiş; sağlık hizmetlerinin sunumu yaygınlaştırılmış ve kalitesi yükseltilmiş, buna bağlı olarak temel sağlık göstergelerinde son derece önemli iyileşmeler kaydedilmiştir. Bölge’de 2007 yılında 96 hastane ve toplam 9.980 yatak mevcut iken, 2020 yılında hastane sayısı 133, yatak sayısı 22.013 olmuştur. On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı da 13,9’dan 24,1’e yükselmiştir. Aynı yıllar itibariyle ülke geneli ile Bölge’deki gelişim karşılaştırıldığında ülke genelindeki artışın hastane sayısında %20,3, yatak sayısında %54,9; GAP Bölgesi’nde ise sırasıyla %38,5 ve %120,6 olduğu görülmektedir. (Tablo 44).

Tablo 44: GAP Bölgesi ve Türkiye’de Hastane ve Yatak Sayısı (2007, 2020)

İller	Hastane Sayısı 2007					Yatak Sayısı 2007					10.000 Kişiye Düşen Yatak
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer (1)	Toplam	
	Adıyaman	8				8	733				
Batman	6	5			11	332	353			685	14,5
Diyarbakır	11	6	1		18	1 398	237	1 044		2 679	18,3
Gaziantep	10	7	1		18	1 761	400	708		2 869	18,4
Kilis	3				3	182				182	15,4
Mardin	10				10	465				465	6,2
Siirt	6	2			8	364	54			418	14,3
Şanlıurfa	13	1	1		15	1 405	19	238		1 662	10,9
Şırnak	5				5	287				287	6,9
GAP	72	21	3	6	96	6 927	1 063	1 990	1	9 980	13,9
Türkiye	848	365	56	6	1 275	112 037	17 397	30 978	688	162 100	23,0
GAP/Türkiye (%)	8,5	5,8	5,4	7,5	6,2	6,1	6,4	6,2	6,2	6,2	6,2
İller	Hastane Sayısı 2020					Yatak Sayısı 2020					10.000 Kişiye Düşen Yatak
	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer(1)	Toplam	Kamu Hastanesi	Özel Hastane	Üniversite	Diğer (1)	Toplam	
	Adıyaman	10	2			12	1 208	197	-	-	
Batman	8	5			13	1 302	640	-	-	1 942	31,3
Diyarbakır	18	9	1		28	2 618	953	1 226	-	4 797	26,9
Gaziantep	11	20	1		32	2 957	2 488	990	-	6 435	30,6
Kilis	2				2	365	-	-	-	365	25,6
Mardin	9	3			12	1 135	312	-	-	1 447	16,9
Siirt	6	2			8	627	156	-	-	783	23,7
Şanlıurfa	13	5	1		19	2 914	486	674	-	4 074	19,3
Şırnak	7				7	765	-	-	-	765	14,2
GAP	84	46	3	133	133	13 891	5 232	2 890	-	22 013	24,1
Türkiye	900	566	68	1 534	1 534	156 965	52 230	41 987	-	251 182	30,0
GAP/Türkiye (%)	9,3	8,1	4,4	8,7	8,7	8,8	10,0	6,9	-	8,8	8,8

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2021

(1) "Diğer" grubu altında Belediyelere ait sağlık kurumlarının yatak sayıları kapsamıştır. Ayrıca, Milli Savunma Bakanlığı'na ait hastanelerdeki yatak sayıları da bu gruba dâhil edilmiştir.

Bölge'deki uzman hekim sayısı %98,1 oranında artarak 2.916'dan 5.776'ya ulaşmıştır. 2007 yılında ülkedeki uzman hekimlerin %5,4'ü, pratisyen hekimlerin ise %8,3'ü GAP Bölgesi'nde çalışırken 2020 yılında bu oranlar sırasıyla %6,6 ve %11,5'e yükselmiştir (Tablo 45).

Tablo 45: GAP Bölgesi'nde Sağlık Personeli Sayıları (2007-2020)

2007 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru(1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	192	289		481	57	117	604	520	378
Batman	235	179		414	43	105	545	458	205
Diyarbakır	828	631	314	1 773	168	322	1 247	1 684	851
Gaziantep	790	633	286	1 709	176	408	1 215	1 780	819
Kilis	44	56		100	8	32	128	88	86
Mardin	186	258		444	57	104	478	512	267
Siirt	113	118		231	20	58	251	260	117
Şanlıurfa	436	544	150	1 130	108	292	1 029	1 245	633
Şırnak	92	174		266	26	50	245	180	111
GAP	2 916	2 882	750	6 548	663	1 488	5 742	6 727	3 467
Türkiye	54 439	34 559	19 404	108 402	19 278	23 977	79 441	94 661	47 175
GAP/Türkiye (%)	5,4	8,3	3,9	6,0	3,4	6,2	7,2	7,1	7,3
2020 Yılı									
İller	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Sağlık Memuru(1)	Hemşire	Ebe
Adıyaman	430	462	103	995	191	234	1 524	1 475	579
Batman	383	419	2	804	121	197	1 426	1 553	445
Diyarbakır	1 326	1 076	543	2 945	499	573	3 647	4 486	1 095
Gaziantep	1 612	1 070	435	3 117	641	788	3 989	5 007	1 229
Kilis	120	197	1	318	41	58	474	532	193
Mardin	440	607	4	1 051	192	261	1 678	1 492	597
Siirt	165	241	1	407	57	89	746	704	241
Şanlıurfa	1 022	1 258	186	2 466	348	707	2 980	3 796	1 079
Şırnak	278	369	4	651	108	114	835	794	289
GAP	5 776	5 699	1 279	12 754	2 198	3 021	17 299	19 839	5 747
Türkiye	88 127	49 760	33 372	171 259	34 830	35 364	206 103	227 292	59 040
GAP/Türkiye (%)	6,6	11,5	3,8	7,4	6,3	8,5	8,4	8,7	9,7

Kaynak: Bölgesel İstatistikler TÜİK, 2021

(1) İlk Acil Yardım (Acil Tıp), Sağlık, Anestezi, Çevre Sağlığı, Diş Protez, Laboratuvar, Ortopedi, Röntgen, Diş, Fizik Tedavi, Kalp Akciğer Pompa, Patolojik Anatomi, Odyometri, Protez, Toplum Sağlığı branşlarında çalışan tekniker ve teknisyenleri içermektedir.

Not: MSB'ye bağlı kurum ve kuruluşlarda çalışan sağlık personeli sayıları dâhil değildir

7. GAP EYLEM PLANI KAPSAMINDAKİ ÖNEMLİ GELİŞMELER

GAP yatırımlarına; 1990-2021 döneminde 2021 yılı fiyatlarıyla merkezi bütçeden toplam 224,5 milyar TL kaynak ayrılmış, 199,4 milyar TL harcama yapılmıştır. Bunun 165,7 milyar TL'si 2003-2021 döneminde tahsis edilmiştir. 2008-2018 Eylem Planları döneminde 120,9 milyar TL tahsis edilmiştir. Bölge yatırımlarının merkezi bütçe içindeki payı önceki yıllarda yüzde 7 düzeyinde iken, 2003-2018 dönemi ortalaması %9,5 olmuştur. Eylem Planları döneminde ise bu oran %10,8'lere kadar yükselmiştir 2021 yılında GAP Bölgesi'ne toplam 10,1 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

Eylem Planlarıyla birlikte proje hızlanmış, ülke ekonomisine katkısı artmış ve Bölge'nin sosyal, ekonomik ve altyapı göstergelerini iyileştirmiştir.

- GAP Bölgesi'nden yapılan ihracat 2002 yılında 689 milyon dolar iken 2007 yılında 3,3 milyar dolara, 2021 yılında ise 13,1 milyar dolara ulaşmıştır. Bölgeden yapılan ihracatın ülke ihracatı içindeki payı yüzde 2'den sırasıyla yüzde 3,1 ve 5,8'e yükselmiştir.
- Ekonomideki gelişme Bölge'deki işsizlik oranının düşmesiyle de kendini göstermiştir. 2008 yılında yüzde 15,8 olan işsizlik oranı 2012 yılında yüzde 12,4'e kadar gerilemiş, ancak 2013-2014 yıllarında Türkiye genelinde yaşanan işsizlik oranındaki artış 2016 yılında da devam etmiştir. Bu durum Bölge'ye de yansımıştır. 2016 yılında işsizlik oranı 18,7'e çıkmıştır. 2021 yılı sonunda işsizlik %16,8 olarak gerçekleşmiştir. İşgücüne katılma oranı 2008 yılında %35,7, 2012 yılında % 35,2 ve 2021 yılında ise %44,2 olmuştur. İstihdam oranı da 2008 yılında %30,1, 2012 yılında %30,8 ve 2021 yılında %36,8 olarak gerçekleşmiştir.
- 2002 yılında toplam 872 milyon TL yatırım tutarı, 155 belge ve 8.753 olan istihdam öngörülmüştür. 2012 yılında yayımlanan Yeni Teşvik Yasası ile önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu çerçevede 2013 yılında sırasıyla 6.851 milyon TL sabit yatırım, 707 belge, 36.528 istihdam, 2014 yılında da 6.940 milyon TL sabit yatırım, 532 belge, 23.939 istihdam, 2021 yılında ise 2.301 belge ile 31.930 milyon TL sabit yatırım ve 133.760 istihdam öngörülmüştür.
- 2021 yılı sonu itibariyle Fırat ve Dicle Havzası'nda toplam 611.731 ha alan sulamaya açılmıştır. Eylem Planı hedefi olan 1.058 bin ha alana göre ise sulama projelerinin %58'i işletmeye alınmıştır.
- Ana kanal inşaatlarıyla birlikte ikincil sulama şebekelerinin proje ve inşaat çalışmalarına hız verilmiştir.
- 1.263,6 km'si Eylem Planı döneminde olmak üzere toplam 1.496,3 km ana kanal hizmete hazır hale getirilmiştir. İhale ve yapım aşamasında olan sulama şebekeleri bitirildikçe sulamaya açılan alan miktarı da hızla artacaktır.
- GAP'ın kilit yapılarından birisi olan, 235 bin hektar alanı sulayacak Silvan Barajı'nın inşaatına 2013 yılında başlanmış ve %85'i tamamlanmıştır. Proje kapsamındaki Pamukçay, Kuruçay ve Başlar barajları tamamlanmış, Ambar Barajı'nın fiziki gerçekleştirilmesi %95 olmuştur.
- Gaziantep Ardıl Barajı ve Sulaması tamamlanmıştır.
- Baraj inşaatlarına Adıyaman Koçali %43, Çetintepe %85, Gaziantep Doğanpınar %98, Kilis Musabeyli %50, Diyarbakır Ergani %100 ve Kale %66 fiziki gerçekleştirilmesi ile devam edilmektedir.

- Sulama projeleriyle eş zamanlı yürütülen arazi toplulaştırması ve tarla içi geliştirme projeleri ile 2 milyon 234 bin hektar alanda çalışmalar tamamlanmıştır. Bu çalışma dünyanın tek seferde yapılan en büyük toplulaştırmasıdır. Ana kanal, yedek kanal ve diğer kanalların geçtiği arazilere devlet tarafından kamulaştırma maliyeti ödenmediğinden dolayı 2,5 milyar TL tasarruf edilmiştir.
- GAP kapsamında bugüne kadar 14 Hidroelektrik Santrali (HES) ve 18 baraj tamamlanmıştır.
- Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. GAP kapsamındaki büyük baraj ve hidroelektrik santralleri tamamlanmıştır. GAP enerji yatırımlarında % 91,2 düzeyinde fiziki gerçekleştirme sağlanmıştır.
- Her yıl ülke genelinde üretilen hidroelektrik enerjinin yaklaşık yarısı GAP'tan sağlanmaktadır. GAP kapsamında bitirilen 14 HES'in işletmeye alınışından 2021 yılı sonuna kadar 505,9 milyar kilovat-saat elektrik enerjisi üretilmiş olup, üretilen bu enerjinin parasal değeri 30,4 milyar ABD Doları'dır (1kWh=6 cent).
- Bölgeye doğalgaz arzı sağlayacak beş boru hattı inşaatından dördü tamamlanmıştır.
- Siirt, Batman, Kilis ve Mardin illeri ile Bismil, Silvan, Beşiri, Kozluk, Kurtalan ilçelerine ve Adıyaman-Kâhta ilçesine doğal gaz arzı sağlanmıştır.
- 2003 yılı öncesinde 98 km olan otoyol ağı 294 km'ye ulaşmıştır.
- GAP Bölgesi'nde 8 havaalanı ile tüm illerin hava ulaşımı sağlanmıştır. Plan döneminde Şırnak havaalanı hizmete açılmıştır.
- Batman, Adıyaman, Mardin ve Diyarbakır havaalanı terminal binaları tamamlanmıştır.
- Eğitim alanında gerçekleştirilen çalışmalarla okullaşma oranlarında önemli artışlar kaydedilmiştir. İlköğretimde 2007-2008 eğitim öğretim yılında derslik başına düşen öğrenci sayısı 44 iken on yedi birim iyileşerek 2021-2022 eğitim öğretim yılında 27'ye düşmüştür.
- 2008-2021 döneminde okulöncesi, ilköğretim ve ortaöğretimde toplam 41.220 derslik oluşturulmuştur.
- 2008-2021 döneminde 11.200 öğrenci kapasiteli 16 adet yurt inşaatı tamamlanmıştır. Ayrıca, 2015-2021 döneminde kiralama yöntemi ile 16.517 kişilik olmak üzere toplam 27.717 kişilik bir kapasite oluşturulmuştur.
- Bölge üniversitelerinde üç teknopark faaliyete geçmiştir.
- 2002 yılında 63 hastane ve toplam 8.223 yatak mevcut iken, 2020 yılında hastane sayısı 133'e, yatak sayısı 22.013'e yükselmiştir.
- On bin kişiye düşen hasta yatağı sayısı 12,4'ten 24,1'e yükselmiştir.
- Toplam hekim sayısı 2002 yılında 4.430 iken 2020 yılında 12.754'e ulaşmıştır.
- GAP Eylem Planı ile birlikte ilk olarak GAP illerinde Sosyal Destek Programı (SODES) uygulanmaya başlanmıştır. SODES kapsamında desteklenen 3.693 projeye 1.147 milyar TL kaynak aktarılmıştır.
- Yine Eylem Planı ile birlikte ilk olarak uygulamaya konulan Cazibe Merkezleri Destekleme Programı (CMDP) Diyarbakır, Şanlıurfa ve Gaziantep'te devam etmektedir. Söz konusu programa 2018 sonuna kadar 450 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

- Bölgenin sosyal anlamda gelişimini destekleyici, her kesimden insanımızın sportif faaliyetlerini gerçekleştirebileceği spor salonları ve yüzme havuzları yapılmış/yapılmaya devam etmektedir. 2008-2018 döneminde 28.550 seyircilik 26 adet spor salonu, 10 adet futbol sahası ve 7 adet kapalı yüzme havuzu tamamlanarak hizmete açılmıştır. Bu kapsamda Diyarbakır'da 7.500, Şanlıurfa'da 5.000, Mardin'de 2.300, Adıyaman'da 2.500, Siirt'te 2.500 seyirci kapasiteli kapalı spor salonları bitirilmiş ve hizmete sunulmuştur. Batman, Diyarbakır ve Gaziantep stadyumları tamamlanmıştır.
- Toplumun kırılgan kesimlerinin ihtiyaç duyduklarında sağlıklı ve güvenli bir yaşam sürebilecekleri bakım ve sosyal koruma, sosyal hizmet, engelsiz yaşam ve gençlik merkezleri gibi 65 sosyal kurum 2008-2018 döneminde hizmete açılmıştır.
- 2003-2021 döneminde GAP illerinde 99.805 konutluk uygulama yürütülmüştür, 87.428 konut tamamlanmış 12.377 konutun inşaat ve proje işleri devam etmektedir.
- Bölgedeki tüm illerin içme suyu sorunu giderilmiştir.

Tablo 46: Bölge'deki Değişimler (2002-2007-2012-2021)

	2002		2007		2012		2021	
	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye	GAP	Türkiye
Nüfus (milyon)	6,6 ⁽¹⁾	67,8 ⁽¹⁾	7,1	70,5	7,9	75,6	9,2	84,7
Nüfus Artış Hızı (binde)	24.8 ⁽¹⁾	18.2 ⁽¹⁾	24.8	13,1	18,0		9,99	12,67
Net Göç	-	-	-55 783	-	-60 343	-	-81.039	-
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²)	88 ⁽¹⁾	88 ⁽¹⁾	95	92	106	98	122	110
Hane Halkı Büyüklüğü (kişi)	6.5 ⁽¹⁾	4,5	6.3 ⁽⁵⁾	4,0 ⁽⁵⁾	5,9	3,7	4,5	3,2
Bebek Ölüm Hızı (Binde)	42 ⁽¹⁾	43 ⁽¹⁾	17.5 ⁽²⁾	13,9	15,6	11,6	12,9 ⁽⁶⁾	9,1 ⁽⁶⁾
Sulamaya Açılan Alan (ha)	198 854	-	272 972	-			611 731	-
Ana Kanal (km)		-	233.4	-			1 496,3	-
Karayolu Uzunluğu (km)	5 616	61.368	5 965	61 912	6 115	63 822	6 220	64 994
Otoyol (km)	63	1 775	203	1 908	294	2 001	294	3 532
OSB Sayısı	7	65	8	177	16	249	18	346
KSS Sayısı	22	403	25	403	35	469	39	484
Okullaşma Oranı (%)							50,37	61,18
- Okulöncesi Eğitim	3.0	9,8	34.6	31,2	44,1	38,1		
- İlköğretim	94.1	98,0	94.8	97,4	98,5	97,3	97,66	96,41
- Ortaöğretim	27.3	36,9	57.8	87,6	78,2	96,8	107,71	116,10
Derslik Başına Düşen Öğrenci Sayısı (Ortaöğretim)	50 ⁽³⁾	41	46	39	38	30	25	22
Üniversite Sayısı (adet)	3	72	9	101	9	163	12	208
Üniversite Öğrenci Sayısı (kişi)	34 850	1 882 630	45 803	2 484 794	120 580	4 923 940	186 157	8 296 959
Hastane Sayısı	75	1 114	96	1 275	120	1 483	133 ⁽⁷⁾	1 534 ⁽⁷⁾
Yatak Sayısı	8 488	148 571	9 980	162 100	15 682	200 072	22 013 ⁽⁷⁾	251 182 ⁽⁷⁾
On Bin Kişiye Düşen Yatak	13.0	23.6	13.9	23	19,7	26,5	24,1 ⁽⁷⁾	30,0 ⁽⁷⁾
Uzman Hekim Sayısı	1 863	45 457	2 916	54 439	4 838	70 103	5 776 ⁽⁷⁾	88 127 ⁽⁷⁾
Toplam Hekim Sayısı	4 430	91 949	6 548	108 402	9 644	129 772	12 754 ⁽⁷⁾	171 259 ⁽⁷⁾
İstihdam	-	-	1 258 ⁽⁵⁾	21 194 ⁽⁵⁾	1 539	24 821	2 177	28 797
İşgücüne Katılma Oranı(%)	-	-	35.7 ⁽⁵⁾	46.9 ⁽⁵⁾	35,2	50,0	44,2	51,4
Teşvik Belgesi Sayısı (adet)	155	2 654	143	2 249	498	4 098	2 301	12 665
Teşvik Değeri (milyon TL)	872	11 668	519	20 202	4 977	62 432	31 930	372 114
İhracat (Milyon USD)	689	36 059	3 287	107 272	8 061	152 462	13 117	225 219
İthalat (Milyon dolar)	773	51 554	2 771	170 063	5 619	236 545	8 454	271 422

(1) 2000 (2) 2009 (3) 2004 (4) 2015 (5) 2008 (6) 2019 (7) 2020

8. SONUÇ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sahip olduğu su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine dayalı bir program olarak planlanan, daha sonra entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüşen GAP, bugün çok sektörlü, sürdürülebilir insani gelişmeye dayalı, Bölge'nin rekabet gücünü artırmayı, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi güçlendirmeyi hedefleyen, entegre bir bölgesel kalkınma projesi olarak uygulanmaktadır. GAP, hazırlandığı dönem dikkate alındığında, bugün ağırlıklı olarak vurgulanan yenilikçi yaklaşımları da içeren vizyoner bir bakış açısıyla planlanmıştır.

Bugüne kadar yapılan yatırımlarla özellikle de 2008-2012 dönemini içeren GAP Eylem Planı ile GAP'ın kilit yatırımları bir bir tamamlanmış; eğitimde, kültür ve turizmde, sağlıkta, şehirleşmede, ulaşımda, tarımda, toplu konutta, kanalizasyon ve içme suyu altyapısında, sosyal destek projelerinde ve diğer tüm alanlarda büyük yollar kat edilmiş, Bölge'nin çehresi değişmiştir. Anne ve bebek ölümlerinde anlamlı düşüşler yaşanmış, okullaşma oranında kayda değer bir yükseliş olmuş, bütün illerde üniversite açılmış, her ilimiz bir havaalanına kavuşmuş, üretimden ihracata, istihdamdan sosyal göstergelere kadar her alanda önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Ülkemizin en temel ihtiyaçlarından biri olan enerji GAP'ın kilit unsurlarındandır. Bölge'nin enerji üretim değeri tüketim değerinden büyüktür. Bunu devam ettirmek için stratejik öneme sahip birçok proje uygulanarak enerji kapasitesi sürekli geliştirilmektedir.

Bölge'deki iller birer cazibe merkezine dönüşmeye başlamıştır. Tarımsal desteklerden kırsal kalkınmaya bitkisel üretimden hayvancılığa kadar tarımın her alanında değişim ve dönüşüm vardır. Oluşturulan sinerji özel sektör yatırımlarına da olumlu yansımıştır. Hem ülkemizin rekabet gücünü geliştirmeye, hem de bölgesel kalkınmayı hızlandırmaya yönelik olarak uygulamaya konulan yeni yatırım teşvik programımız revize edilmiş ve bölgesel kalkınma hedefi daha güçlü hale getirilmiştir.

2008-2012 dönemi için planlanan eylemler önemli ölçüde tamamlanmış olup, büyük ölçekli yatırımların hızlandırıcı etkisini yenilikçi uygulamalarla daha da artırmak amacıyla 2014-2018 dönemini içeren ikinci GAP Eylem Planı hazırlanmış, 30 Aralık 2014 tarihli ve 2014/1 sayılı karar ile Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulu'nca onaylanarak uygulamaya konmuştur.

GAP Eylem Planı (2014-2018) kapsamında 5 ana eksen, 115 eylem ve bu eylemlerin altında 494 proje yer almıştır. Bu projelerin uygulanmasından 50'nin üzerinde kamu kurum ve kuruluşu sorumlu kılınmıştır. GAP BKİ 2014 yılında uygulamaya konulan ve 2014-2018 dönemini kapsayan GAP Eylem Planı ile izleme ve koordinasyon görevini yerine getirmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan GAP Eylem Planı uygulama süresi 2018 yılı sonu itibariyle sona ermiştir.

Kaynakların etkin ve verimli değerlendirilmesi amacıyla, tek yıllık veya münferit projelerin uygulanması yerine; belirlenen bir sektör/temada istikrarlı ve sürekli projelerin uygulanmasının daha yerinde ve faydalı olacağı değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, stratejik amaç ve hedeflerle sınırları çizilen çerçevede, sektörel operasyonel programlar (SOP) demetinden oluşan 2021-2023 yıllarını kapsayan GAP Bölge Kalkınma Programı mevcut durumda yürütülmektedir.